

JILL LOGA

Trossamfunn, innvandring, integrasjon

En kunnskapsoversikt

Jill Loga

Trossamfunn, innvandring, integrasjon

En kunnskapsoversikt

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor

Bergen/Oslo 2012

© Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor 2012
Rapport 2012:3

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
Co/Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.sivilsamfunn.no

ISBN (trykt): 978-82-7763-386-2
ISBN (pdf): 978-82-7763-387-9

ISSN (trykt.): 1891-2168
ISSN (web): 1891-2176

Rapporten er finansiert av Kulturdepartementet gjennom prosjektet «Virtuelt senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor». Senteret er et samarbeidsprosjekt mellom Uni Rokkansenteret og Institutt for samfunnsforskning.

Innhold

Forord	5
1. Innledning	7
2. Mangfold og integrasjon i sivilsamfunnet. Teoretisk rammeverk	11
3. Religionens plass i moderne samfunnsvitenskap.....	35
4. Migrasjon, religion og integrasjon i Nord-Amerikansk forskning	39
5. Europeisk forskning om migrasjon og religion	49
6. Nordisk og norsk forskning om trossamfunn, innvandring og integrasjon.....	55
7. Avsluttende betraktninger: Om integrasjonens ulike nivå	71
Litteratur	79
Sammendrag	85

Forord

Denne rapporten utgis som del av publikasjonsserien til Senter for forskning på Sivilsamfunn og frivillig sektor. Senteret er et frittstående forskningsprogram finansiert hovedsakelig av Kulturdepartementet, men også med bidrag fra andre departement, blant annet Barne-, likestillings-, og inkluderingsdepartementet og Kunnskapsdepartementet. Den foreliggende rapporten er finansiert av et offentlig utvalg nedsatt av Kulturdepartementet, det vil si av Tros- og livssynsutvalget. Rapporten er skrevet som et forberedende dokument for utvalget.

Senteret er et forskningssamarbeid mellom Uni Rokkansenteret (Bergen) og Institutt for Samfunnsforskning (Oslo). Som et ledd i senterets satsning på etniske minoriteters posisjon i frivillig sektor er det utgitt flere rapporter ved senteret. Dette var først kunnskapsoversikten Frivillighet, innvandring, integrasjon (Hagelund og Loga 2009). Senere kom to kvalitative studier om minoriteters deltakelse i lokalt foreningsliv i henholdsvis Bergen og Oslo. Fra undersøkelsen i Oslo kom først rapporten Foreningsliv i et flerkulturelt lokalsamfunn. En studie av integrasjon og sosial kapital (Ødegård 2010), og senere fra Bergen kom rapporten Inkludering i Nærmiljø. En studie av frivillige organisasjoner som flerkulturelle møteplasser (Loga 2011). Den foreliggende rapporten er skrevet som en oppfølger til kunnskapsoversikten Frivillighet, innvandring, integrasjon (Hagelund og Loga 2009), men nå omkring trossamfunnene som integrasjonsarenaer.

Kunnskapsoversikten må ikke leses som en fullstendig oversikt over forskningsfeltet trossamfunn, innvandring, integrasjon. Rapporten representerer snarere et utvalg litteratur. Disse er videre organisert geografisk i presentasjonen for å fremheve at spørsmål knyttet til integrasjon (og religion) ser forskjellig ut i ulike land med forskjellige sivilsamfunn og ikke minst ulik organisering av religion.

Takk til mine kollegaer ved senteret som har bidratt med gjennomlesning og kommentarer til utkastet underveis.

Bergen, april 2012
Jill Loga

Innledning

Forskning om religionens betydning i integrasjonsprosesser er et felt som kan ses som svært omfattende, fordi religion har vært et kjernetema i de klassiske verkene som definerer flere av de samfunnsvitenskapelige disiplinene. Denne rapporten skrives imidlertid på oppdrag for Tros- og livssynsutvalget og er tematisk rettet inn mot religion og integrasjon i tilknytning til den moderne innvandringen til Norge de siste tiårene. Dette er med andre ord et smalt og foreløpig lite utforsket tema selv om det nå synes å få økt oppmerksomhet både i Norge og i andre land som opplever økt innvandring. Rapporten er en kunnskapsoversikt som vil omfatte både forskning om religion og integrasjon i Norge og Norden, men også noe europeisk forskning og både eldre og nyere amerikanske studier om dette temaet.

Som et forberedende dokument for Tros- og livssynsutvalget er det to tema som er vektlagt i rapporten. Først kommer en mer generell del om begrepsavklaring omkring integrasjon. Her skilles det mellom ulike begreper som brukes i integrasjonsfeltet i Norge. Begrepene blir også satt inn i en kontekst av de senere års offentlige utredninger på dette feltet, og det blir gitt en presentasjon av teorier som har vært og er sentrale i integreringspolitikken. Den andre delen omhandler religion og trossamfunn. Det vil her ikke bli gitt en tilsvarende begrepsavklaring av for eksempel begrepet religion eller trossamfunn, da dette er ansett som et mindre relevant kunnskapsgrunnlag for Tros- og livssynsutvalget. For rapportens del kunne det naturligvis vært informativt om man hadde foretatt en diskusjon omkring religionsbegrepet og ikke minst anvendelsen av begrepet i ulike kulturer, ettersom dette jo er et vagt begrep med ulikt innhold. Hva som regnes som et trossamfunn varierer også mellom land. I Norge er tros- og livssynssamfunn avgrenset gjennom myndighetenes tilskuddordning, selv om det også finnes trossamfunn som (av ulike årsaker) ikke mottar tilskudd. Det er videre en pågående diskusjon omkring hvorvidt det skal stilles strengere krav til det å motta støtte, , men vi vil heller ikke gå nærmere inn på dette i rapporten. Hoveddelen av rapporten er viet forskning omkring følgende problemstilling: i hvilken grad bidrar minoriteters deltakelse i trossamfunn til å fremme eller hemme integrering?

Litteratur om dette spørsmålet er som sagt på en og samme tid både svært omfattende og svært begrenset. Hvordan religion er organisert varierer i stor grad mellom land, og grad av religiøsitet og dermed også synet på religiøsitet varierer også mye både innad i et samfunn og mellom ulike samfunn. I rapporten er det derfor gjort et valg om å presentere forskningslitteraturen geografisk. Det finnes en stor mengde amerikansk forskningslitteratur om religion og integrasjon, både knyttet til moderne innvandring og til den eldre innvandringen til USA. Religion har imidlertid en langt sterkere stilling i det amerikanske samfunnet i dag, enn for eksempel i de nordiske landene. Synet på religion, organiseringen i trossamfunn, religionens plass mellom det offentlige og private, og - ikke minst: hvorvidt minoriteter deltar i trossamfunnene og integreres eller desintegreres i samfunnet (både lokalt og nasjonalt), vil variere mellom for eksempel USA og Norge. Dette vil bli drøftet senere, men nevnes innledningsvis som en begrunnelse for strukturen i rapporten og fremhevingen av at forskning om dette spørsmålet ikke uten videre lar seg generalisere. Foruten amerikansk og nordisk forskning vil rapporten også belyse et europeisk perspektiv.

Det vil bli lagt mest vekt på forskning fra Norge og de nordiske landene. I dette kapitlet behandles de nordiske landene under ett, selv om det må understrekes at organiseringen av religion er forskjellig også mellom de nordiske landene. Tilskudd til trossamfunnene har nasjonale variasjoner og tilknytningen til staten (både som statskirkeordning og finansieringssystem) er forskjellig. De nordiske landene regnes imidlertid som noenlunde like i komparative verdiundersøkelser og i grad av religiøsitet. Det er viktig å understreke at forskningslitteraturen om innvandring, religion og integrasjon også er faglig mangfoldig. Selv om religion og integrasjon var et sentralt tema i samfunnsvitenskapens klassiske verker, forsvant religion som tema ut av den brede samfunnsvitenskapen parallelt med forståelsen av at modernisering medfører sekularisering. Religionen har dermed først og fremst blitt undersøkt innen særegne akademiske disipliner fra etterkrigstiden og frem til i dag. I de senere år, blant annet på grunn av økt migrasjon, er imidlertid religionen igjen blitt aktuell i flere fagdisipliner. Dette har medført et akademisk mangfold, men også ulike perspektiver som både kan gi motstridende svar og faglig uenighet. Rapporten vil til en viss grad belyse hvordan ulike fagdisipliner opererer (og eventuelt dominerer) i dette feltet, og hvordan det også kan oppstå faglige uenigheter som får relevans for både politikk og offentlig debatt om innvandring og integrasjon.

Denne rapporten har ikke som mål å gi et klart svar på hvorvidt minoriteters deltakelse i trossamfunn bidrar til å fremme eller hemme integrering. Dette er et altfor omfattende spørsmål til at man kan gi et entydig svar, og det er dessuten et svært vanskelig politisk spørsmål. Rapporten er derimot en kunnskapsoversikt der det er foretatt et utvalg fra henholdsvis nordisk, europeisk og amerikansk forskning. Det blir fremhevet i avslutningen at spørsmål knyt-

tet til integrasjon både må ses i forhold til nasjonale variasjoner og videre at man også må spesifisere hvilket nivå (nasjon, by, lokalsamfunn, trossamfunn) man tenker integrasjonen på. I oppsummeringen av forskningen fra særlig de nordiske landene fremheves det videre at hvorvidt deltakelse i trossamfunn bidrar til å fremme eller hemme integrasjon synes også å ha sammenheng med trosinnholdet (forskjeller mellom religioner), grad av religiøsitet og type organisering (formen på trossamfunnet). Litteraturgjennomgangen gir ikke et konkret svar om effekten av den norske tilskuddsordningen på hvorvidt deltakelse i trossamfunn fremmer eller hemmer integrasjon. Forskningsfeltet er foreløpig for spredt, har nasjonale variasjoner og er også preget av ulike disipliner/paradigmer. Spørsmål knyttet til de norske tilskuddsordningenes effekt på integrasjon i Norge er med andre ord så konkret at selv den spredte forskningen fra de andre nordiske landene blir for upresis til at man får en godt svar.

Innvandring og integrasjon er blitt et sentralt politikfelt i mange land, og i Norden er det ett av de mest debatterte og politisk betente temaene. Mens disse debattene til nå i stor grad har fokusert på et mangfold knyttet til etnisitet og kultur, tyder mye på at spørsmål omkring religion er i ferd med å bli mer sentralt. Fokus på religion og økt livssynsmangfold bringer debattene i større grad inn på verdispørsmål og spørsmål om integrasjon i et normativt fellesskap. Dette kan være spørsmål som kan skape konflikter. I det sekulariserte Norden (med statskirke) vil slike spørsmål muligens også kunne gi særegne utfordringer. I boken *Norsk innvandringshistorie*, bind 3 belyser Grete Brochmann (2003) enkelte av dilemmaene i dette krysningfeltet:

Religionsfrihet er grunnlovsfestet i Norge. Innvandrere og andre skal ha rett til å beholde og praktisere sin egen religion i det nye samfunnet. Men hva dette skal bety i praksis, er et uklart felt. Vi er her tilbake til alle dilemmaene knyttet til integrasjon av innvandrere; hva skal kreves av tilpasning, og hva er det opp til den enkeltes frie valg? Problemene oppstår, sett med myndighetenes øyne, når innvandreres religiøse lover kan komme i konflikt med norske lover, og når religion dikterer innvandreres liv på måter som strider mot moderne verdigrunnlag i det norske samfunnet. De tre forholdene som vanligvis nevnes i denne sammenheng, er likestilling mellom kjønn, barns rettigheter og demokrati – tre «sekulariserte helligheter», som i varierende grad står høyt i den norske befolkningens bevissthet og levesett. På den andre side fremstår det som et tankekors for innvandrere i Norge at religionsfriheten skal praktiseres i et land som har en mektig statskirke, og som etter den såkalte Reform 97 påla alle barn å følge kristendomsdominert undervisning i skolen (Brochmann 2003: 344-345).

For nettopp å knytte disse spørsmålene til en norsk kontekst, skal vi starte denne litteraturgjennomgangen med en begrepsavklaring som også settes i en norsk utredningskontekst.

Mangfold og integrasjon i sivilsamfunnet. Teoretisk rammeverk

Spørsmål knyttet til innvandring og integrasjon fremstilles ofte både i norske og internasjonale offentlige debatter gradvis som en av de viktigste utfordringer samfunnet står overfor. Men hvordan man eventuelt skal gripe utfordringene an, er et svært vanskelig spørsmål som det er stor politisk uenighet omkring. Det har til nå vært rettet mye oppmerksomhet mot minoriteters manglende deltakelse og ekskluderingsmekanismer i arbeidslivet, i skole og utdanning og i den politiske deltakelsen knyttet både til valgdeltakelsen og representasjon i partiene. Det har også vært en viss oppmerksomhet omkring media og den offentlige debatten omkring innvandring, om en skjev og negativ fremstilling av enkelte minoritetsgrupper (Imdi 2009). Det er videre kun de siste få årene at sivilsamfunnet som arena for integrasjonspolitiske spørsmål er kommet sterkere i fokus. I sivilsamfunnet har man så særlig sett på politisk deltakelse og organisering, frivillige foreninger, frivillig arbeid og mediedeltakelse. Her har integrasjonsspørsmål omhandlet for eksempel deltakelse i majoritetsforeninger versus minoritetsforeninger, om minoriteters representativitet i den politiske kanal og i media. Trossamfunn har til nå vært lite utforsket som integrasjonsarena i sivilsamfunnet, selv om religion ofte er et sentralt tema i innvandringsdebatter generelt. De vanskeligste integrasjonsutfordringer, gjerne knyttet til kulturforskjeller omkring kjønnsroller, familiepraksis, barneoppdragelse med mer, har oftest en religiøs dimensjon ved seg. Som forskningsfelt er det likevel gjort lite empirisk forskning som omhandler innvandring og integrasjon knyttet spesifikt til trossamfunn som organisasjonsform og arena i sivilsamfunnet (NOU 2011:14).

Foreliggende forskning om sivilsamfunn og integrasjon i Norge

I en kunnskapsoversikt fra 2009 utgitt ved Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, har Hagelund og Loga gjennomgått norsk, nordisk og noe internasjonal forskning på integrasjon i frivillig sektor. Tematikken var her sentrert rundt forskning på minoritetsorganisasjoner på den ene side, og på minoriteters deltakelse i majoritetsorganisasjoner på den andre side. Majoritetsorganisasjonene man her la særlig vekt på var idrettsorganisasjoner, barne- og ungdomsorganisasjoner og fagbevegelsen. Denne kunnskapsoversikten beskrev et forskningsfelt med flere kunnskapsmessige tvetydigheter og mangler som foreløpig gjør det vanskelig å trekke klare konklusjoner. I det avsluttende avsnittet om utfordringer for videre forskning skisseres enkelte av hullene i kunnskapsgrunnlaget og anbefalinger om problemstillinger. Vi skal kort se på enkelte av disse da de også er egnet for denne rapportens tema.

Rapporten peker først på at det finnes begrepsmessige utfordringer knyttet til hva integrering er. En hovedutfordring er at begrepet kan anvendes på ulike nivå, og det er ofte uklart hvilket nivå analyser befinner seg på eller på hvilket nivå man trekker konklusjoner om integrasjon. Offentlige debatter foregår ofte i en nasjonalstatlig kontekst, der enkelte for eksempel etterlyser behovet for en bedre integrering i det norske verdifellesskapet. Tilhørighet og inkludering er imidlertid noe som oftest foregår på et lokalt nivå, og grad av integrasjon eller ekskludering vil tilsvarende ha et varierende preg i ulike lokalmiljø. Beskrivelser av integrasjonsprosesser, og minoriteters deltakelse i minoritetsforeninger versus majoritetsforeninger blant første-, andre-, og tredjegenasjons innvandrere i Groruddalen, er ikke nødvendigvis et egnet kunnskapsgrunnlag for en politisk tilrettelegging for bedre integrasjon i Tana eller i Sandnes kommune. Foruten et lokalt og/eller kommunalt og by-nivå, viser nyere forskning at det også finnes et transnasjonalt nivå for integrering, og et nettverksnivå som kan være primært digitalt via sosiale medier eller debattsider (Jacobsen 2002). Når integreringsbegrepet anvendes, er det med andre ord ofte uklart *hva det skal integreres til*. Innholdet i begrepet viser noen ganger til et nærmiljø som for eksempel et nabollesskap, mens andre ganger siktes det til et mer abstrakt nivå eller et nasjonalt verdifellesskap. I debatter omkring integrasjon inkluderes således også ulike deler av samfunnet i mer eller mindre grad. I de fleste sammenhenger fokuseres det på økonomiske betingelser og formelle deltakelsesarenaer som arbeidsliv og skole. I andre sammenhenger siktes det mer til deltakelse på sivilsamfunnets ulike arenaer, til kulturarv eller til deltakelse i et kulturfellesskap eller religiøst verdifellesskap (NOU 2011: 14, Hagelund og Loga 2009).

Et annet aspekt som påpekes i kunnskapsoversikten til Hagelund og Loga (2009) er at forskning omkring integrasjon ofte tar utgangspunkt i et svært generelt innvandrerbegrep som skjuler store variasjoner. Det gir ofte liten

mening å belyse integrasjonsutfordringer dersom det for eksempel ikke er differensiert mellom gruppen «arbeidsinnvandrere» og «flyktning». Videre er det i den store innvandrerkategorien også vesentlige variasjoner mellom første- og andregenerasjon når det er snakk om integrasjon, og det er også store variasjoner knyttet til landbakgrunn og innvandringsårsak. Slike mangler ved forskningen der det opereres med en upresis gruppebetegnelse, kan imidlertid også knyttes til at det i noen tilfeller er problematisk å bryte opp kategorien. Når det gjelder å karakterisere ut fra religiøs tilhørighet, vil det være problemer med datatilgang ettersom religiøs tilknytning ikke registreres på individnivå. Det kan også være etiske utfordringer knyttet til enkelte inndelinger, for eksempel knyttet til etnisitet.

Et tredje aspekt som fremheves i denne kunnskapsoversikten, er at det ikke foreligger en helhetlig forståelse av integrasjon, verken i politiske debatter, i offentlige utredninger eller i akademiske arbeider (ibid). I akademiske utredninger og forskningsartikler kan det for eksempel være forskjell mellom ulike fagdisipliners tilnærming til integrasjonsfeltet og således også til hvilke utfordringer og muligheter som vektlegges. I denne sammenheng kan det for eksempel være en variasjon i bruken av begrepet «multikultur» som enten et empirisk begrep eller i større grad som et normativt begrep knyttet til et politisk formål. Som politisk formål kan forskning både ha utgangspunkt i en negativ eller positiv innstilling til multikultur som politisk visjon. I en empirisk forstand vil det videre være flere måter å måle hvorvidt samfunnet skal karakteriseres som multikulturelt og flerreligiøst, eller ei. Det finnes dermed empirisk forskning som belyser at det norske samfunnet enten er blitt, eller alltid har vært, et heterogent samfunn, og det finnes forskning som hevder motsatt, at det norske samfunnet er et av verdens mest homogene verdifellesskap. Tilsvarende vil man finne i forskning omkring temaet religiøsitet versus sekularisme. Ulike fag har forskjellige tilnærminger. Undersøkelser av religiøsitet er med andre ord et vanskelig empirisk felt. Dermed finner man forskning som både hevder at de nordiske landene er blant verdens mest sekulære (Inglehardt og Norris 2004, Rothstein 2012, Eklund, Berggren, Trägårdh 2011), men også at troen står relativt sterkt i disse landene (Botvar og Schmidt 2010, Kraft 2011). Det finnes også en varierende bruk av internasjonal litteratur og teoretisk rammeverk i forskjellige forskningsrapporter og -artikler om integrasjon. Rapporter utgitt ved Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor har for eksempel vært knyttet til litteratur omkring begrepet sosial kapital. Dette er videre en teoritradisjon knyttet særlig til statsvitenskap, økonomi og sosiologi, og til historisk og komparativ metode. Dette er et perspektiv og metoder som skiller seg fra de fortolkende fagene, og det er også et perspektiv

som retter fokus mer mot integrasjon enn mangfold. Selv om sosial kapital som teori og begrepsrammeverk har fått et stort oppsving de senere årene omfavnes det ikke av alle fagmiljøer som bidrar på innvandringsfeltet.¹ Integrasjonsfeltet er med andre ord både som et politisk tema og forskningsområde, ikke enhetlig. Dette må ikke minst også knyttes til at integrasjonsprosesser ikke alltid lar seg fange i generelle perspektiv, da slike prosesser foregår lokalt og innenfor bestemte kulturelle og nasjonale kontekster med store variasjoner.

Et fjerde aspekt som fremheves i den foreliggende kunnskapsoversikten (Hagelund og Loga 2009), gjelder maktforholdet mellom staten og sivilsamfunnet. Når temaet er integrasjon, vil man ikke kunne unngå den vanskelige balansen mellom styring og autonomi, i statens relasjon til sivile aktører. Det vil si dilemmaet myndigheter står overfor mellom iverksetting av offentlig politikk og respekt for individets frihet. Når man så beveger seg inn på sivilsamfunnets mangfoldige områder som potensielle arenaer for en statlig integrasjonspolitik, øker dette dilemmaet stadig mer ettersom styring versus autonomi er et særlig politisk stridstema i denne sektoren. For myndighetene kan sivilsamfunnets ulike arenaer hvor det tildeles offentlige tilskudd, være potensielle redskaper for å få gjennomført en integrasjonspolitik. (Ødegård 2010, Lorentzen 2010, Loga 2011). Mange frivillige aktører som opptrer i sivilsamfunnets mer eller mindre formelle nettverk, vil for eksempel kunne stille seg spørsmålet: selv om man er en mor eller far til en gutt eller jente i musikkorpsset, kan man så bli pålagt en tilleggsoppgave om å skulle bidra til å gjennomføre myndighetenes integrasjonspolitik? Foruten at sivilsamfunnets majoritetsforeninger i stadig større grad ses som en sentral arena for integrasjonspolitikken (Hagelund og Loga 2009, NOU 2011: 14), er det også blitt påpekt i internasjonale studier at minoritetsorganisasjoner kan bli et produkt av statlige støtteordninger.² Hvorvidt sivile aktører tilpasser seg slike insentiver, og eventuelt hvilke aktører som tilpasser seg eller ei, er et lite belyst forskningsfelt. Videre vet man også lite om eventuelle uintenderte virkninger av en insentivstruktur knyttet til integrering, og man vet også lite om måloppnåelsen knyttet til slik virkemiddelbruk. Foruten enkelte tilbakemeldinger fra kvalita-

1. Dette knytter seg blant annet til Robert Putnams (2007) utsagn om at den sosiale kapitalen blir redusert i samfunn som går fra å være etnisk homogene til å bli mer heterogene. Det finnes akademiske uenigheter omkring hvorvidt det er hold i denne tesen, og hvorvidt den gjelder for blant annet norske forhold. For en diskusjon av dette, og for relevansen på norske forhold, se Ivarsflaten og Strømsnes (2011). Dette kommer vi tilbake til senere.
2. For studier om mulighetsstrukturene og tilskudd for innvandrerorganisasjoner i Danmark, se for eksempel Hammer og Bruun (2000). Tilsvarende for Sverige, se Dahlsted (2003), Odalm (2004) og Bengtsson (2004). For norske forhold, se for eksempel Melve (2003), Brochmann og Rogstad (2004) og Rogstad (2007).

tive studier, vet man også lite om responsen i ulike typer av foreninger på det offentlige bruk av sivile aktører til integrasjonsformål.

Kunnskapsoversikten fra Hagelund og Loga (2009) påpeker at det foreligger lite forskning omkring virkningene av offentlige styringsvirkemidler på frivillig sektor generelt.³ Ikke minst gjelder dette temaet integrasjon og minoritetsdeltakelse. Det har siden denne rapporten ble publisert, kommet flere studier som fyller noe av dette tomrommet. Hvis man imidlertid søker å konkludere omkring integrasjonsprosesser i sivilsamfunnet, må det understrekes at kunnskapsgrunnlaget er mangelfullt og usikkert. Studier som bygger på generalisert forskning og statistikk må håndteres med forsiktighet da tallene man foreløpig har kun dekker spredte temaer (Boch Seegard og Wollebæk 2011, Ivarsflaten og Strømsnes 2011). Det er videre foretatt enkelte kvalitative undersøkelser i lokalmiljø, for eksempel Ødegårds (2010) undersøkelse fra Veitvet i Groruddalen og Logas (2011) tilsvarende undersøkelse fra Møhlenpris i Bergen sentrum. Dette er imidlertid kvalitative studier som vanskelig lar seg generalisere til andre lokalmiljø der den sosiale konteksten er en annen og der minoritetene kan både ha forskjellig botid, innvandringsgrunnlag, landbakgrunn, religion og sosial nettverksdeltakelse. I disse kvalitative undersøkelsene er det også gjort enkelte vurderinger av effekten av kommunale (og statlige) virkemidler i det lokale integreringsarbeidet. Studiene peker i retning av at virkemidlene har hatt større effekter i Oslo, enn i Bergen. Slike spørsmål knyttet til effektene av institusjonelle tiltak i disse lokalmiljøstudiene er imidlertid fortsatt under utvikling. Det er videre også tegn på at det kan være en forskjell i de intenderte og uintenderte virkningene av tilskudd til foreningslivet i særlig Oslo (Ødegård 2010). En indentert virkning av offentlige tilskudd har for eksempel vært at minoritetsforeningslivet er styrket. Det har blitt bredere, mer aktivt og mer mangfoldig. En uintendert effekt kan imidlertid være at rekrutteringsgrunnlaget og stabiliteten i majoritetsforeningene, er blitt svekket (Ødegård 2010). Fortsettelsen av disse nærmiljøstudiene vil rettes mot rekrutteringsgrunnlaget for deltakelsen. De vil også i større grad belyse ulike typer offentlige tilskudd, og blant annet differensiere mer mellom trossamfunnsdeltakelse og deltakelse i minoritets- versus majoritetsforeninger.⁴

---

3. Det er gjort noe forskning om tilskuddordninger og effekten av disse for foreninger i sivilsamfunnet ved Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, se for eksempel Lorentzen (2011) eller Gulbrandsen og Ødegård (2011).

4. Resultater fra disse studiene forventes i løpet av 2012.

Offentlige utredninger

Som det har vært påpekt, foreligger det ikke en enhetlig integrasjonspolitikk på politisk nivå, og faglitteraturen består av et mangfold av fag, metodologier og perspektiver. I løpet av de siste få årene er det gjort forsøk på å utvikle en mer helhetlig politikk, og et bedre kunnskapsgrunnlag, gjennom nedsettelsen av blant annet flere offentlige utvalg. De ulike utredningene som legges frem på integrasjonsfeltet, eller i tilknytning til det, er ikke politiske styringsdokumenter som gir signaler om den fremtidige politiske utviklingen. Det er derimot delvis faglige (ekspert-) utredninger som vil fungere som grunnlag for politikktutviklingen, og som kan gi en viss pekepinn på råd som er gitt politikere fra ekspertgrupper og et utvalg av interesserepresentanter på minoritetsfeltet. Vi skal kort belyse to av disse NOUene, fordi de utgjør en sentral ramme både for den fremtidige utformingen av integrasjonspolitikk, men også for Tros- og livssynsutvalget som er oppdragsgiver for denne rapporten.

Den første NOUen er Brochmann-utvalgets rapport «Velferd og Migrasjon. Den norske modellens fremtid» (NOU 2011: 7). Dette utvalgets mandat var relativt smalt og knyttet til økonomiske beregninger omkring velferdsstatens inntekter og utgifter. Oppmerksomheten i denne rapporten var således også på de formelle deltakelsesarenaene arbeid, skole og kvalifisering. Den andre utredningen fra samme år, hadde en noe bredere tilnærming til integrasjonstematikken og dermed også et videre mandat. Utredningen Bedre integrering. Mål, strategier, tiltak (NOU 2011: 14) fra Kaldheimutvalget var rettet inn mot både formelle og uformelle arenaer. Brochmann-utvalget slo fast at den norske velferdsmodellen er avhengig av høy yrkesdeltakelse for å makte å opprettholde et universelt og sjenerøst velferdstilbud. Kaldheim-utvalget fulgte opp denne såkalte aktiviserings- og arbeidslinjen beskrevet i Brochmann-utvalgets rapport, men inkluderte også flere andre samfunnsområder og temaer. Følgende områder var inkludert:

Integrering av innvandrere handler konkret om kvalifisering, utdanning, arbeid, levekår og sosial mobilitet; innflytelse i demokratiske prosesser; deltakelse i sivilsamfunnet; og tilhørighet, respekt for forskjeller og lojalitet til felles verdier (NOU 2011: 14, s. 11).

Sammenlignet med Brochmann-utvalget skulle Kaldheimutvalget ikke kun identifisere fremtidige utfordringer, men også fremheve de nye mulighetene som følger av innvandringen. Videre skulle utvalget også peke på konkrete forslag til tiltak og strategier. I den sammenheng ble det vist til et ønske om økte ambisjoner når det gjelder integrasjon. De foreslåtte tiltakene og strategiene skulle bidra til en effektivisering av integrasjonen. En hovedstrategi for dette var å vri fokus i integrasjonspolitikken bort fra «like muligheter» til økt oppmerksomhet mot «like resultater»:

Det er resultatene, altså hva som oppnås langs disse dimensjonene, som avgjør hvor vellykket integreringen er. Utvalget tilrår dermed en utvidet og mer ambisiøs definisjon av begrepet integrering. Fokuset må være på å få til store og små forbedringer i integreringsarbeidet. Utvalget har derfor valgt å gi NOUen navnet: Bedre integrering. Mål, strategier, tiltak. Utredningen peker på betydningen av et helhetlig og sammenhengende integreringsarbeid (NOU 2011: 14, s. 11-12).

En annen vesentlig forskjell mellom Brochmann-utvalget og Kaldheim-utvalget var knyttet til konteksten som disse utredningene ble utformet i. Brochmann-utvalget utgjorde en relativt liten gruppe faglige eksperter på integrasjonsfeltet, det vil si forskere innen særlig økonomi og sosiologifaget. Kaldheim-utvalget var langt større og bredere sammensatt. Det var en liten gruppe forskere, mens utvalget også bestod av en større andel representanter fra foreningslivet. Særlig var dette fra minoritetsforeninger, men det var også representanter fra ulike deler av sivilsamfunnet som fagbevegelse, trossamfunn, idrett med mer. Utvalget avleverte, som Brochmann-utvalget, en omfattende utredning på flere hundre sider som blant annet inkluderer en samling av relevant kunnskapsgrunnlag for feltet. I tillegg til utredningen avholdt Kaldheim-utvalget også folkemøter rundt omkring i landet for å innhente synspunkter, og inviterte befolkningen med på utformingen av den fremtidige norske integrasjonspolitikken (ibid).

Utredningen fra Kaldheim-utvalget må med andre ord ses som del av et initiativ for å utforme en helhetlig integreringspolitikk som griper over flere sektorer og opererer på flere nivå. Ambisjonen er med andre ord ikke kun knyttet til å rette opp underskudd i deltakelse i arbeidsliv, utdanning eller politisk deltakelse. Integreringsambisjonen rettes også mot å styrke «fellesskap og samhold» i det norske samfunnet, til økt innsats for å skape solidaritet på tvers av klasse og etnisitet, og til styrking av den generaliserte tilliten mellom majoritets- og minoritetsbefolkning. I den sammenheng ses sivilsamfunnet og nærmiljøet som en særlig viktig arena:

Deltakelse på felles arenaer i nærmiljøet bidrar til å forebygge mistillit overfor den enkelte og mot innvandrere som gruppe. For å bygge tillit er det viktig å legge til rette for møteplasser og aktiviteter lokalt, der minoritets- og majoritetsbefolkning kan samhandle. Å bygge opp tillit gjennom deltakelse i frivillige organisasjoner, lokale aktiviteter m.m., er en viktig del av det forebyggende arbeidet for å redusere generell mistillit, som igjen kan gi utslag på deltakelsen på andre samfunnsarenaer (som valgdeltakelse og deltakelse i utdanning og arbeid) (ibid: 19).

Kaldheim-utvalgets økte integrasjonspolitiske ambisjon kan med andre ord også knyttes til det å ville styrke fellesskapet og produsere mer solidaritet på tvers av klasse og etniske skillelinjer. NOUen drar i denne sammenheng veks-

ler på litteratur om sosial kapital, blant annet Robert Putnams (2007) vektlegging av brobygging på tvers av sosiale nettverk i etnisk heterogene lokalsamfunn for å styrke den generaliserte tilliten

Hva er integrasjon?

Selve integrasjonsbegrepet brukes på ulike måter, og det kan dermed være nødvendig å foreta en begrepsavgrensning og å trekke opp noen skiller mellom tilliggende begrep. I offentlige debatter brukes integrasjonsbegrepet ofte som en erstatning for andre begrep, eller som en mer generell betegnelse for et knippe mer nyanserende begrep som segregering og assimilering. De senere år har integrasjonsbegrepet også vært erstattet av et inkluderingsbegrep.

Integreringsbegrepet i samfunnsvitenskapen har sin opprinnelse fra sosiologi og fra klassiske sosiologiske verker som senere har vært grunnleggende for også andre fagdannelser. Først og fremst er det tradisjonen fra den franske sosiologen Emile Durkheim som har gjort spørsmål om integrasjon til kjerne-tema. I denne strukturfunksjonalistiske fagretningen fokuseres det på samfunnets enhet, samhold og fragmentering, hvordan enhet skapes i grupper og betingelser for solidaritet i et samfunn. I moderne former kan forskning på integrasjon enten ta form av antropologiske studier av kulturelt mangfold eller mangel på sådan (Gullestad 2002). Det kan ta form av mer statistiske og historisk orienterte komparasjoner av verdimangfold og verdiutvikling (Hellevik 1996, 2008), eller det kan være forskning på utviklingen av et politikkfelt og av den politiske håndteringen av mangfold og integrasjon (Brochmann 2002, 2003, Rogstad 2007).

Som politisk begrep refererer integrasjon ofte til en statlig strategi som tas i bruk overfor nye borgere (Eriksen 1993). I slike sammenhenger ses integrasjonsbegrepet gjerne som en mellomstrategi, en slags gyllen middelvei mellom to andre begreper. På den ene side er begrepet assimilasjon. Det vil si tanken om at nykommere absorberes inn i majoritetskulturen og gradvis legger bort egne kulturelle preferanser og tar til seg mottakerlandets verdigrunnlag. Som politisk strategi er en assimilasjonspolitikk et sterkt virkemiddel for å absorbere minoriteter inn i majoritetens kultur. Dette er dermed også et begrep med enkelte negative konnotasjoner, og som i norsk sammenheng særlig knyttes til den statlige integrasjonspolitikken overfor samene. På den andre side av en slik forståelse av integrasjon som statlig strategi, finnes begrepet segregasjon. Dette begrepet viser til liten grad av statlig inngripen for å sørge for bedre integrasjon. I et segregert samfunn lever ulike kulturelle grupper side om side med adskilte liv og liten grad av kontakt og kulturell utveksling på tvers av kulturelle grenser. I den offentlige debatten knyttes det også negative konnotasjoner til dette begrepet, da det ofte vises til fallende solidaritet og en frykt for økende konfliktnivå mellom ulike kulturelle grupper. I diskusjoner om segregering kan tilliggende begrep som parallellsam-

funn og ghettofisering også dukke opp og betegner gjerne en fryktet samfunnsutvikling med fallende samhold og økt konfliktutvikling.⁵

I politisk sammenheng og i forvaltningen, brukes begrepet integrering også som et relativt fast begrep, og noe samfunnet har mye eller lite av målt langs enkelte indekser og variabler. En slik forståelse ser man for eksempel i den siste offentlige utredningen «NOU 2011: 14. Bedre integrering. Mål, strategier og tiltak» der det er en hovedstrategi å styrke resultatopptakelsen av integrasjonstiltak, og å utforme tydeligere måleredskaper for å kunne vurdere hvorvidt det går «bedre eller dårligere med integrasjonen.» Ved å etablere tydeligere måleredskaper nasjonalt, er tanken så at man kan måle og kontrollere de ulike kommunenes resultater, samt effekten av statlige og kommunale integreringstiltak. Virkemidler som tas i bruk i en slik politisk forståelse av integrasjon er levekårsdata der man sammenligner majoritet og minoritetsbefolkningen og hvordan ulike minoritetsgrupper skårer på indeksene sammenlignet med majoritetsbefolkningen. Dette kan være levekårstall knyttet til boligstandard, inntekt og arbeidsdeltakelse, eller det kan være medlemskapsregistrering i organisasjoner, valgdeltakelse m.m. Slike målinger bygger gjerne på innhentet statistikk fra SSB, eller andre utredninger og forskning.

Det er også vanlig å skille ut forskjellige områder når det gjelder å måle grad av integrasjon. I NOUen fra 2011, skilles det særlig mellom fire ulike områder der minoriteter kan være mer eller mindre «integrert». Disse er: 1. Arbeidslivet, 2. Skole og utdanning, 3. Politikk og sivilsamfunn og 4. Verdifellesskapet. Disse utvalgte områdene kan muligens knyttes til en vanlig inndeling i litteratur om integrasjon, det vil si et skille mellom økonomisk integrasjon (arbeidslivsdeltakelse), politisk integrasjon (valgdeltakelse) og sosial integrasjon (sivilsamfunnsdeltakelse). Denne inndelingen finner man særlig i forskning omkring begrepene medborgerskap og citizenship, innen blant annet statsvitenskap, sosiologi og juss. Begrepene og kategoriene er inspirert av T.H. Marshalls teorier omkring utviklingen av rettsstat og velferdsstat. Marshall skiller mellom sivilt, politisk og sosialt medborgerskap og ser en historisk utvikling der medborgerskapsbegrepet gradvis blir utvidet og gjort mer innholdsrikt. I den historiske beskrivelsen skisserer han en integrasjonsprosess som først starter med utvikling av sivile rettigheter på 1700-tallet. På 1800-tallet kom stadig flere politiske rettigheter til, særlig knyttet til arbeiderbevegelsen. På 1900-tallet ble grunnlaget for velferdsstater lagt gjennom en utvidelse til sosiale rettigheter (Marshalls 1950, Kymlicka 1995, Kymlicka og Nordmann 1994, Young, 2000, Strømsnes 2003).

---

5. For en diskusjon av slike begrep, og en vurdering av begrepenes aktualitet i dagens Norge, se NOU 2011: 14.

I tråd med integrasjonsbegrepets sosiologiske arv, opererer Grete Brochmann med følgende definisjon av integrasjon: «læring av og tilpasning til samfunnets verdigrunnlag, prosesser som knytter individet til samfunnet (økonomisk og sosialt), og skaper tilhørighet og lojalitet» (Brochmann 2002: 30). I sin diskusjon av begrepet, synliggjør imidlertid også Brochmann dilemmaer knyttet til hva samfunnet og myndigheter legger i det fellesskaplige som tilhørigheten er knyttet til. Hva skal det integreres til? Brochmann fremmer et integrasjonsbegrep som står i kontrast til assimileringbegrepet, og med en forståelse av at tilhørigheten kan være knyttet til et pluralistisk fellesskap og et «vi» som inkluderer både majoritets- og minoritetsverdier. En slik verdidualisme medfører at det legges til rette for at flere kulturtradisjoner kan eksistere sideordnet til majoritetskulturen. Det vil si at det utformes en mangfoldstrategi og at det tilrettelegges politisk for en slik organisering innen sentrale samfunnsinstitusjoner.

En slik verdidualisme kan imidlertid også produsere utfordringer for myndighetene. Tilretteleggingen vil kunne bli både omfattende og kostbar. Det vil også være utfordrende og politiske dilemmaer vil oppstå knyttet til det å skulle trekke en grense for hvor langt tilretteleggingen skal gå. Ikke minst vil også rettferdighets- og likebehandlingsaspektet medføre utfordringer, og tilretteleggingen vil kunne medføre kollisjon mellom ulike hensyn og behov for rangering mellom ulike verdier og lovfestede rettigheter (Skjeie 2004, NOU 2008:1, Borchgrevink 2002a, Borchgrevink 2002b, Brochmann 2003). I tråd med denne begrepsforståelsen, og med tanke på de dilemmaer som oppstår i kjølvannet av en slik begrepsforståelse, dukket det opp enkelte nye sentrale begrep i den siste stortingsmeldingen som er skrevet på dette feltet. Da den andre Bondevik-regjeringen la fram, St. melding nr. 49 (2003-2004), var integreringsbegrepet erstattet av en nytt begrep – inkludering. I tillegg var uttrykket deltakelse også kommet mer i forgrunnen. Integrering ble således gjort til en mer underordnet strategi, og en slags underkategori til det omfattende feltet «politikk for mangfold gjennom inkludering og deltakelse.» En slik mangfoldpolitikk består med andre ord av flere spenninger, og muligens også strategier som peker i flere retninger. Samtidig som et felles verdigrunnlag ønskes tydeliggjort, skal det legges til rette for mer mangfold. Et slikt mangfold tenkes kanskje muliggjort innenfor rammene av et felles verdigrunnlag, eller noen grunnleggende verdier. Men hvilke verdier som skal legges til grunn, og hva som skal utgjøre et overordnet og felles verdigrunnlag er fortsatt et politisk uavklart spørsmål.

Det vil med andre ord si at spørsmålet: «hva skal det integreres til? fortsatt er et vanskelig og uavklart politisk spørsmål. Det er blitt tatt flere initiativ for å forsøke å klargjøre et slik felles verdigrunnlag, og som kunne medføre at integrasjonsbegrepet også hadde blitt mer håndfast. I Gjønnnes-utvalget, som skulle utrede forholdet mellom stat og kirke, kom man for eksempel frem til en diskusjon av det norske verdigrunnlaget (NOU 2006: 2). Her ble det uttrykt

en sterk bekymring for at verdigrunnlaget og den norske kulturtradisjonen (etnos) vil bli mindre eksplisitt dersom man skal adskille stat og kirke. Gjønnnes-utvalget anbefaler derfor at spørsmål omkring verdigrunnlaget utredes ytterligere, og at man tydeliggjør hvordan verdigrunnlaget kan befestes mellom det juridiske og konstitusjonelle (demos) og den mer normative og pluralistiske kulturtradisjon (etnos). Menneskerettighetsutvalget som senere ble nedlagt, skulle med andre ord ikke utelukkende implementere internasjonale normer i norsk lovverk, men man skulle også tydeliggjøre «det norske» i samme vending (Dokument 16 (2011-2012)). Et annet initiativ for å tydeliggjøre det norske verdigrunnlaget, ser man i Kaldheimutvalgets mandat og rapport. Her finnes et eget kapittel om temaet, og man har kommet frem til at det norske verdigrunnlaget kan listes til 10 grunnleggende verdier (NOU 2011: 14).

Utvalget tilrår at de felles verdiene som skal danne grunnlaget for samfunnet skal være forankret i de universelle menneskerettighetene, blant annet retten til liv, personlig frihet og rettssikkerhet. Viktige verdier ved det norske samfunnet skal være: Likestilling, likeverd, yringsfrihet, religionsfrihet, solidaritet, økonomisk- og sosial likhet, vitenskapelig tenkemåte, toleranse og deltakelse i demokrati og sivilsamfunn (ibid: 20).

Bruken av både integrerings- og inkluderingsbegrepet, fører med andre ord med seg flere nye spørsmål. Hva skal det integreres til? På hvilket nivå skal man foreta integrasjonen? Hvem skal omfattes? Etc. Det er tatt flere initiativ for å tydeliggjøre et slikt innhold, og å forsøke å utforme en mer helhetlig integrasjonspolitik. Hvorvidt slike initiativ fører frem, og hvor man eventuelt havner, er det imidlertid for tidlig å spå om ettersom dette er et felt i utvikling og under store omveltninger for tiden.

Integrasjonsteori: Sosial kapital og sosial kohesjon

Det har vært en bevegelse i innvandringspolitiske debatter i Norge de siste årene. Mens fokuset lenge har vært på minoriteters rettigheter, behovet for anerkjennelse av minoritetsinteresser, og tilrettelegging for at flere kulturer kan eksistere side om side – er fokuset de seneste årene i økende grad blitt rettet mot det som binder et samfunn sammen (NOU 2011, Hagelund og Loga 2009). Begrepet «mangfold» ble lansert som et nytt integreringspolitisk perspektiv i anledning St. meld nr. 49 (2003-2004) «Mangfold gjennom inkludering og deltakelse». I denne meldingen ble mangfoldsbegrepet brukt som en direkte oversettelse av det engelske begrepet «diversity» (NOU 2011: 14, s. 29). Som allerede belyst i innledningen, er det i de senere års offentlige utredninger på innvandringsfeltet i Norge i større grad blitt etterlyst et faglig perspektiv som fokuserer mer på fellesskap og integrasjon. Dette har medført at nye teoretiske retninger og faglige perspektiver er kommet til. Mens antropo-

logi og kulturfag har vært sentrale premissgivere i et mangfoldsperspektiv, gjør spørsmål knyttet til integrasjon, tillit og verdimeslig fellesskap, at sosiologi, økonomi og statsvitenskapelige tilnærminger er blitt mer aktuelle. Sentralt i denne sammenheng står begrepene *sosial kapital* og *sosial kohesjon* som vi her skal belyse. Disse begrepene er særlig interessante i denne rapportens sammenheng, fordi begrepene omhandler integrasjon på arenaer i sivilsamfunnet. Begrepet sosial kapital kan i dag knyttes til flere teoretikere og det finnes mange teoretiske diskusjoner omkring begrepet.⁶ Vi skal her først og fremst belyse den mest brukte referansen, nemlig amerikaneren Robert Putnams forskning som først og fremst knytter seg til frivillig sektor. Vi skal også belyse de tilhørende begrepene: *sammenbindende*, *overskridende* og *koblende sosial kapital*. Videre skal vi også kort belyse begrepet *sosial kohesjon* som viser til et samfunns sammenbindingskraft.

Putnams perspektiv har vært sentralt i tidligere rapporter utgitt ved Senter for forskning på Sivilsamfunn og frivillig sektor knyttet til frivillige organisasjoner og spørsmål om integrasjon (Hagelund og Loga 2009, Ødegård 2010, Loga 2011, Wollebæk og Boch Seggaard 2011, Ivarsflaten og Strømsnes 2011). Putnams siste utgivelse «American Grace. How Religion Divides and Unites us» (2010), har ikke vært belyst i denne rapportserien til nå. Ettersom denne boken også direkte omhandler religion og sosial kapital, skal vi dermed se nærmere på denne senere i rapporten.⁷

Sosial kapital kan generelt beskrives som sosiale nettverk og de normer for gjensidig avhengighet og tillit som er med på å opprettholde nettverkene – «social networks and the associated norms of reciprocity and trustworthiness» (Putnam 2007: 137). Fra sin opprinnelige studie (1993) av sivilt engasjement i det nordlige Italia versus i det sørlige, fant Putnam at de nordlige delene av Italia hadde både bedre politisk stabilitet og økonomisk fremgang fordi man der hadde støttende og tillitsfulle relasjoner mellom sivilsamfunn og stat. I sør fant han det motsatte, det vil si stor gjensidig mistillit som medførte en hindring for utviklingen av forvaltningen og for den generelle utviklingen av samfunnet. I denne første studien av sosial kapital definerer han begrepet som «trekk ved sosial organisasjon som tillit, normer og nettverk som kan forbedre samfunnets effektivitet ved å lette samordnet handling» (1993: 169).

Sosial kapital refererer videre både til et *samfunnsnivå* og et *individnivå*. Det er på den ene side en kapital som et enkeltindivid kan erverve seg i form

---

6. For en diskusjon av ulike teoretiske retninger tilknyttet begrepet sosial kapital, se Svendsen og Svendsen (2006) og Boch Seggaard og Wollebæk (2011).

7. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor hadde også gleden av å få Putnam på besøk i mai 2011, der han redegjorde blant annet for sin nyeste bok om religion og integrasjon i USA.

av flere nettverksforbindelser som gir innpass og strukturer som åpner for nye muligheter. Slike nettverk regnes som en fordel for et enkeltindivid, fordi de sosiale forbindelsene kan medføre tilgang til for eksempel arbeid eller sosial status som «åpner dører». Begrepet minner således om sosiologen Pierre Bourdieu (1977) begrep, *kulturell kapital*. Bourdieu mente at individer har forskjellige volum av økonomisk og kulturell kapital. Mens økonomisk kapital refererer til individets materielle rikdom, er individets kulturelle kapital en bestemt mengde symbolske goder som individet erverver gjennom sin oppvekst. Disse godene er bestemte verdier, språk, kunnskaper, «gode manerer», holdninger etc. Den kulturelle kapitalen fremheves som en tilsvarende ressurs som den økonomiske, og den legitimerer tilsvarende statusforskjeller mellom individer. Putnams begrep, *sosial kapital*, minner om Bourdieus begrep, men Putnam knytter ikke den sosiale kompetansen utelukkende til en fast klassestruktur som individet inngår i gjennom sin familieposisjon. Putnams begrep viser snarere til lokalmiljøet, nabolaget og de ulike organiserte sosiale nettverkene som omgir individet der det bor og som individet frivillig og bevisst (og ubevisst og ufrivillig) kan tre inn og ut av. Gjennom de sosiale ansikt-til-ansikt-møtene individet inngår i, det vil si i nettverk, skapes det sosiale bånd av tillit. Sosial kapital viser til den mengde sosiale nettverk individet inngår i, og dermed den mengde tillit individet kan nyttiggjøre seg av.

Den andre siden av begrepet sosial kapital viser til samfunnsnivået, og det er særlig denne siden av begrepet som den senere tid har fått ekstra stor oppmerksomhet både internasjonalt og i Norge. Den samfunnsmessige siden av begrepet viser til kvaliteter ved et samfunn og blant annet til dets sammenbindende kraft og grad av solidaritet. Sosial kapital, og høy grad av tillit, knyttes til et bredt spekter av positive egenskaper som er gunstige for et lands økonomi, for borgeres skattevillighet og solidaritet på tvers av sosiale forskjeller, for folkehelsen, for å holde kriminalitet på et lavt nivå og for å redusere korrupsjon (Torsvik 2000, Wollebæk og Boch Seggaard 2011, Loga 2010, Eklund, Berggren og Trägårdh 2011). De potensielle gevinstene for et samfunn med høy grad av sosial kapital utforskes stadig mer i flere fag med særlig bidrag fra økonomi og statsvitenskapelige fag. I forbindelse med den europeiske krisen har økonomer trukket fram at sosial kapital potensielt kan motvirke økonomisk ustabilitet, og i forbindelse med urolighetene i de arabiske landene og den såkalte «arabiske våren» har statsvitere trukket frem det organiserte sivilsamfunnet som en sentral forutsetning for det å kunne etablere stabile demokrati. Den internasjonale interessen for Putnams begrep medfører videre at det rettes oppmerksomhet mot Norge og de nordiske landene, fordi Norge og Sverige er de to landene som kommer ut med mest sosial kapital i de internasjonale målingene. Sivilsamfunnet i de nordiske landene har med andre ord en svært høy organiseringsgrad. Dette var blant annet tema for en konferanse i World Economic Forum i Davos i 2011 med samling av de nordiske statslederne til debatt om den nordiske modellen. Eklund, Berggren og Trägårdhs

(2011) rapport som ble produsert for denne anledningen vektla de sterke *tillitsstrukturene* som hovedårsaken til at den europeiske finanskrisen har fått såpass lite utslag i de nordiske landene.

Putnam (2000) differensierer også mellom ulike former for sosial kapital. Det viktigste skillet går mellom sammenbindende (*bonding*) og overbyggende (*bridging*) sosial kapital. Sammenbindende sosial kapital er sosiale bånd mellom individer som er like langs flere sentrale dimensjoner. Denne kapitalen virker således til å forsterke identiteten i homogene grupper. Den styrker «vi-identiteten», og ofte skjer dette i kontrast til relasjonen til «de andre». Foreninger som er dannet omkring etnisitet, religion eller nasjonalitet brukes ofte som eksempler på dette. Overbyggende sosial kapital fungerer motsatt, og innebærer at det knyttes sosiale bånd på tvers av slike sosiale skiller. Denne overbyggende formen for sosial kapital minner også om hva Mark Granovetter (1973) omtaler som «svake bånd», det vil si tillitsbånd til individer som er forskjellig fra en selv og som tilhører andre sosiale nettverk og grupperinger enn en selv. Det er vanlig å peke på at sammenbindende (*bonding*) sosiale nettverk kan være viktige for marginaliserte personer, fordi nettverkene skaper samhold og en følelse av tilhørighet. Overskridende (*bridging*) sosial kapital fremheves imidlertid som viktig for å bygge gode lokalsamfunn, en mer generell vi-identitet, en tilhørighet til et større fellesskap. I sosialøkonomiske sammenhenger er det disse overskridende (svake) sosiale båndene som særlig fremheves som «oljen i samfunnsmaskineriet». Det er den generaliserte tilliten mellom individer i et større «vi», det vil si mellom individer som ikke er like eller står hverandre veldig nær, som anses som spesielt verdifull. Denne tilliten knyttes til graden av solidaritet på tvers av økonomiske, etniske, religiøse og sosiale forskjeller. I noen sammenhenger vises det også til en tredje form for sosial kapital, det vil si til *koblende (linking) sosial kapital*. Dette begrepet er lignende begrepet om overskridende sosial kapital, men knytter seg også delvis til Bourdieu's kulturelle kapital-begrep. Koblende sosial kapital viser ikke kun til det å bygge broer mellom personer som er ulike, men videre også mellom personer som står på ulike trinn i den sosiale stigen med tanke på å ha tilgang til kunnskap, informasjon og andre symbolske ressurser. Dette begrepet viser således ofte til statlige, tilretteleggende initiativ for å skape/produsere overbyggende sosial kapital.

Mens Putnam tidlige studier fra Italia omhandlet hvordan sosial kapital ble skapt og opprettholdt, gikk han senere i boken «Bowling Alone. The Collaps and Revival of American Community» (2000) i større grad over til å belyse hvordan sosial kapital kan degenerere og forsvinne i et samfunn på relativt kort tid. I USA fant han en sterk tilbakegang av sosial kapital fra 1950-tallet og fremover. Dette skjedde ved at felles sosiale aktiviteter og foreninger der relativt fremmede individer kommer sammen, forsvant. Med nedgangen i foreningslivet forsvant også vilkårene som opprettholder sosiale nettverk, og med dette også den generelle tilliten og fellesskapet i samfunnet. I neste om-

gang pekte han på de negative konsekvensene dette så også fikk for demokratiet og styringsmodellens effektivitet.

I 2007 meldte Putnam seg på debatter omkring innvandring og integrasjon, som gradvis har meldt seg i mange europeiske land den senere tid. I forbindelse med mottakelsen av Skytteprisen ved Uppsala Universitet i 2006, publiserte han en artikkel i *Scandinavian Political Studies* kalt «E pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century». I denne artikkelen utdyper han analysen av diversitet, som kun blir antydnet i hans tidligere store verk «Bowling Alone» (2000). I denne artikkelen argumenterer han for at etnisk mangfold på kort og mellomlang sikt medfører en nedgang i den sosiale tilliten i et samfunn. «Diversity, at least in the short run, seems to bring out the turtle in all of us» (Putnam 2007:151). Denne artikkelen er blitt regnet både som noe overraskende i lys av Putnams tidligere forskning, og han er blant annet i Norge også blitt ansett som kontroversiell i denne forbindelse. Han oppsummerer sine funn slik:

...innbyggere i heterogene lokalsamfunn har en tendens til å trekke seg tilbake fra sosialt liv, til å være skeptiske til naboene - uansett hudfarge, til å trekke seg bort selv fra nære venner, til å vente seg det verste fra samfunnet sitt og dets ledere, til å delta sjeldnere i frivillig arbeid, gi mindre til veldedige formål og bidra sjeldnere til lokalsamfunnsprosjekter. De registrerer seg i mindre grad for å stemme, argumenterer oftere for sosiale reformer, men har mindre tro på at de faktisk kan påvirke samfunnsforholdene, og de sitter oftere duknakket og ulykkelige fremfor tv-skjermen (Putnam 2007:150, referert og oversatt til norsk i Ivarsflaten og Strømsnes 2011: 207).

Det overraskende aspektet ved dette funnet, er knyttet til Putnams tidligere såkalte *kontaktteori*. Denne teorien innebærer en hypotese om at kulturelt mangfold i et lokalmiljø vil medføre styrket toleranse og samhold på tvers av skillelinjer knyttet til kultur, etnisitet og religion. Det bygger på forestillingen om at et etnisk mangfoldig lokalsamfunn vil ha kontaktpunkter (møter ansikt til ansikt) mellom mennesker som er forskjellige, og man forventer således at det kan føre til dannelse av den foretrukne overskridende sosiale kapitalen. Putnam lanserer imidlertid også en motsatt hypotese og en såkalt *konfliktteori*. Forestillingen her er at konfliktnivået vil øke med et voksende kulturelt, etnisk og religiøst mangfold. Tanken er at jo mer den enkelte blir konfrontert med «de andre», desto mer vil det medføre en styrking av båndene til «våre egne». Putnam hevder imidlertid at det finnes problemer med begge disse teoriene. De forutsetter begge at tilliten internt i gruppen (bonding sosial kapital) korrelerer negativt med tilliten til andre grupper (bridging sosial kapital). Det vil si at mengden av den ene former sosial kapital øker dersom den andre kapitalen reduseres. I argumentasjon mot begge disse teoriene, fremmer han så en sammentrekningshypotese, hva han kaller *constrict theory*, der han mener at tilliten kan bli redusert både internt i gruppen og i forhold til andre grupper.

Ved å studere 41 lokalsamfunn i USA, finner han nettopp dette. Kulturelt mangfold svekker både tillit og deltakelse på tvers av grupper som er like hverandre, og det svekker også tillit og deltakelse internt i grupper av mennesker med samme etniske bakgrunn. Beboere i flerkulturelle lokalsamfunn fremviser med andre ord økt mistillit både mot sine egne og andre, og dermed trekker de seg tilbake som såkalte *skilpadder* fra foreninger og de sosiale møteplassene i lokalsamfunnet.

Akademiske debatter omkring denne artikkelen, har blant annet omhandlet hvorvidt Putnams teorier også er gjeldende utenfor USA. Foreløpig finnes det ikke mange studier som gjentar denne undersøkelsen i andre land, men det kan kort nevnes en undersøkelse av dette som er gjort i Norge. I boken «Sosial kapital i Norge» redigert av Wollebæk og Boch Seggaard (2011) har forskerne Ivarsflaten og Strømsnes målt forholdet mellom etnisk mangfold og sosial tillit i kommuner og bydeler i tre storbyregioner i Norge. Datamaterialet er fra 2007 og en omfattende survey for byene Oslo, Bergen og Stavanger, samt også kontekstinformasjon om de ulike lokalsamfunnene fra offisiell statistikk. Kort oppsummert finner forskerne at sammenheng mellom etnisk mangfold og sosial tillit henger sammen med sosioøkonomiske faktorer, og særlig arbeidsledighet. De bekrefter således hva Brochmann og Hagelund (2010:15) uttrykker, at «Sosial ulikhet har fått en ny dimensjon – etnisitet og innvandrerbakgrunn». De nyanserer imidlertid dette og knytter det til arbeidsledighet. Slik oppsummerer de sine funn:

Basert på en enkel bivariat regresjonsanalyse, finner vi også i Norge en negativ sammenheng mellom gjennomsnittsnivået av sosial tillit og etnisk mangfold. Men når vi studerer dette grundigere med kontroll for bakgrunnsvariabler både på individnivå og kontekstnivå, så finner vi at økonomisk ulikhet (både innad i og mellom lokalsamfunn) har større betydning på sosial tillit enn det etnisk mangfold har. Imidlertid finner vi også at etnisk mangfold er sterkt korrelert med sosioøkonomisk status, og spesielt arbeidsledighet. De mest etnisk mangfoldige lokalsamfunnene i Norge er også de som tenderer til å ha de høyeste nivåene av arbeidsledighet og de laveste nivåene av sosial tillit. Vi kan derfor ikke utelukke en indirekte negativ lokalsamfunneffekt av etnisk mangfold, som opererer gjennom arbeidsledighet (Ivarsflaten og Strømsnes 2011: 221-222).

En annen innvending mot Putnam, er at han har en tendens til å fremheve de positive sidene ved sosial kapital-begrepet og nedtone de negative. Han nevner riktignok at sosialkapital kan ha en bakside, og trekk ved den sammenbindende sosiale kapitalen kan også skape segregering. I integrasjonspolitiske sammenhenger tyr man ofte til Putnam når det gjelder den positive overskridende sosiale kapitalen, den som kan bidra til å bygge bro mellom grupper basert på etnisitet, kultur og religion. Den overskridende sosiale kapitalen fremheves da som et viktig redskap der det gjelder å forstå vilkårene for den

sosiale deltakelsen og hvordan man kan styrke møteplasser i nærmiljøet på tvers av majoritets- og minoritetsbefolkning. Et aspekt som derimot i liten grad blir fremhevet, er at det som fungerer inkluderende i noen sammenhenger også kan være ekskluderende i andre. Det finnes mange positive forhold man kan fremheve ved høytillitsland som Norge, men kan det tenkes at de samme mekanismene som skaper denne tilliten også har en vrangside av mistillit og ekskluderende mekanismer? Man kan tenke seg at jo sterkere den sosiale kapitalen er i et samfunn, jo sterkere vil også slike mekanismer kunne være. Det er imidlertid ikke gjort konkret forskning på norske forhold som kan bidra til å avdekke en slik eventuell sammenheng.

Et annet aspekt som er lite utforsket i Norge, og som også kan holdes frem som kritikk og et underbelyst tema hos Putnam, er forholdet mellom foreningstetthet og verdier når det gjelder sosial kapital. Svenske Lars Trägårdh (2007) har tatt utgangspunkt i komparative verdiundersøkelser og argumenterer for at studier av sosial kapital i de nordiske landene må omhandle, ikke kun foreninger, men også den særegne verdiprofilen man finner i de nordiske landene. I kontrast til hvordan den nordiske modellen ofte forstås fra et anglo-amerikansk og kontinentalt perspektiv, det vil si: stor stat og sterke kollektive verdier, argumenterer Trägårdh for at det snarere er en sterk individualisme og svake familieverdier som ligger til grunn for modellen. Han avviser således kritikere av den nordiske modellen som hevder at en universell og stor stat bidrar til å underminere sosial kapital, fordi enkeltindividets motivasjon for selvstendige initiativ (i sivilsamfunnet) forvitrer. Til denne argumentasjonen svarer han:

The underlying assumption of these theories is that trust arises in small, closely-knit communities where there is large degree of interdependence. More recent research has shown, however, that it is precisely the most modern and individualistic countries, most notably the Nordic countries, that are characterized by a broad social trust extended beyond the intimate sphere of family and friends to include other members of society (Eklund, Berggren og Trägårdh 2011: 17).

I boken «State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered» bruker Trägårdh begrepet *statsindividualisme* for å beskrive denne historisk og kulturelt bestemte tilliten man finner i de nordiske landene (Trägårdh 2007). Statsindividualisme viser til et gjensidig tillitsforhold mellom det enkelte individ og staten. Teorien er utviklet på bakgrunn av komparative verdiundersøkelser som World Values Survey, European Social Survey, European Values Study og Eurobarometer, som alle viser at de nordiske landene kjennetegnes av en særegen verdiprofil som omhandler sterk individorientering, sekularisme og svake familieverdier. Utviklingen av et tillitsbånd mellom stat og enkeltindivid mener Trägårdh har skjedd samtidig som den familiebaserte sosiale kapitalen har blitt svekket. Han fremmer med andre ord

et historisk perspektiv om en særegen verdiutvikling i de nordiske landene som grunnlaget for utviklingen av en universell velferdsmodell slik man har i alle de nordiske landene.⁸ I verdiundersøkelsene knyttes også styrken i den familiebaserte sosiale kapitalen til graden av religiøsitet og sekularisme. Sterke familieverdier finner man først og fremst i sterkt religiøse samfunn. Grad av religiøsitet samvarierer videre med sosioøkonomiske forhold.⁹

Det er med andre ord viktig å understreke at det finnes flere kritikere til Putnam, som for eksempel er knyttet til at han overdriver de positive sidene av sosial kapital, og at han også overdriver de frivillige foreningenes betydning for sosial kapital på bekostning av for eksempel verdier og normative variasjoner i ulike samfunn som er knyttet til historiske forutsetninger. Ikke minst gjenstår det å forstå i hvilken utstrekning Putnams teorier fungerer på norske forhold som både har en annen form for organisert sivilsamfunn (blant annet mindre religiøs organisering) og andre verdier enn hva man finner i det amerikanske samfunnet. Trägårdh antyder også at det er en sammenheng mellom styrken i familieverdiene, kvinners stilling i samfunnet og måten man deltar på i lokalsamfunnet. Familieverdienes posisjon kan for eksempel knyttes til kvinners sysselsettingsgrad, toinntektsfamilien, barnehagebruk og tidsklemmeproblematikk. Dette er aspekt som kan ha potensiell stor innvirkning på måten man deltar på i lokalmiljøet, og som bidrar til å sette press på den frivillige deltakelsen. Statsindividualisme og også familieverdienes styrke er med andre ord noe som varierer mellom kulturer og som man dermed vil gjenfinne som variasjon mellom ulike minoritetsgrupper versus majoritetsbefolkningen. Særlig vil det være stor forskjellen på verdier knyttet til individualisme og familieverdier mellom rike industriland og fattige utviklingsland (Inglehart og Norris 2008). Putnam (2004) går så langt i å vektlegge betydningen av sosial kapital for enkeltindividet, at han mener tilgangen på sosial kapital er et bedre egnet mål til å forutsi et barns skolerestultater, enn hvilken kvalitet det er på læreren og størrelsen på klassen der eleven går. Han antyder således også at sosial kapital kan oppveie for lav sosial status hos foreldre og for eksempel også etnisk minoritetsbakgrunn. Han fremhever altså barnets

---

8. En tilsvarende vektlegging av et bestemt normativt grunnlag, eller et verdigrunnlag med parallell historisk utvikling i de nordiske landene, drøftes også i Bo Stråth og Øystein Sørensen (eds.) (1998) bok *The Cultural Construction of Norden* der Trägårdh, Berggren og andre historikere fra de forskjellige nordiske landene belyser verdier, normer og identitet i relasjon til den nordiske samfunnsmodellen. Den danske statsviteren Tim Knudsen (red.) (2000) drøfter tilsvarende hvordan institusjoner er vokst frem av et bestemt verdigrunnlag i boken *Den nordiske Protestantisme og Velferdsstaten*. Kort fortalt argumenterer Knudsen for at de universelle velferdsordningene er et produkt av protestantisme og statskirken, og dermed en konstitusjonell ordning med røtter tilbake til reformasjonen.

9. Dette skal vi komme mer tilbake til senere.

sosiale nettverk og fritidsarenaer på bekostning av både skolen og barnets familiebakgrunn (og kulturelle kapital). Dette vil igjen kunne knyttes til kvaliteten på lokalsamfunnet og grad av tilrettelegging for vilkår som kan skape sosial kapital. Svak familiebasert tillit, som blant annet en forskjell mellom de nordiske landene (i følge World Values Survey) og for eksempel afrikansk eller asiatisk landbakgrunn som gradvis blir mer representert i norske lokalsamfunn, er tilsvarende lite undersøkt i forskning om innvandring og integrasjon på norske forhold. I verdiundersøkelsene knyttes imidlertid et lands verdiprofil, og blant annet styrken i individualisme eller familieverdier, også til religionens stilling (Inglehart og Norris 2004). Vi skal imidlertid ikke gå mer inn dette her, men vil komme tilbake til enkelte studier som er knyttet til disse komparative verdiundersøkelsene som igjen kobles til religion og styrken i familieverdier i et samfunn.

Som nevnt innledningsvis i dette avsnittet, har det vært en bevegelse de senere år i innvandringspolitiske debatter fra fokus på mangfold til økt interesse for det som binder samfunnet sammen (samfunnets sammenhengskraft/kohesjon). Dette kan igjen ha medført en dreining i faglige perspektiv og bruken av teorier på innvandringsfeltet, og det gjør at forskning omkring det som binder samfunnet sammen har fått økt relevans. Dette kan være en bakgrunn for at særlig Putnam trekkes frem, og det kan også synliggjøre hvorfor oppmerksomheten rettes særlig mot de nordiske samfunnene. Ivarsflaten og Strømsnes (2011) hevder at forskning på sammenhengen mellom tillit og flerkultur kan være spesielt interessant på norsk empiri på grunn av særlig to aspekt:

For det første er Norge en skandinavisk velferdsstat kjennetegnet av høy sosial tillit, omfattende sivil engasjement og lav økonomisk ulikhet. For det andre er det et land som kun nylig har opplevd en betydelig innvandring fra land utenfor Europa. Det gjør Norge til et spesielt interessant tilfelle å studere dersom en ønsker å finne ut hvorvidt et velfungerende sivilsamfunn og høy grad av økonomisk likhet kan bidra til å motvirke en eventuell negativ betydning av etnisk mangfold på sosial tillit (ibid: 221).

For Putnam skjer integrasjonen først og fremst i sivilsamfunnet, og det er i lokalsamfunn der individene ikke opptrer som såkalte *skilpadder*, når samfunnsutviklingen går i retning av økt kulturelt mangfold, at man klarer å opprettholde den generaliserte tilliten. Når temaet således er hvordan de skandinaviske landene håndterer den økte innvandringen, kan det være relevant å introdusere også den svenske statsviteren Bo Rothsteins kritikk av Putnam og hans versjon av begrepet sosial kapital. Rothsteins (2003) perspektiv er i større grad rettet mot organisasjonens betydning. Hans budskap er at «institutions matters» og hvordan institusjoner utformes er knyttet til historiske prosesser i hvert enkelt land. I dialog med Putnam hevder Rothstein at det ikke er frivillige organisasjoner og lokalsamfunn som produserer tillit og sosial kapital i et

samfunn. Det skapes snarere gjennom måten statlige organisasjoner utformes, måten institusjonene opererer på og i hvilken grad de er demokratiske og uten korrupsjon. Rothstein mener det er et spesielt grunnlag for å studere sosial kapital nettopp i de nordiske velferdsstatene, ettersom det er her man finner de høyeste forekomstene.¹⁰ Et annet interessant aspekt er at det ikke er noe som tyder på et tilsvarende fall i den sosiale kapitalen (og organisasjonsdeltakelse) i Sverige, i følge Rothstein, slik Putnam observerte i USA fra 1950-tallet og fremover (Rothstein 2002). Dette på tross av at de nordiske samfunnene også gjennomgår de samme utviklingstrekkene som Putnam peker på som årsaker til nedgangen, som for eksempel økt TV-titting, urbanisering, pendling, forvitring av familiebasert tillit, kvinnefrigjøring og toinntektsfamilien etc.

Mens Putnam knytter den generaliserte tilliten til størrelsen på frivillig sektor (foreningstetthet), mener Rothstein at tilliten er et produkt av god offentlig forvaltning. Han mener blant annet at samfunn som velger en behovsprøvd velferdsstat er mer utsatt for maktmisbruk, systematisk diskriminering og korrupsjon, enn samfunn med en universell velferdsmodell. Han støtter med andre ord forskning som hevder at sosial kapital først og fremst har sammenheng med egalitet og sosial utjevning i et samfunn, og at det snarere er økende sosiale forskjeller (slik man har i USA) som bryter ned tillitsgraden i et samfunn. Den universalistiske velferdsmodellen man har i de nordiske landene er ikke en solidaritetsordning rettet mot fattige, mener Rothstein. Den universalistiske modellen består i hovedsak av sosialforsikring som rettes mot alle, for eksempel sykehustjenester, pensjoner og utdanning. Den er et spleiselag som flertallet ikke kun bekoster gjennom skatteseddelen, men som flertallet også er avhengig av. Den omfatter med andre ord også store deler av middelklassen, og er ikke kun rettet mot fattige. For Rothstein er således den tilliten som modellen avhenger av, ikke først og fremst en solidaritet mellom ulike sosialgrupper som skapes gjennom ansikt til ansikt-relasjoner i sivilsamfunnet. Folk slutter opp om modellen dersom den fungerer og dersom organiseringen er god. Mål på tillit er således for Rothstein et spørsmål om *quality of governance* og *good governance*. I likhet med sin svenske kollega Trägårdh avviser han således konservative kritikere, og et vanlig amerikansk perspektiv på den nordiske velferdsmodellen, som hevder at stor stat bidrar til å bryte ned den sosiale kapitalen fordi det gripes for langt inn i det sivile samfunnet (og i familiens anliggender). Hvis staten organiserer for mange områder av menneskers liv, så forvitrer motivasjonen for selvstendige initiativ og spontan kollektiv handling, hevder kritikere. Som svar til dette, peker Rothstein på de internasjonale komparative undersøkelsene av sosial kapital som harmonerer

---

10. I Putnams (2000) studier fra USA finner han også spesielt store forekomster av sosial kapital i lokalmiljø med mange norske og nordiske immigranter.

dårlig med denne kritikken. Målingene viser at de nordiske velferdsstatene oppnår de høyeste målinger av sosial kapital selv om de har store og universelle velferdsmodeller. Som vi skal komme tilbake på et senere tidspunkt har Rothstein (2012) i den senere tid også gjort undersøkelser av den religiøse dimensjonens betydning for velferdsmodellen og den generelle livskvaliteten i Norden.

Sosial kapital har blitt et omfattende litteraturfelt de senere årene, og det har også blitt et viktig styringsredskap i mange vestlige land, blant annet fordi det fungerer som sektoroverskridende i offentlig forvaltning og det bringer ulike fagfelt, som sosiologi, statsvitenskap og økonomi i dialog med hverandre om utviklingen av samfunns- og styringsmodeller (Halpern 2005). Den økte interessen for begrepet kan også knyttes til den økende migrasjonen til vestlige land og bekymringer omkring hvorvidt integreringen går for sakte og at samfunnene således er i ferd med å bli «too diverse». Dette er et tema som blant annet belyses i David Goodharts artikkel med den talende tittelen «Too diverse? Is Britain becoming too diverse to sustain the mutual obligations behind good society and the welfare state?» (Goodhart 2004).¹¹ En slik bekymring har satt i gang politiske prosesser for å utvikle en bedre integrasjonspolitik, både i europeiske land og i Norge (jfr. NOU 20011: 14). Sosial kapital- begrepet bidrar som sagt til å sette fokus på sivilsamfunnet som integreringsarena. Det samme gjelder også begrepet sosial kohesjon som viser til samfunnets sammenbindingskraft. Debatter omkring dette begrepet, som er oversatt fra det engelske begrepet social cohesion og community cohesion, har særlig vært aktuelle i Storbritannia, men det er også blitt en økende interesse omkring disse begrepene og om community building og tilrettelegging for integreringsprosesser også i norske lokalsamfunns (Ødegård 2010, NOU 2011: 14, Loga 2011).

Det er særlig i bydeler og områder i større byer med dårlig boligmasse, fattigdomsproblematikk og stort kulturelt mangfold, at man har fått en økt bekymring knyttet til sammenbindingskraften. En del av denne problematikken knyttes også til økt fokus på religion, religiøs segregering og politisk-religiøs radikaliserings. I Paris har man opplevde opptøyer i bydeler i utkanten av byen, og man har hatt tilløp til det samme i flere britiske byer. Et tiltak man i denne

---

11. På bakgrunn av konferansen om The Nordic Way i World Economic Forum i Davos i 2011, har den svenske historikeren Lars Trägårdh deltatt i den offentlige debatten i Storbritannia om sosial kohesjon og spørsmål omkring den Nordiske modellen. Vedrørende Cameron's interesse for den nordiske modellen svarer Trägårdh med en kronikk i The Guardian 10.02.2012 med tittelen «The Swedish model is the opposite of the big society, David Cameron», og ingressen: «Cameron admires Sweden's strong economy, yet it is based on a social compact that would be his worst nightmare.»

anledning opprettet i Storbritannia i 2001 var et *Cohesion Review Team* som skulle undersøke i flere lokalsamfunn hvordan tilstanden var for den sosiale omgangen på tvers av etniske skillelinjen. Svarene man fikk var meget nedslående. Den fysiske segregeringen man fant i nærmiljø i flere byer var så sterk at ulike etniske grupper levde fullstendig adskilt på tilnærmet alle sidene av livet: Folk bodde adskilt, de arbeidet adskilt, de gikk på ulike skoler, de ba adskilt og barna lekte adskilt. Kommisjonen mente at slik avstand skaper frykt, og det var dette som lå under flere av opptøyene som hadde kommet (Hagelund og Loga 2009).

Hvorvidt samfunnets sammenbindingskraft er i krise eller ei, avhenger av at man presiserer hvilket nivå man snakker om. Det sosiale samholdet kan være sterkt i et lokalmiljø, selv om man på høyere samfunnsnivå kan se tegn til svakt samhold, lite samhandling og økt polarisering. Costa og Kahn (2003) peker for eksempel på et metodologisk problem i forskning om integrasjon og sosial sammenhengskraft. Hva er enkeltindividers «community?» Dette problemet ser man også i norske debatter om integrering og innvandring. De tilgjengelige dataene man oftest har, for eksempel statistikk fra SSB, befinner seg på det nasjonale nivået. Her snakkes det videre ofte om en stor og sammensatt gruppe, «innvandrere» eller «minoritetsbefolkning», som en hel kategori. SSB har også levert noen data på kommunenivå som for eksempel rapporten «Innvandrerens demografi og levekår i 12 kommuner i Norge» (Aalandslid 2007), men statistikk også på dette nivået blir ofte for generell til at den kan si noen om integrasjonsprosesser i lokalmiljø og hvorvidt minoritet- og majoritetsbefolkning omgås i hverdagen. Litteraturen omkring sosial kapital og sosial kohesjon knyttes i større grad til et nærmiljøperspektiv. Kvalitative rapporter som bygger på tilbakemeldinger fra deltakere i ulike nærmiljø i Norge, gir tvetydige signaler om integrasjon og samhandling på tvers av sosiale forskjeller. Det rapporteres om økende bekymring blant enkelte informanter lokalmiljøer i kvalitative studier og bekymring for at det skal bli økt segregering som følger ikke kun økonomiske skillelinjer, men også etniske, kulturelle og religiøse skiller (Ødegård 2010, Loga 2011).

I Oslo har det lenge vært snakk om «den delte byen», og at de sosiale forskjellene mellom øst og vest er økende blant annet i tilknytning til innvandring (Kjeldstadli 1990). Den nye bekymringen knyttes derimot mer til at segregeringen ikke kun er sosio-økonomi, men at den (også) utvikler seg til å bli etnisk, kulturell og religiøs. I Putnams terminologi vil det tilsi at sosiale skillelinjer som følger etniske, kulturelle og religiøse skillelinjer fryktes å kunne bli sterke identitetsskapende grupperinger som kan medføre for mye bonding og for lite bridging. Med tanke på bruken av sosial kapital og sosial kohesjon som styringsverktøy, ønsker man så å fremskaffe noe som kan bøte på, eller forhindre, en slik utvikling. I Putnams terminologi er dette initiativ som dermed må rettes mot lokalmiljøer, som enten tilretteleggende vilkår for bridging kapital (kontakt og dialog mellom grupperingene), eller i enda større

grad: tilrettelegge (ofte med offentlige midler) for koblende (linking) sosial kapital som går på tvers av klasseskiller.

I debatter omkring sosial kohesjon er det derimot samfunnsborgerskapet (citizenship) som fremheves som ressurs, og ikke sosiale møteplasser i nærmiljøet. Dette er et borgerskapsbegrep som overskrider det tradisjonelle fokuset på nasjonalstaten, felles kulturarv og historie. Det er et begrep som også bygger på en verdsetting av mangfold. Denne teoritradisjonen har delvis også blitt satt opp som kontrast mot Putnams teori (Svendsen og Svendsen 2006). I andre sammenhenger benyttes imidlertid begrepet sosial kohesjon, som det å ville styrke den sosiale sammenbindingskraften, til Putnams teori om mangfold og som en variasjon av hans ønske om å skape «a new, more capacious sense of 'we» (Putnam 2007: 164). Et interessant bidrag i så henseende, og som vi skal komme mer tilbake til senere, er de nasjonale variasjonene når det gjelder å kunne «skape et nytt og større vi» i sivilsamfunn med ulike nasjonale strukturer. Finske Annika Forsander (2004) tar for eksempel det vanlige argumentet om minoritetenes problematiske tendens til å søke sammen i etniske og religiøst begrunnede (bonding) grupperinger, og snur det på hodet. Hun mener at det er de nordiske landene som er preget av sterk sammenbindende sosial kapital i majoritetsbefolkningen som gjør det vanskelig å få inkludert nykommere i de nordiske sivilsamfunnene.¹² Hun mener altså at høytiltidsland som de nordiske har spesielle utfordringer knyttet til integrasjon og som gjør det vanskelig å inkludere minoritetsgrupper i blant annet arbeidslivet.

Forskning og offentlig debatt omkring innvandring og integrasjon er et minefelt, og med begrepene sosial kapital og sosial kohesjon og den bevegelse man gjør via disse begrepene inn på sivilsamfunnets område, gjør ikke saken mindre betent. Her berører man grunnleggende spenninger og vanskelige normative spørsmål som det foreløpig kan være vanskelig å ta klar stilling til. Dette kan for eksempel være: i hvor stor grad er det ønskelig med et voksende foreningsliv bestående av etnisk og religiøse foreninger for minoritetsbefolkningen? I hvor stor grad skal myndighetene bidra til å stimulere etableringen av minoritetsforeninger, sammenlignet med tilskudd brukt for å inkludere minoritetsbefolkningen i det øvrige foreningslivet? Når man ser at majoritets-

---

12. Dette er et aspekt som belyses i rapporten «Inkludering i nærmiljø» (Loga 2011). Denne studien i Bergen viser til minoriteters fortellinger om møtet med, og opplevelsen av, deltakelsesformer i det norske sivilsamfunnet. Den drøfter også en av de eldste foreningsformene i sivilsamfunnet i Bergen, buekorpset, og belyser hvordan denne foreningsformen uttrykker bestemte ekskluderings- og inkluderingsmekanismer knyttet til den utpregede bydelspatriotismen i Bergen. Den sterke patriotismen som skapes på bydelsnivå ses med andre ord i lys av denne bestemte foreningsformen.

befolkningens deltakelse i trossamfunn og religiøse foreninger er i sterk nedgang, vil det da styrke integrasjonen om myndighetene tilrettelegger bedre for religiøs deltakelse for minoritetsgrupper? Når fokuset rettes mot integrasjon på sivilsamfunnets arenaer, er det også vanlig (ikke minst i de nordiske landene) å trekke frem hvordan deltakelse i frivillige organisasjoner fungerer som en viktig dannelsesarena for den oppvoksende slekt. Foreningene fungerer som «skole i demokrati», der barn og unge sosialisering inn i et bestemt verdsett som gjerne betegnes som dugnadsånd, som lagspill, eller som nettverksbygging utover egen familie. I neste omgang vil man så kunne spørre om religiøse foreninger, eller etnisk-kulturelle foreninger gir den samme skoleringen. Medfører religiøs organisering samme type sosial kapital som annen foreningsdeltakelse? Oversatt til denne rapportens tema: vil religiøse foreninger og trossamfunn i det relativt sekulære Norden, og ikke minst ulike typer religiøse foreninger og trossamfunn, gi en tilsvarende skolering i den bestemte nordiske organisasjonsforståelsen? Vi skal i det følgende gå nærmere inn på religionsaspektet, og ikke minst skal vi også belyse perspektivforskjellene når det gjelder spørsmål knyttet til religion, mellom amerikansk, europeisk og nordisk forskning.

Religionens plass i moderne samfunnsvitenskap

I sosiologi og statsvitenskapelig forskning om sammenlignende politikk og offentlig administrasjon, er religion et kjernetema i fagenes klassiske verker. I tradisjonen som gjerne betegnes historisk sosiologi regnes klassikere som Karl Marx, Emile Durkheim og Max Weber, og for dem var religion ansett som grunnleggende for struktureringen av samfunnet. Spørsmål omkring religionens integrerende versus fragmenterende funksjon belyses i Durkheims studier av solidaritet og integrasjon i blant annet «Selvmordet» (1978) og i «Elementary forms of religious life» (1965). Max Weber belyser religion i sentrale verk som i «Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd» (1995) og i «Verdier og handling» (1999). Religion som tema forsvant imidlertid fra de samfunnsvitenskapelige disiplinene omkring midten av 1900-tallet. En årsak til dette var sekulariseringsprosesser i de vestlige landene som medførte at religion som sådan ble stadig mer betraktet som et irrasjonelt fenomen. Studier av religion har gradvis forsvunnet fra den generelle samfunnsvitenskapen, og har i stedet blitt spesialfelt i utkanten av de brede disiplinene. I den brede samfunnsvitenskapen har religion som variabel dermed vært ansett som tilhørende enten tidligere tiders samfunn eller også samfunn i utviklingsland, og slik har det vært mest relevant som studieobjekt i historisk forstand (for eksempel religionshistorie) eller i studier av fremmede kulturer (for eksempel antropologi). Religion har vært ansett som et gradvis mer marginalt fenomen i den vestlige delen av verden generelt, og kanskje særlig i Nord-Europa hvor sekulariseringen er langt fremskreden (Inglehart og Norris 2004). Et uttrykk for dette synet om at religion er blitt et marginalt fenomen i samfunnsvitenskapen, kan man lese i en oppsummerende publikasjon i forbindelse med den siste maktutredningen i Norge som ble gjennomført ved årtusenskiftet. Her konstateres det, at: «Som følge av konstant moderniseringspress er religionen blitt privatsak. Utenfor de små sekter har den tapt sin overordnede autoritet, sin tvingende karakter» (Engelstad 2005: 127). En slik forståelse gjør at studier av religion gradvis er ansett som et smalt og særegent felt og som befinner seg utenfor sosiologi og statsvitenskapens kjernetema og forskning om

makt, integrasjon, verdier og politikk, stat og styring etc. i dagens vestlige samfunn.

Fra 2000-tallet har imidlertid religion fått en mer sentral plass igjen i folks bevissthet, i offentlige debatter og i politiske konflikter. Sosiale fenomener som globalisering og økt migrasjon har ført til at nye religiøse grupper er blitt representert i vestlige samfunn. Ny teknologi og økt globalisering av for eksempel helsetilbud har også skapt betente spørsmål og nye nasjonale debatter omkring grunnleggende verdispørsmål, for eksempel omkring stamcelleforskning, IVF-behandling, ekteskapslovgivning etc. Terrorhandlingene i New York, i London og Madrid, og senest i Norge 22. juli, har ytterligere ført til at religiøse konflikter og politisk-religiøs radikaliserings er kommet mer på dagsorden. Religionen har med andre ord ikke bare fått økt relevans i det offentlige rom, den har også gradvis blitt gjenoppdaget som et stadig viktigere forskningsfelt i samfunnsvitenskapen (Inglehart og Norris 2004, Berger, Davie og Fokas 2008, Putnam 2010, Sjödin 2011).

Når man skal belyse forskning omkring religion og integrasjon, kan det være nødvendig å berøre også konteksten for forskningen. Spørsmål knyttet til integrasjon omhandler samfunnets grunnleggende strukturer og mekanismer. Hvordan staten, familien eller sivilsamfunnet er organisert varierer i ulike land. Tilsvarende varierer det hvordan religionen er organisert i et samfunn, og hvordan den er plassert i rommet mellom stat og privatliv. Max Weber anså religionen og et samfunns verdigrunnlag som grunnleggende for hvordan et samfunn er organisert. Han mente verdiene la føringer for handlinger, og etikken som forvaltes i religionen påvirket organiseringen av ulike deler av samfunnet. I «Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd» (1995) så han for eksempel på hvordan religionen og dens verdsett skapte ulike organisering av arbeidet i land med forskjellig religion. Den komparative, historiske sosiologien fremhever hvordan spørsmål knyttet til integrasjon varierer i tråd med hvordan et samfunn er organisert. Når man skal belyse forskning omkring religionens integrerende eller fragmenterende funksjon, må man med andre ord være oppmerksom på at forskningen ikke uten videre lar seg overføre fra et kontinent til et annet, eller for eksempel fra et kristent eller muslimsk land til et annet. I denne kunnskapsoversikten presenteres dermed forskning om religion og integrasjon ut fra en geografisk sortering som er delt i tre kategorier. Dette er 1. *amerikansk* forskning, der det finnes en omfattende litteratur knyttet til religion og migrasjon. Videre til 2. *europaisk* forskning, som har et mer sekulært utgangspunkt og der særlig britiske (postkoloniale) studier er spesielt fremtredende, og 3. *nordisk* forskning som også har et sekulært preg, men der religionen også har en helt annen organisering enn i både USA og europeiske land.

Det må understrekes at det generelt finnes lite nordisk forskning om forholdet mellom religion og integrasjon knyttet til den moderne innvandringen. Dette kan som sagt ses i tråd med synet på religion i samfunnsvitenskapen.

Videre handler det om at den moderne innvandringen er relativt ny i Norden (fra 60-tallet), slik at problemstillinger knyttet til integrasjonsaspektet kun så vidt er begynt å gjøre seg gjeldende. Denne presentasjonen vil ta utgangspunkt i Norden som helhet, selv om det vil bli referert til forskning fra særlig Norge og Sverige.

Migrasjon, religion og integrasjon i Nord-Amerikansk forskning

Den påfølgende gjennomgangen av litteratur er med andre ord geografisk organisert. Dette er gjort fordi innvandring, erfaring med migrasjon og integrasjon, og ikke minst synet på religion, er svært forskjellig i blant annet USA versus i Europa. Det er dermed også forskjeller i akademiske tradisjoner på tvers av disse kontinentene. USA har en lengre innvandringshistorie, og tilhørende akademisk forskningstradisjon på feltet, sammenlignet med denne rapportens fokus på den moderne innvandringen, religion og integrasjon. Avsnittet om amerikansk forskning vil derfor bli inndelt i klassisk litteratur og i en mer moderne faglitteratur om religion. Den klassiske amerikanske forskningen preges av det man i sosiologien kaller for *funksjonalistisk* og *struktur-funksjonalistiske* tilnærminger. Det vil si tradisjoner som de klassiske verkene i sosiologien om blant annet religionens rolle, ble skrevet innenfor. Mer moderne forskning om migrasjon og religiøsitet er, som vi skal se, preget av andre akademiske tilnærminger.

Klassiske og strukturfunksjonalistiske studier av religion og integrasjon

Den funksjonalistiske tilnærmingen, i tradisjonen fra Durkheim, vektlegger at man belyser et fenomens *funksjon* i samfunnet, fremfor at man søker å *forklare* hvordan det oppstår.¹³ I denne sammenheng vil man vektlegge hvordan religion for eksempel er funksjonell for innvandrerer som forflytter seg fra en kjent kultur til et nytt land der innvandrerer mangler tilhørighet både til fami-

---

13. Kritikk av funksjonalismen innebærer at den likevel forsøker å gi forklaringer, men uten å kunne påvise årsakssammenhenger.

liestrukturer, lokale nettverk og mer overordnede identitetstilhørigheter. Religionens sosiale funksjon i innvandrings- og integrasjonssammenheng er spesielt tydelig i amerikansk forskning, sammenlignet med europeisk litteratur der religionen mer ses som ett av flere mulige grunnlag for sosial organisering. Bakgrunnen for at religionen er såpass fremhevet i amerikansk forskning kan for det første knyttes til at religionen både er og har vært et sentralt grunnlag for den sosiale organisering i amerikanske sivilsamfunn. Beskrivelser av denne forskjellen kjenner man blant annet fra sosiologen Peter Berger som har belyst spørsmål omkring modernitet og sekularisme i Vesten. Han har for eksempel belyst den utbredte antagelsen i klassisk sosiologi, om at det finnes en nærmest «organisk sammenheng» mellom sekularisering og utviklingen av modernitet. Dette er en tenkning som har dominert vestlig sosiologi i omkring 150 år, men som i den senere tid, blant annet i lys av utviklingen av et gradvis mer religiøst amerikansk samfunn, er blitt satt under press (Casanova 1994, Berger 1999, Berger Davie og Fokas 2008). Berger og andre har i denne sammenheng tatt til ordet for en desekulariseringstese, som alternativ til den mer klassiske sekulariseringstesen.¹⁴

Et funksjonalistisk perspektiv på religion og integrasjon er videreført også innen forskning på den moderne innvandringen og integrasjon. Timothy Smith sammenfatter i «Religion and Ethnicity in America» (1978) et helhetlig perspektiv på den funksjonalistiske tilnærmingen. Hans hovedpoeng er at etnisitet og religion ofte blir konflatert til å gå ut på ett i en migrasjonssituasjon. Trossamfunnet har først og fremst en gunstig funksjon for innvandreren som et møtested med andre som har samme religiøse, kulturelle og etniske bakgrunn. I sin avhandling oppsummerer Daniel Sjödin (2011) denne funksjonalistiske forskningstradisjonen som følger:

Känslan av att tillhöra samma folk, det vil säga etnicitetens grundsten, liksom den etniska gruppens gränser, omdefinierads i religiösa termer. Gemensamma religiösa trosföreställningar, idèer, symboler och ritualer kom att ses som tecken på ett delat förflutet och ett gemensamt arv, och därmed också på att man tillhörde samma folk (Sjöding 2011: 22).

I et sosial kapital-perspektiv kan man si at religionen blir sett i lys av både sin sammenbindende og overskridende funksjon. Religionen blir grunnlaget for den sosiale organiseringen for nye immigranter, den binder mennesker med lik (etnisk) bakgrunn sammen i det nye hjemlandet og gir dem en kollektiv identitet. I det nye hjemlandet blir imidlertid ikke etnisitet det mest grunnleggende, men snarere religion. På denne måte kan religion også fungere over-

---

14. For en oversikt om dette på norsk, se for eksempel Bangstad 2009.

skridende mellom immigranter med ulik etnisk bakgrunn. En sosial samling på religiøst grunnlag, kan medføre overskridende sosial kapital mellom grupper med ulik etnisitet. I slike studier kan det imidlertid være en tendens til at man først og fremst fokuserer på de positive sosiale aspektene ved religion. Man har blick for religionens funksjon, som sammenbindende og/eller overskridende, i immigrantens nye liv. Her ser man med andre ord først og fremst på den enkelte immigrants psykososiale behov, og religionens positive funksjon for både det enkelte individ og for grupper av immigranter som får et sosialt fellesskap. Et perspektiv som derimot ofte utelates i slike studier er maktaspektet, og hvordan en slik forening eller et trossamfunn også kan bidra til å opprettholde og videreføre maktstrukturer fra hjemlandet, eller det kan medføre en sosial struktur i det nye hjemlandet for å opprettholde sosial kontroll i den enkelte minoritetsgruppe. Trossamfunnet som sosial arena representerer heller ikke nødvendigvis en religiøs og åndelig (teologisk) funksjon for innvandreren. Det vil si at det ikke først og fremst er det at individet opplever trygghet og mental tilfredsstillelse ved å tilhøre en etnisk-religiøs arena i sin migrasjonstilværelse. Som vi skal komme mer tilbake til senere, kan trossamfunnet også representere mer pragmatiske funksjoner for en immigrant, som for eksempel at deltakelse på arenaen gir sosiale fordeler for nykommeren. Timothy Smith (1978) fremhever særlig de økonomiske fordelene immigranter oppnår ved deltakelse i trossamfunn i sitt nye hjemland. Den funksjon trossamfunn i Amerika først og fremst har utfyllt for immigranter er av økonomisk karakter, mener han. Innvandrere oppsøker ikke trossamfunnet primært for å bli del av en etnisk-kulturell sammenheng med andre innvandrere fra sitt hjemland, og ei heller for å oppnå en teologisk tilfredsstillelse og mental balanse i en urolig situasjon – fra et funksjonalistisk perspektiv argumenterer imidlertid Smith for at religionens viktigste funksjon for innvandrere til USA fra immigrasjonens begynnelse, har omhandlet økonomiske behov og informasjon om praksiser i vertslandet. Dette kan for eksempel være informasjon om tilgang til bolig og jobb, eller om juridiske rettigheter og krav som stilles i det nye landet. Allerede ved tidligere immigrasjonsfaser til USA, for eksempel i perioden på 1800-tallet da mange nordmenn emigrerte, var USA som nasjon konstituert på religiøs heterogenitet og kompromiss mellom ulike former for religiøsitet og former for trossamfunn. Som ny nasjon fikk aldri USA dermed en eksplisitt offentlig- eller nasjonal religion, men fikk i stedet en statsforfatning som i sterk grad beskytter religionsfriheten (ibid). Dette er med andre ord en grunnstruktur for organisering av religion i USA, som gjør at nye innvandreres etablering av trossamfunn (for eksempel sjømannskirker) inngikk som en naturlig del av den foreliggende sivile strukturen i det amerikanske sivilsamfunnet.

Studier av migrasjon, integrasjon og religiøs deltakelse blomstret også opp i USA omkring studier av jødisk immigrasjon, bosettingsmønster og sosial deltakelse (Fuglerud 2001: 40ff). Fra slik forskning dukket studier av ghetto

opp, og i studier av jødernes tilpasning (og mistilpasning) i ulike deler av USA og Europa ble integrasjonsprosesser og religionens funksjon, gradvis utviklet. Et eksempel er Louis Wirths bok *The Ghetto* fra 1928. Her belyses utviklingen av jødiske ghettoer i Europa, med bakgrunn i studier fra USA. Wirth belyste amerikanske jøders sosiale deltakelsesform i ghettoen, gjennom deltakelsesarenaer som synagoger, velferdsforeninger, religiøse skoler med mer. Han belyste hvordan særlig jøder fra Vest-Europa, som kom til USA valgte å bosette seg utenfor denne såkalte ghettoen av sosiale deltakelsesformer. Hvordan ulike jøder gjennomgikk ulike integrasjonsprosesser omhandlet, i følge Wirth, deltakelsesformer i tilknytning til bosted: «hvor jøden bor, er en like god målestokk på hva slags jøde han er som noen annen» (Wirth 1928: 46, referert i Fuglerud 2001: 41). Valg av bosted markerte med andre ord hva slags sosiale strukturer man ville inngå i, i følge Wirth.

American Grace, moderne innvandring og resakralisering

I følge Daniel Sjödin (2011), var det en dramatisk nedgang i den amerikanske forskningen på religion og integrasjon fra 1960-tallet og frem til inntil nylig. Dette skjedde for øvrig ikke kun i USA, men i hele den vestlige akademiske samfunnsvitenskapen. En forklaring på dette er at anti-religiøst tankegods på denne tiden fikk stadig sterkere gjennomslag i hele Vesten. I marxistiske tilnærminger, som oppnådde økt popularitet på denne tiden, ble religion ansett som «opium for folket» og et redskap som eliten brukte for å kontrollere massene. Fra denne tiden kom også såkalte postkoloniale perspektiv mer og mer frem, med teorier om hvordan vestlige land hadde brukt kristendommen som redskap for å tilegne seg materiell rikdom i Afrika og Asia. Akademiske studier vektla at kristendommen var et sentralt element i det vestlige maktapparatet som (frem til i dag) har bidratt til å utbytte og holde nede utviklingsland.

I amerikansk forskning er det også fremhevet at amerikanske myndigheter ikke førte statistikk over enkeltindividers religiøse tilhørighet og tro, slik at nedgangen i forskning omkring religionens funksjon for integrasjon også var knyttet til metodologiske aspekt. Foruten forskning omkring jødisk identitet og jødernes religiøse organisering, kan det også tenkes at den manglende interessen og studier av ulike former for religiøs organisering i USA også omhandler representasjon i akademia. Mens man særlig ved universitetet i Chicago finner en stor interesse for forskning omkring jødisk deltakelse, både om jødernes integrasjon og deltakelse i USA og i Europa, kan den manglende forskning omkring andre innvandrergruppers religion og integrasjon muligens knyttes til at de ikke har vært like godt representert ved amerikanske universiteter.

Et siste aspekt kan knyttes til det vi omtalte i denne rapportens innledning, det vil si at religion som sådan gradvis har blitt oppfattet som å befinne seg utenfor rasjonalitetens område. I samfunnsvitenskapen generelt forsvant dermed religionen ut av forskning omkring de sentrale temaene i samfunnsvitenskapen, om integrasjon, makt, styring og politikk osv. Slik har de klassiske studiene av religion og integrasjon i arven fra Durkheim og Weber, som var utbredt i særlig amerikansk forskning på migrasjon, gradvis forsvunnet.

Dette endret seg imidlertid utover på særlig 1990-tallet, både på grunn av nye former for immigrasjon til USA og med en økt representasjon fra andre religioner enn kristendom og jødedom. Dette endret seg ytterligere ti år senere da religion ble mer aktualisert i forbindelse med terror. Om disse nye immigrantene som kom til USA på 90-tallet og som skilte seg både kulturelt og religiøst fra tidligere grupper, skriver Sjödin (2011):

Den religiösa bakgrunden skilde sig också från kristna eller judiska immigranter som kommit till USA från Europa under perioden före första världskriget. Under 90-talet producerades en växande mängd litteratur av isolerade fallstudier om religiösa samfund och grupper, utan någor övergripande eller jämför perspektiv (ibid: 25).

Med denne forskningen kom også nye perspektiver på religion og integrasjonsprosesser. Man observerte for eksempel i USA at integrasjons- og assimileringsprosesser tok nye former. Innvandrere med ulike landbakgrunn kunne for eksempel inngå i større kategorier og som man også fant avspeilet i for eksempel boligstruktur. Kinesere, japanere og koreanere kunne for eksempel utgjøre en slik gruppe som ble tilkjent like egenskaper, og som man fant etablert i en mer overgripende kategori som «China-town». Slike observasjoner frembrakte nye faglige perspektiv, som skiller seg fra tidligere strukturfunksjonalistiske tilnærminger. De nye innvandrergruppenes tilhørighet handlet her ikke lenger om den funksjon et trossamfunn eller en etnisk-kulturell forening hadde for den enkelte innvandrere. Religionen ble ikke lenger sett som en grunnleggende strukturerende faktor, fordi for eksempel trossamfunnet fylte materielle eller psykososiale behov for innvandreren. Nye tilnærminger vektla derimot hvordan innvandrergupper fikk tilskrevet gruppetilhørighet av majoritetssamfunnet, og at slike tilskrivninger også kunne ha en religiøs karakter. Man vektla med andre ord i stedet de sosiale og kognitive strukturene som innvandrere ble skrevet inn i, idet de ankom et nytt hjemland. I USA hadde slike tilskrivninger ofte et etnisk preg, eller det var bygget på religiøse kategorier (ibid).

Men også innen nye perspektiv, har man i amerikansk forskning fortsatt vektlagt hvordan religion som strukturerende faktor for innvandrere, handlet vel så mye om praktiske forhold som teologiske.

I lys av denne rapportens faglige vektlegging av begrepene sosial kapital og sosial kohesjon, skal vi avslutningsvis belyse Robert Putnams siste bok (Putnam og Campbell 2010), som nettopp omhandler religionens økte betydning i det amerikanske samfunnet. Religion er blitt en markant politisk dimensjon og den spiller en grunnleggende og økende rolle for fellesskap og fragmentering i USA, i følge denne boken. Et hovedargument omhandler den økte polariseringen i amerikansk politikk. Denne polariseringen dreier seg ikke lenger omkring den vanlige høyre-venstreaksen der de viktigste spørsmålene omhandler økonomi, velferd og sikkerhetspolitiske spørsmål. Forfatterne viser at det nå er religion og tilhørende verdipolitiske spørsmål som i dag medfører de største politiske diskrepansene i amerikansk politikk. «American Grace» (2010) er basert på omfattende survey-undersøkelser fra ulike trossamfunn i USA, og viser en politisk utvikling tilbake til 1960-tallet. Forfatternes funn bidrar delvis til å støtte den såkalte *desekulariseringstesen* (Berger, Davis og Fokas 2008). De hevder at religionen ikke bare har fått økt betydning i USA, men at den også er blitt en hoveddimensjon i politikken. Den mest vesentlige tendensen er at det har vokst frem en sterk polarisering mellom religiøst konservative og sekulært liberale. Forfatterne mener altså samtidig at *sekulariseringstesen* fortsatt er gjeldende, men den omfatter ikke hele befolkningen. Den såkalte Tea Party-bevegelsen knyttes til den gradvis mer religiøse siden av politikken, mens man på den andre side ser en økende liberalisering og økende avstandtaking til alle religiøse. Forfatterne beskriver slik en radikaliserende tendens både på den religiøse og sekulære siden av befolkningen. Blant sekulære vokser det gradvis frem en økt intoleranse mot religiøse. Ikke kun mot bestemte religiøse, som for eksempel muslimer. Man grer i stedet alle over en kam, slik at intoleransen rettes mot alle religiøse og ut fra *grad av religiøsitet*. Intoleransen er større mot sterkt religiøse på tvers av ulike religioner, enn mot bestemte religiøse grupper. Forfatterne finner altså større intoleranse i et skille mellom religiøse personer og ikke-religiøse, enn hva de finner mot bestemte religiøse grupper og mellom ulike religiøse grupper. Blant den religiøse delen av befolkningen ser man videre på den ene side at religiøsiteten er økende, men samtidig peker forfatterne på at det blant ulike religiøse grupper synes å vokse frem større grad av toleranse mellom gruppene.

Blant den religiøse delen av befolkningen viser funn fra undersøkelsen for eksempel at i underkant av halvparten av ekteskapsinngåelser i dagens USA er mellom personer med ulike religiøs tilknytning. Amerikanere gifter seg med andre ord stadig mer på tvers av religiøs tilknytning. Holdning til religion ser også ut til å være mer i bevegelse enn før. Nesten én av tre amerikanere har skiftet religiøs tilknytning i løpet av livet. Toleransen til andre religioner har økt, og det fremvises en mer positiv holdning til det å ha andre guder og den skjebne som følger av å tilhøre andre religioner. På holdningsnivå finner man videre enkelte overraskende endringer. Blant unge mennesker finner man for eksempel en konservativ dreining og økt skepsis til eldre verdipolitiske

kampsaker (med stor betydning for religiøse) som abort, mens aksepten til for eksempel homofilt ekteskap er økende og går med andre ord i en liberaliserende retning.

I spørsmål som knyttes til tillit og til overskridende (bridging) sosial kapital, er Putnam og Campbell (2010) også opptatt av at religiøse amerikanere er bedre naboer og de er mer sjenerøse enn andre. Forklaringer på dette knyttes ikke primært til teologi og tro, men til egenskaper ved de sosiale strukturene som religiøse inngår i, det vil si de ulike trossamfunnene. De fremhever med andre ord at tilknytning til religiøse fellesskap styrker tillitsbånd i amerikanske lokalsamfunn, og av dette konkluderer forfatterne med at «religious people are nicer» (ibid: 444ff). Beskrivelsen av at religiøse er «snillere» og mer «generøse» knyttes videre til naboskap ('love of thy neighbor') og grad av frivillig deltakelse. Denne deltakelsen er altså ikke primært av teologisk karakter, men handler om kvaliteter ved nettverkene:

Although many devoutly religious people might explain their own civic virtues as manifestations of God's will, we shall discover evidence that theology is not the core explanation for what we shall call 'the religious edge' in good citizenship and neighborliness. Rather, communities of faith seem more important than faith itself (ibid).

Boken bekrefter med andre ord delvis synet om at sekulariseringstesen først og fremst gjelder for Europa og ikke for USA (Berger, Davie og Fokas 2008), eller man må i så fall nyansere den amerikanske befolkningen og hevde at det pågår både sekulariseringsprosesser og desekularisering. Putnam og Campbell (2010) argumenterer imidlertid *mot* synspunkter om at økt religiøsitet er til hindring for integrasjonen, og at økt religiøsitet skal medføre mindre toleranse mellom ulike grupper av religiøse. Effekten av økt religiøsitet i USA har med andre ord ikke medført mer sammenbindende (bonding) sosial kapital, men det har derimot medført økt brobyggende (bridging) sosial kapital.

På bokens spørsmål om «how religion divides and unites us» (Putnam og Campbell 2010), hvorvidt religion bidrar til å føre mennesker mer eller mindre sammen, hevder altså forfatterne at det er flere utviklingstrekk. På den ene siden er det blitt økte avstander mellom religiøse og sekulære. Religion er i ferd med å bli den mest markante dimensjonen i amerikansk politikk, og man finner gradvis de tydeligste kontroversene omkring verdipolitiske spørsmål som abort og homofili. På tross av denne økte fragmenteringen, finner man likevel ikke en økt fragmentering og intoleranse mellom religiøse. Man finner derimot en redusert toleranse blant sekulære, og denne intoleransen rettes ikke mot én bestemt religiøs gruppe men mot alle religiøse og mot deres grad av religiøsitet. Det at man finner brobyggende sosial kapital mellom ulike religiøse grupper, knytter forfatterne til at religiøse inngår i mer flerkulturelle og flerreligiøse nettverk, enn før. På kjent vis knytter altså Putnam utvikling om-

kring sosial kapital til organisasjon og til deltakelse i forening (trossamfunn) i lokalsamfunnet. Hva som er årsak og virkning her, er imidlertid mer uklart. Det vil si hvorvidt toleransen blant de religiøse kommer på grunn av mer flerreligiøse nettverk, eller om slike nettverk er utviklet som et resultat av at bonding sosial kapital er gått ned og de religiøse er blitt mer utoverskuende og bekreftende overfor andre grupper.

Putnams bok «Bowling Alone» (2000) ble som kjent kritisert for å bli behandlet som en universalteori med gyldighet i et hvert samfunn og ikke kun det amerikanske. Det samme, er sagt om «American Grace» (2010), og kanskje det til og med gjelder i enda større grad for denne boken ettersom det amerikanske samfunnet både er langt mer religiøst, og dermed har et sivilsamfunn som i stor grad er religiøst organisert (Berger, Davie og Fokas 2008, Inglehart og Norris 2004).

De empiriske funnene fra Putnam og Campbell (2010) om amerikaneres grad av religiøsitet, finner man imidlertid også i undersøkelse basert på World Social Values Survey's. I den komparative boken «Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide» (2004) belyser Ronald Inglehart og Pippa Norris de underliggende faktorene som former religiøs utvikling verden over. I tradisjon fra Weber og Durkheim undersøker de ved hjelp av verdiundersøkelsene ulike prosesser som fører samfunn i mer religiøs eller i sekulær retning. Deres hovedfunn kan oppsummeres som følger: *Rich societies are becoming more secular but the world as a whole is becoming more religious* (ibid: 217). Forfatterne vektlegger med andre ord en sosioøkonomisk dimensjon som vesentlig i forskjellen mellom industrialiserte land og utviklingsland. Den store forskjellen mellom samfunn som blir stadig mer religiøse og samfunn som blir stadig mindre religiøse, medfører videre ulike verdisystemer som igjen skaper økende politisk og kulturell avstand, og som har potensial i seg til å bli både utnyttet av ekstremister og til å skape økende sosial uro:

Moreover, a growing gap has opened up between the values systems of rich and poor countries, making religious differences increasingly salient. There is no reason why this growing cultural divergence must inevitably lead to violent conflict, but it is a cleavage that fanatics and demagogues can seize, to use for their own ends. Global differences over religion have been growing during the twentieth century, and this has important consequences for social change; for social capital, civic engagement, and partisan politics; and for the potential risk of cultural conflicts in world politics (2004: 217).

Vi skal ikke gå mer inn på Inglehart og Norris' (2004) funn om religiøsitet i verdiundersøkelsene (WVS) i denne sammenheng, men vi vil komme noe mer tilbake til dette under kapitlet om Norge og Norden. Bo Rothsteins innvending mot blant annet Putnams religionsforskning, handler særlig om de empiriske forskjellene mellom et stadig mer religiøst USA versus et stadig mer sekulært Europa. Og blant de europeiske landene skiller Norden seg også markant ut på

de internasjonale verdiundersøkelsene, som mest sekulære. Når temaer er hvorvidt trossamfunn og religiøs deltakelse bidrar til å fremme eller hemme integrasjon, kan det være spesielt relevant å fremheve den økende diskrepansen som Inglehart og Norris (2004) finner mellom fattige versus rike land da den viser til en økende forskjell i den verdimessige utviklingen. Med innvandring fra særlig afrikanske og asiatiske land vil denne forskjellen i grad av religiøsitet (mer enn i forskjellig type religion) kunne tenkes å bli reproduisert både innenfor rammene av en nasjon og dets offentlige rom, men også i sivilsamfunnet i et mindre lokalmiljø.

Europeisk forskning om migrasjon og religion

På samme måte som i USA, har forskning omkring religion og migrasjon vært relativt marginalt frem til 1990-tallet da sosiologisk forskning i større grad belyste den religiøse dimensjonens økte betydning i tilknytning til studier av innvandring og integrasjon (Sjödin 2011). I mye av denne forskningen behandles imidlertid religion først og fremst som et kulturelt uttrykk, og som et trekk ved de forskjellige identitetene som var knyttet til en gruppetilhørighet. Innen perspektiver som fokuserte på «forestillinger om de andre», det vil si om hvordan gruppetilhørigheten vokste ut av majoriteten persepsjon av nykommeren, har man først og fremst også vært opptatt av diskrimineringsaspekter. Det vil si om hvordan nye kulturelle minoriteter, etniske grupper og personer med ulike religiøs tilknytning har kommet i et underordningsforhold til majoritetskulturen.

Det europeiske migrasjonsforskning, med hovedvekt av bidrag fra Storbritannia, kan grovt deles inn i tre kategorier, i følge Sjödin (2011):

För att sammanfatta kan altså Brittisk og Europeisk forskning och teori om religion og migration delas in i tre grupper. För det första har religion studerats som en aspekt av etnicitet, för det andra har religion studerats inom ett anti-essentialistiskt perspektiv och inom race-sociologin. Dessutom har det, för det tredje, publicerats några enskilda verk på 2000-talet som diskuterar religion, migration och integration (Sjödin 2011: 32).

Vi skal i det følgende belyse disse tre europeiske perspektivene, basert på Sjödins (2011) inndeling. Sjödin mener at det er den første tilnærming, med vekt på etnisitet, som har hatt størst gjennomslagskraft i Sverige. Her finner man særlig antropologisk forskning. Innen denne sjangeren domineres videre forskningen av studier av islam og muslimske grupper som har innvandret til ulike europeiske land.

I følge Sjödins inndeling, er det mest dominerende perspektivet på religion og integrasjon knyttet til etnisitet. Dette er forskning som, blant annet i et postkolonialt perspektiv, har fokusert på hvordan dominansforhold har opp-

stått ut fra etniske eller rasemessige skiller. I nyere forskning der religionen så er kommet mer i grunnen, mener Sjödin at forskningen primært viderefører det tidligere tankegodset knyttet til etnisitet og overfører det til studier av religion. Spørsmål knyttet til religion blir med andre ord redusert til, eller behandlet som likt andre begrep knyttet til etnisitet og rase:

Religion ses som kultur och kulturella skillnader eller föreställningar om kulturella skillnader ses som grundbulten i etnicitet. Därmed blir religion en del av etniska kategoriseringars och praktikers innehåll. (Sjödin 2011: 33).

Dette er med andre ord en konflatering som gjør at kritikk av religion, gjennom for eksempel et maktperspektiv, knyttes til etnisk kritikk. Sjödin diskuterer videre hvorvidt det er typisk vestlig å foreta denne konflateringen mellom religiøsitet og etnisitet. Med støtte av andre forskere, drøfter han hvorvidt dette kan ha sammenheng med sekulariseringstesens, som har medført en nedtoning av religion i samfunnsvitenskap i vestlige samfunn. Han konkluderer imidlertid med at effekten av ulike mulige forklaringer på at religion er blitt så underbelyst som selvstendig faktor, er at store deler av forskningen omkring religion og integrasjon har utgått av den tidligere forskningstradisjonen med vekt på etnisitet.

Ved siden av dette dominerende perspektivet om etnisitet, fremhever Sjödin et annet perspektiv som utover på 90-tallet fikk økt innflytelse i Sverige. Han knytter til økte akademiske motsetninger innen den dominerende migrasjonsforskningen, og utviklingen av diskusjoner omkring det som er kalt primordialisme-debatten (ibid). Diskusjoner her har omhandlet en retning som legger vekt på at ulike etniske gruppers kultur er konstant, og at det i utvikling av stadig mer flerkulturelle samfunn nærmest er uunngåelig at det dermed vil oppstå konflikter. På den andre side finnes de som argumenterer for at kulturer er i konstant endring og at kultur dermed først og fremst brukes som en gitt kategori for at det skal fungere som et redskap. Kritikere av primordialismen, der kulturer ses som faste kategorier, har videre utviklet seg i flere retninger, og de har latt seg inspirere av andre samtidige paradigmer i samfunnsvitenskapen, som for eksempel postmodernismen, poststruktralismen, postkolonialisme, feminisme og queer theory. Dette er en debatt som også kanskje primært kan knyttes til antropologifagets debatter og faglige utvikling de siste tiårene.

Ved siden av perspektivet som vektlegger etnisitet, mener Sjödin at den anti-essensialistiske teoriutviklingen er den andre fagtradisjonen som har preget religion og integrasjonsfeltet i stor grad. Han oppsummerer dette slik:

Debatten har delvis varit en strid med väderkvarnar. Frågan är vilka samhällsvetare som i strikt mening är primordinalister. Hursomhelst har emellertid det anti-essentialistiska perspektivet varit dominerande i studiet av etnicitet, religion och migration, både i Storbritannien, Sverige och andra platser (ibid: 34).

Denne anti-essensialistiske teoriutviklingen om religion og integrasjon, og som særlig preger de seneste år, er i følge Sjødin et perspektiv som vektlegger kognitive aspekt. I likhet med forskning fra de senere år i USA, der man i økende grad har belyst hvordan innvandregruppers identitet er et resultat av majoritetsbefolkningens forestillinger, er også denne tilnærmingen i Europa opptatt av forestillinger, persepsjon og tolkning av grupper. I tilknytning til dette er det også i større grad kommet inn et maktperspektiv der fokuset rettes mot stigmatisering, diskriminering og prosesser som fører til at minoritetsgrupper ekskluderes og havner i et underordningsforhold. Sentrale inspiratorer i denne sammenheng er Edward Said, og i Norge regnes Fredrik Barth også til denne form for tenkning. Fokuset i denne tilnærmingen kan både være makronivå og trekk ved kontinenter og nasjoner, eller de kan være studier innen et samfunn eller lokalsamfunn:

Medan Said beskriver relationer mellom store delar av världen, mellom Väst och Orienten, och då särskilt hur Västvärldens självförståelse är grundad i det främmande, avvikande och yttre, så diskuterar Barth och Jenkins liknande relationer när detta annorlunda blivit främmande innom et samhälle (Sjødin 2011: 37).

Det mest sentrale temaet i de senere års forskning innen det kognitive eller anti-essensialistiske perspektivet, omhandler islam og muslimers innvandring til ulike europeiske land. Forskning om muslimer kan ikke karakteriseres som én forskningstradisjon, men må snarere ses som et forskningsfelt det man gradvis også finner ulike faglige og teoretiske retninger. Et sentralt tema i forskning om muslimer, er imidlertid det som før har vært nevnt, at fokuset er rettet mot diskriminering og hvordan muslimer opplever å bli stigmatisert gjennom den kategori de blir møtt med som nykommere til et land. I følge Sjødin (2011) er også dette perspektivet preget av en konflatering av religion til kultur og etnisitet. I denne sammenheng har begrepet *multikultur* også fått en akademisk og politisk oppmerksomhet. Offentlige debatter omkring dette begrepet handler blant annet om hvorvidt kulturer ses som essensielle og uforanderlige enheter, eller om de er i bevegelse. Kritikere av multikulturbegrepet hevder blant annet at som politisk visjon forutsettes en essensiell forståelse av kultur, og dermed vil multikulturalisme som politisk visjon bidrar til å forhindre integrasjon av innvandrere i sine nye hjemland (ibid). I løpet av det siste tiåret har økende terrorfrykt videre medført at forskning på politisk og religiøs radikaliserings av muslimer i Europa. Fokuset her har dermed vært sammenheng mellom religion og utvikling av politisk islam, av se-

gregering, ghettofisering og utviklingen av parallellsamfunn der religionen synes å utgjøre en gradvis mer sentral identitetsmarkør.

I følge Sjödin (2011) har man også de senere år sett en tilbakevending til perspektivene fra klassisk amerikansk innvandringsforskning, med vekt på organisasjon, lokalsamfunn og religionens funksjon for innvandrerene. Dette er det tredje perspektivet som Sjödin mener preger forskning om religion og integrasjon i dag. Putnam og Campbell (2010) kan muligens ses som et uttrykk for dette i USA, og som politisk verktøy er dette også blitt mer aktualisert i Europa. Sjödin (2011) trekker frem tre eksempler på fremveksten av en mer klassisk orientert, funksjonalistisk, sosiologi: Robin Cohen (1997), Steve Vertovec (2002) og Kathryn Spellman (2006). Han mener de alle vektlegger religionens sosiale funksjon, fremfor dens teologiske innhold. I kritikk mot dominerende perspektiv fra antropologi og humanistiske disipliner (religionsfaglige) som har preget innvandrings- og integrasjonsfeltet, mener de at religion ikke må studeres som en et kontekstløst fenomen der man primært må overlate analyser til tekstfortolkning eller fortolkning av tradisjoner, kultus eller religioners doktriner. Religion må i større grad studeres som et sosialt fenomen etter inspirasjon fra sosiologiens klassikere, der selve organiseringsformen har betydning for integrasjonsprosesser. Disse forfatterne vektlegger hvordan religioners sterke betydning for mange innvandrergrupper handler om institusjonaliseringen av religion, det vil av fremveksten av kirker, templer, moskeer og synagoger i de nye vertslandene. For å forstå integrasjonsprosesser må man derfor belyse graden av institusjonalisering av religion, det vil si man må studere kvaliteter omkring trossamfunn, for å forstå hvorvidt de fungerer sammenbindende eller overskridende mellom ulike etniske og religiøse skillelinjer. Slike perspektiv taler med andre ord for at man må studere trossamfunn, fremfor religion. Om trossamfunn sier sosiologen Sjödin:

Dessa har blivit framträdande arenaor för social, kulturell och religiös reproduktion. De reproducerar inte bara religiösa praktiker och för religiösa föreställningar vidare, utan at de är också sociala arenor där människor möts och umgås (Sjödin 2011: 49).

Dette bringer oss til kjernen av temaet i denne rapporten, nemlig å se på trossamfunnene som integrerende arenaer i lokalsamfunn, og om hvorvidt trossamfunnene fungerer tilsvarende som andre frivillige foreninger i form av å produsere sammenbindende eller overskridende sosial kapital. For å kunne svare mer konkret på dette, skal vi således bevege oss over til nordisk forskning omkring religion og integrasjon basert på empiri fra sivilsamfunnet i Norden.

Oppsummert om forskjellen mellom USA og Europa, kan man si at forskning fra USA antar ofte en svært positiv og ukritisk holdning til religionens funksjon som inkluderende og sammenbindende arena for innvandrere. I de

europiske perspektivene finner man derimot mer religionskritisk forskning, men også en bredde i perspektiver som berører feltet migrasjon og integrasjon (med særlig innflytelse fra antropologi). Et dominerende perspektiv, med bakgrunn i Storbritannia, er særlig sensitivitet overfor kulturimperialisme og for at nye innvandregrupper blir møtt med krav om assimilering. I slike tilnæringer studeres ikke religion (og dens organisasjonsform) som spesielt relevant for integrasjonsprosesser. Den håndteres snarere som et karaktertrekk på linje med etnisitet og kultur. Senere har det også vokst frem en mer teoretisk tilnærming med inspirasjon fra poststrukturalisme, feminisme og sosial konstruktivisme med fokus på majoritetens persepsjon av «de andre». Heller ikke denne retningen belyser religion og den organisatoriske struktur særlig inngående. Det vil si at religion og integrasjon synes å bli studert først og fremst som kulturuttrykk. En mer weberiansk historisk-komparativ tilnærming, maktstudier eller mer funksjonalistisk forskning i tråd med Durkheims integrasjonsforskning, har det imidlertid vært lite av også i den europeiske forskningen.

Nordisk og norsk forskning om trossamfunn, innvandring og integrasjon

Det følgende kapitlet som omhandler forskning på religion og integrasjon i Norge og Norden, vil ha et noe sammensatt preg. Dette skyldes for det første, som det har vært påpekt tidligere, at dette er et sammensatt forskningsfelt. Mens den mer generelle samfunnsvitenskapen på et tidspunkt forlot religion som tema i forskning omkring de grunnleggende spørsmålene i samfunnet, ble religion i stedet ivaretatt innen mer spesialiserte fagdisipliner innen humaniora (religionsvitenskap, religionshistorie, teologi etc.) og delvis innen antropologifaget. Innen den mer generelle samfunnsvitenskapen som denne rapporten skrives innenfor, hvor det videre tas utgangspunkt i perspektivene om integrasjon omkring begrepene sosial kapital og sosial kohesjon, har religion som tema ikke vært særlig fremtredende. Studier av religionens betydning for sosial kapital og sosial kohesjon i Norge og Norden er således også et svært marginalt felt. Som vi har sett med referanse til både Putnam og Rothstein, har imidlertid interessen for religionens betydning for sosial integrasjon både i USA, Europa og i Norden blitt økende. Vi skal i det følgende belyse relevant litteratur knyttet til dette.

Når det gjelder forskning på norske forhold, finner man dermed mer litteratur om religion fra de humanistiske fagene og antropologi. Vi skal derfor også belyse noe av dette i det følgende kapitlet. Til slutt skal vi også berøre samfunnsvitenskap om religion generelt, men som ikke primært er knyttet til innvandring og integrasjon.

Forskning om religion i Norge handler blant annet om deskriptive forhold som størrelse på trossamfunn og økning i antall trossamfunn i tilknytning til innvandringen. Dette er forskning man gjerne kan knytte til begrepet *religionspluralisme* i Norge (Leirvik 2007). Med referanse til ulike typer statistikk, det vil primært si tall over medlemmer i trossamfunn, vises det til vekst i både antall medlemmer og trossamfunn utenfor Den norske Kirke. I kontrast til budskapet man gjerne hører om religion i Norge, det vil si at landet blir stadig mer sekulært og religionen mister sin funksjon, viser forskning omkring økt livssynsmangfold eller religionspluralisme til en stadig økt vekst i deltakelsen i trossamfunn (Leirvik 2007, Brochmann 2003, NOU 2011: 14,

Botvar og Schmidt 2010). Veksten og mangfoldet knyttes særlig til innvandringen de seneste tiårene. Det er ikke uten videre enkelt å måle religionens eventuelle fremgang eller tilbakegang. I likhet med mange andre land, registreres ikke trostilhørighet i offentlige statistikker i Norge. Man har imidlertid tall over medlemmer i trossamfunn (blant annet på grunn av tilskuddordningen), og man trekker videre også antakelser om trossamfunnsdeltakelse ut fra størrelsen på innvandringen fra ulike land. Utover dette måles også religiøsitet i individundersøkelser som i de såkalte Religionsundersøkelsene: *Undersøkelser om religion* utført av Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste i 1991 og 1998 (Repstad 2000). Slike inngår også i undersøkelser på internasjonalt nivå som *The international Social Survey Programme* der religion har vært tema både i 1991, 1998 og 2008 (Botvar og Schmidt 2010). Enda en måte å studere grad av religiøsitet på er å belyse verdiutvikling og utviklingen i bestemte holdningsspørsmål over tid i ulike land. Her er det databasene World Social Values Survey, European Social Survey, European Values Study og Eurobarometer som gjerne brukes. I slike databaser finner man direkte spørsmål knyttet til religion, men man kan også se til verdispørsmål som indirekte sier noe om religion. Dette kan for eksempel være spørsmål som er særlig regulert av religion, for eksempel holdning til abort, alkohol, ekteskapsinngåelse og homofili (Inglehart og Norris 2004, Berggren, Eklund og Trägårdh 2011). I Norge er slike undersøkelser gjennomført av MMI/Norsk Monitor (Hellevik 1996, 2008) og viser verdiutviklinger fra 1985 og frem til i dag. I Sverige jobber blant annet Lars Trägårdh og Bo Rothstein med dette datamaterialet.

Botvar og Schmidts «Religion i dagens Norge» (2010) er en oversiktsbok om religionens stilling i dagens norske samfunn. Her diskuteres blant annet, på samme måte som i internasjonale undersøkelser, hvorvidt det er sekulariseringstesen eller desekulariseringstesen som i dag kan sies å være mest karakteristisk for utvikling i det norske samfunnet. Her viser man blant annet til Casanovas (1994) inndeling av tre grupper av sekulariseringsteori: 1) Dette omhandler for det første, teori om hvordan religion løsrives fra andre samfunnsområder. Differensiering mellom ulike samfunnsområder, gjør at religionen mister sin overordnede innflytelse og ekskluderes fra bestemte samfunnsområder. 2) Den andre gruppen teorier vektlegger at religionen blir privatisert. Sekularisering betyr kun at religionen fortrenkes gradvis fra den offentlige sfære og fortsetter å eksistere i privatsfæren. 3) Den siste gruppen teori om sekularisering hevder at tro og religiøsitet mister oppslutning. Modernisering gjør at andelen som slutter opp om religion er på vei ned. I følge denne boken er det nærliggende å se alle disse tre gruppene av teorier i sammenheng og også som en kjede av reaksjoner. Det er synet om at det foregår rettlinjede og

deterministiske utviklingsprosesser omkring religiøsitet man nå gradvis setter spørsmålstegn ved også i Norge, i følge disse forfatterne.¹⁵

De ulike undersøkelsene av nordmenns religiøsitet viser på flere måter at det er en nedgang i troen, selv om det også finnes resultater som viser en økning i åndelighet og overgang til nye (private, ikke-institusjonaliserte) religiøse former (Kraft 2011). Variasjoner i resultater omkring nordmenns religiøsitet, handler for en stor del om metoder og om hvordan spørsmål utformes i spørreundersøkelser eller verdiundersøkelser. Fra religionsundersøkelsene som er gjentatt i 1991, 1998 og 2008 er antallet nordmenn som sier de ikke tror på en Gud, blitt doblet i denne perioden. I tråd med hva Putnam (2010) finner i USA er altså gruppen som tar klart avstand til tro, økende i Norge. Det er videre en nedgang i antallet aktive kirkegjengere. De som går i kirken en gang i måneden eller oftere er redusert med en tredel i samme periode. Oppslutningen om ritualene har tilsvarende gått ned. Andelen dømte har sunket fra 81 prosentpoeng til 68. Antall konfirmerte og ekteskapsinngåelse i kirken har holdt seg relativt konstant. Aldersgjennomsnittet for dem som deltar aktivt i trossamfunn går oppover, mens antallet som praktiserer bønn er synkende. Særlig har gruppen som uttrykker at de «aldri ber» økt en god del den senere tid. Botvar og Schmidt (2010) knytter denne utviklingen, og særlig økningen i andelen ikke-troende, sammen med mer generelle strukturelle prosesser i det norske samfunnet. Eksempler på dette er sentralisering, økning i utdannelsesnivå og kvinners styrkede posisjon i yrkeslivet (ibid: 21).

Hvordan man imidlertid skal tolke tilstanden for den norske troen, og om den går opp eller ned, har altså delvis sammenheng med metodebruk. Mens enkelte forskere refererer til verdiundersøkelser, kirkestatistikk eller religionsundersøkelser, ser andre for eksempel på økende grad av religiøsitet

---

15. Det kan være at perspektivet blant annet i denne boken (Botvar og Schmidt 2010) tegner en mer positiv beskrivelse av religionens posisjon i dagens Norge, og dermed delvis støtter desekulariseringstesen på enkelte punkter, sammenlignet med mer statsvitenskaplige undersøkelser av verdier og religiøsitet på tvers av land, som for eksempel i Inglehart og Norris (2004). Statsviteren Bo Rothstein bygger også sine komparative analyser på verdiundersøkelsene, og går kanskje enda lengre enn Inglehart og Norris i å karakterisere Norden som verdens mest sekulære del av verden. Samtidig knytter handenne verdit utviklingen til flere positive trekk ved de nordiske landene og styringsmodellen. I sin siste artikkel belyser han religion og hvordan den samvarierer med ulike faktorer som det er vanlig å knytte til samfunns kvalitet og livskvalitet for enkeltpersoner: «...bör man då eftersträva ett samhälle som är starkt präglad av religiösa värderingar? Svaret på den frågan är ett klart och entydigt nej. Bland de mer än tjugofem mått vi har på mänsklig välfärd finns inget som positivt samvarierar med graden av religiöst präglade värderingar hos befolkningen. Tvärtom, ju mer ett samhälles befolkning omfattas av sekulära värderingar, desto högre är samhällets mänskliga välfärd enligt dessa mätningar. Detta gäller i huvudsak även om man bara jämför länder som domineras av kristendomen (Rothstein 2012: 3).

innad i et trossamfunn (eller en etnisk gruppe), eller man ser til religiøs dreining og fokus i offentlig debatt og populærkultur. Botvar og Schmidt (2010) synes å knytte nedgangen i Norge til andre beveggrunner enn hva man for eksempel ser i USA. Med referanse til akademikere som hevder det i enkelte offentlige debatter fremmes en såkalt «aggressiv og populistisk form for ateisme» (ibid: 15), hevder forfatterne at det er usikkert hvorvidt man finner dette i de norske tallene om synkende religiøsitet. Men henvisning til disse aggressive teoretikerne, som for eksempel Rickard Dawkins, hevder de:

Disse står i bresjen for en kampanje som hevder at religion ikke bare tar feil, men er direkte farlig fordi den fører til vold, mishandling og hjernevask. Det er imidlertid usikkert i hvor høy grad den nye ateismen med utgangspunkt i Storbritannia og USA har klart å sette sitt preg på den norske befolkningen (Botvar og Schmidt 2010: 15).

Motsatt til dette kan man enkelte steder i norsk litteratur omkring religion, finne et synspunkt om at det i den senere tid er kommet en slik aggressiv, sekulær kampanje som man kan finne i flere land. I noe norsk litteratur synes det å være et perspektiv om at sekularisme (i en ny aggressiv form) er en slags ny type *diskurs* som er kommet til landet, og som man finner igjen enda tydeligere i andre land (USA). Her ses med andre ord nedgangen i oppslutning omkring de kristne institusjonene ikke som ledd i en langvarig, historisk utvikling, slik man finner støtte for i verdiundersøkelsene European Social Values Survey og World Values Survey, eller knyttet til forklaringsfaktorer fra norsk forskning som økt utdanningsnivå og vitenskapelig tenkemåte, utdanning og sysselsetting av kvinner og påfølgende sentralisering og urbanisering (Botvar og Schmidt 2010: 20). Et eksempel på litteratur som i stedet behandler grad av religiøsitet versus sekularisme som diskurs, er Sindre Bangstad (2009). For ham har diskursen også blitt så politisert og kraftig at han antyder at begrepet sekularisme nå har antatt en ideologisk dimensjon i Norge den senere tid. Dette er en ideologi som ikke bidrar positivt i integrasjonsprosesser i Norge, i følge ham. Sekularisme som ideologi bidrar snarere til å ekskludere, og ikke minst gjelder dette den muslimske befolkningen i Norge:

De befolkningsgrupper som på mer eller mindre subtil måte ekskluderes hver gang mange norske offentlige intellektuelle tar orde sekularisme i sin munn, har ofte det til felles at de tilhører den muslimske minoriteten i Norge (ibid: 20).

Bangstad er i likhet med flere norske forskere på fenomenet religion og sekularisme opptatt av å tilbakevise sekulariseringstesen. I denne sammenheng vises det gjerne til tunge akademiske navn som Jürgen Habermas, som i likhet med for eksempel Putnam og Peter Berger også (delvis) avviser sekulariseringstesen og i større grad fremhever en sakraliseringsteori (Botvar og

Schmidt 2010). Bangstads datamateriale er imidlertid ikke statistikk om religiøsitet i Norge, som i Repstad (2000) og Botvar og Schmidt (2010). I boken om sekularismens ansikter i Norge (2009), refereres det heller ikke til norske eller internasjonale verdiundersøkelser som i komparativ statsvitenskapelig forskning (Inglehart og Norris 2004 eller Rothstein (2012). Bangstads datamateriale er derimot analyse av mediedebatter, der både sekularisme og ulike religionen utgjør diskurser som hevdes å være mer eller mindre fremtredende og mektige.

En tilsvarende betraktning av religion (eller sekularisme) som en diskursiv tradisjon, finner man også hos antropologen Christine Jacobsen i hennes studier av unge muslimer i Oslo. Både Bangstad og Jacobsens forskning kan muligens knyttes til den britiske forskningstilnærmingen beskrevet tidligere, der man retter fokuset mot hvordan majoritetskulturen bidrar til konstruksjonen av minoritetsidentiteter. Inspirert av begrepsapparatet i fransk poststrukturalisme undersøker Jacobsen hvordan unge, norske muslimer, søker å etablere en «ny, norsk, muslimsk subjektsposisjon» (2002: 81). Med utgangspunkt i enten religion eller i et etnisk-nasjonalt skille, forhandler unge norske muslimer frem ulike former man kan være muslim på. I denne tilnærmingen ses med andre ord ikke religion (islam) som et statisk fenomen, men heller noe (ikke-essensialistisk) som stadig formes og dannes gjennom argumentasjon. Religionen befinner seg slik i et dynamisk forhold til den norske kulturen. Jacobsen beskriver videre at det har skjedd en økende differensiering mellom religion på den ene side og etnisitet og kultur på den andre, og mener at Islam slik er i ferd med å bli oppfunnet på ny. Det vil si som et fenomen i dynamisk kontakt med det norske samfunnet (ibid).

Daniel Sjödin (2011) hevder at slike studier av hvordan majoritetens forestilling er representert gjennom blant annet medier, kan knyttes til et bestemt perspektiv som han mener også er det mest fremtredende perspektivet i Sverige:

Kortfattet kan det sägas att det mesta som skrivs om föreställningar och mediabilder om invandrare och Islam, skrivs inom ramen för vad som kan kallas ett kognitivt perspektiv. Särskilt framträdande är postkolonial teori, där tankestrukturer och föreställningar kopplade till en imperialistisk världsordning har en framtredande plats. Detta perspektivet går tillbaka till Edvard Said, men har även utvecklats av Homi Bhabha, Franz Fanon, Gayatri Chakravorty Spivak, Charles Taylor, Stuart Hall m.fl. Central här är hur identiteter och föreställningar om den egna gruppen skapas genom «andrafiering», det vil säga genom att skapa tankekonstruktioner om det annorlunda, avvikande och kontrasterande. För att sådana konstruktioner skal ha genomslagskraft krävs ett maktmässigt, socialt och ekonomiskt övertag. Hovudpoengen är att det finns kollektiva föreställningar, tänkesätt och kategoriseringar som har sitt utsprung i västvärldens maktövertag och imperialism (ibid: 52).

I forskning fra Norge er det flere som viser til særlig to ulike forskningstradisjoner på innvandringsfeltet. Bangstad (2009) snakker for eksempel om en del av forskningsfeltet om religion og integrasjon der det fremmes et normativt budskap (eller også ideologisk) om en stadig mer fremskreden sekularisme. Han knytter denne også til diskursiv makt som gjør at denne tradisjonen har fått dominere norske offentlig debatt og politikk om innvandring. Tidligere forskningsleder ved IMER i Bergen, Yngve Lithman, beskrev tilsvarende ulike forskningstradisjoner på innvandringsfeltet i en artikkel kalt «When Researchers Disagree: Epistemology, Multiculturalism, Universities and the State» (2004):

..there has all the time existed a tension between those who have dealt with problems as defined within the political-administrative system and problems defined out of a general wonderment about how society is possible, how people in collaboration can create enduring or even rich environments in which to live their lives (Lithman 2004: 159).

Lithman (2004) mener det finnes to ulike epistemologiske tradisjoner på innvandringsfeltet i Norge og disse er knyttet både til ulike fag, til ulike metoder, til organisasjonstilknytning og ikke minst til finansiering. Han beskriver den første tilnærmingen, hvor han også plasserer seg selv, som akademisk drevet av fagfelle vurderinger, som disiplinorientert og for det meste finansiert gjennom Universitetene. En annen tilnærming mener han finnes i instituttsektoren (oppdragsforskningen) som er mer tverrfaglig, mer statistisk og evidensbasert, samt også i større grad styrt av ideer fra det politisk-administrative systemet som har finansiert forskningen. I beskrivelser av denne siste forskningstradisjonen brukes ofte begrepet *metodologisk nasjonalisme*, som viser til at denne forskningens interesser (og finansiering) er knyttet til nasjonalstaten. I kontrast til dette betegner han den første tilnærmingen som *de-nationalized* og der det synes å fremgå en ambisjon om å overskride de nasjonale interessene. Lithman (2004) støtter også Bangstads syn om at det er oppdragsforskningens perspektiv som har fått dominere både forskningen og offentlig debatter om innvandring i Norge:

Even if there is still a very significant de-nationalized research effort in Norway, the mid-1990s saw the definitive shift towards a research clearly based on assumptions tied to the political-administrative system, a methodological nationalism to use Wimmer and Glick Schiller's (2002) expression» (Lithman 2004: 163).

Denne situasjonen forklares videre med at det følger instruks med finansiering av forskningen fra det såkalte politisk-administrative system, men også at antallet forskere på innvandringsfeltet har økt betraktelig som følge av et massivt mediefokus på dette temaet, i følge Lithman. Dreiningen i forskningen

mot metodologisk nasjonalisme synes med andre ord å både handle om påvirkning fra det politisk-administrative systemet og av dominerende diskurser i media. Dette intense mediefokuset, der innvandreren ofte stilles i et negativt lys, kan blant annet knyttes til at kjønnsverdier har fått dominere perspektivet i norsk medieoffentlighet når det skrives om innvandring. Fokuset på kjønn- og ulike familieverdier gjør at innvandrerkvinner blir presentert som offer og menn som overgripere i norske medier, mener han. Dette er et synspunkt som også fremmes av Bangstad (2009), og som han belyser gjennom debatten omkring Usman Rana og hans kronikk «Den sekulære ekstremismen». Medienes overfokus på kjønn gjør at en religiøs mann som Rana blir mistenkeliggjort og skjøvet ut i utkanten av det moralsk akseptable, hevdes det. Bangstad synes således å støtte Ranas opplevelse av at norsk offentlighet er ideologisk drevet av en sekulær ekstremisme og intoleranse overfor religion. Dette knyttes videre til at det er den ene av tilnærmingene som har fått lov til å dominere både forskningen og den offentlige debatten. Mens Bangstad (2009) fremhever Unni Wikan som en av de som har fått dominere norsk offentlighet, tilføyer Lithman (2004) også Inger Lise Lien og Ottar Brox (i tillegg til Wikan) blant oppdragsforskerne som har påvirket debattklimaet. Lithman synes også å finne ulike politiske standpunkter i disse to forskningstradisjonene som preger den norske innvandringsforskningen:

Social scientists are often interested also in contributing to better societies, and the two researchers above will end up with different stances when it comes to how society ought to change. The former will probably argue for a more open society and a fight against racism. The latter will probably argue for policies and techniques that would make it possible to 'integrate' the immigrants, make them disappear into a generalized majority (Lithman 2004:157).

Hvorvidt skjemaet til Lithman (2004) passer med virkeligheten eller ei, skal vi ikke gå inn på eller vurdere her. Hensikten var først og fremst å vise at det finnes en forståelse av ulike (og til dels ganske motstridende) tilnæringer på innvandringsfeltet i Norge. Som påpekt i innledningen mener Brochmann (2003) at dilemmaene i dette forskningsfeltet omkring livssynspluralisme, innvandring og integrasjon, handler om at religiøse lover kommer i strid med det moderne verdigrunnlaget i Norge, og at kolliderende verdier ofte er knyttet til kjønn, familie, barns rettigheter og demokrati. Forskerne som i større grad fremmer et såkalt «de-nationalized» perspektiv vil muligens knytte påpekninger om nasjonale forskjeller i grad av slike verdikonflikter til begrepet metodologisk nasjonalisme og kanskje hevde at dette er overfokusering på kjønn og sekularisme som igjen skyldes diskurser i mediene.

Sjødin (2011) hevder at det er den kognitive (anti-essensielle) tilnærmingen som har fått dominere svensk offentlig debatt. Lithmann og andre IMER-forskere mener derimot motsatt for Norge, at det er oppdragsforskning med sin statistikk og regnskapslogikk som har fått dominere. I en kunnskaps-

oversikt fra 2010 der Cora Alexa Døving oppsummerer IMER-forskning som berører temaet religion og integrasjon, vises det også til at religion er i ferd med å bli et mer sentralt forskningsfelt enn før:

Innenfor migrasjonsforskningen har religiøs praksis og trosforestillinger kun i liten grad vært del av forskningsfeltet. Perspektiver knyttet til økonomi, arbeidsmarked, utdanning, sosial mobilitet, transnasjonalitet og integrerings-spørsmål har dominert forskningen. Dette er i ferd med å endre seg da religion og religiøs identitet er viet stadig større interesse, og studien av religion sett i sammenheng med andre sosiale og kulturelle prosesser er et voksende felt. (Døving 2010: 1).

Videre støtter også Døving opp om karakteristikken av to ulike forskningstradisjoner på dette feltet i Norge:

Religionspluralisme er som forskningsfelt knyttet til innvandrings- og integreringsproblematikk. Dette har medført at en del av forskningen bærer preg av å være et politisert felt der faglitteraturen er utviklet som ledd i politiske satsningsområder (oppdragsforskning). Det vil si at de temaene som behandles kan være vel så representative for disse satsningsområdene som de er for aspekter ved religionspluralismens empiriske virkelighet (ibid).

Det blir med andre ord ofte gjentatt at det finnes et skille mellom fri og styrt forskning på det innvandringspolitiske feltet i Norge, og dette skillet knyttes videre kan knyttes til bestemte fag, metoder, organisasjonstilknytning og finansieringskilder. Det finnes dermed delte meninger både om hvem som besitter definisjonsmakten i Norge på dette området, hvem som mottar flest forskningsmidler, samt gjensidige karakteristikker av hvem som leverer fri og objektiv forskning versus ideologisk og eventuelt politisk styrt forskning.

Når det gjelder tilveksten i trossamfunn i Norge, er det særlig den katolske kirke (og muslimske trossamfunn) som har opplevd en omfattende vekst. Medlemstall blant katolikkene har rundt regnet doblet seg på de siste 10-20 årene, og i reelle brukere regner man med at tallet også kan være enda større. Den katolske kirke i Norge har i dag medlemmer fra over 100 land. De største gruppene er vietnamesiske katolikker, som utgjorde en relativt tidlig innvandringsgruppe til landet, og polakker som i dag utgjør den største innvandringsgruppen til landet (Leirvik 2007). Den katolske kirke må med andre ord regnes som en omfattende og svært flerkulturell møteplass (organisasjon) også i Norge. I Putnams begrepsbruk vil minoritetsdeltakelsen fra en rekke ulike land kunne representere overskridende sosial kapital på tvers av etnisk-, nasjonal og kulturell bakgrunn, samtidig som trossamfunnet også produserer sammenbindende sosial kapital mellom minoriteter med lik religiøs tilknytning. Katolske trossamfunn, som St. Olav menighet i Oslo og St. Paul menighet i Bergen, tilhører også en enhetlig, hierarkisk og global institusjon der den

overskridende kontakten på tvers av etnisitet og nasjonal bakgrunn også ivaretas på grunn av organisasjonsformen. Sammenlignet med mange andre trossamfunn i Norge er således den katolske organisasjonen både omfattende, institusjonalisert og veletablert i Norge ettersom den har en lang levetid i flere norske byer. Institusjonaliseringen må også knyttes til at den katolske kirke driver virksomhet utover ren menighetsvirksomhet. Det vil si det er knyttet skole drift på flere alderstrinn, og i noen tilfeller også helsetjenester til disse trossamfunnene. St. Paul i Bergen er for eksempel en kirke som har eksistert i byen i over 100 år og institusjonaliseringsgrad henger naturligvis sammen med dette. Mens det tidligere var knyttet blant annet et søsterhjem og sykehusdrift til trossamfunnet, er det i dag primært skole drift (fra barnehage til videregående nivå) som er knyttet til trossamfunnet (Loga 2011). Kirken tilbyr messer på flere ulike språk, og det tilbys også fritidsaktiviteter som sang og musikk på ulike språk. Den katolske kirke trekkes ofte frem som eksempel på en svært velfungerende flerkulturell arena, og man kan her se eksempel på velfungerende integrasjonsprosesser gjennom både skole og fritidsaktiviteter.

I en kvalitativ studie av overskridende og sammenbindende sosial kapital i nettopp lokalmiljøet omkring St. Paul i Bergen, undersøkes minoriteters deltakelse i lokalt frivillig foreningsliv (ibid). Forskningen her inkluderer ikke intervjuer med medlemmer av trossamfunnet, men det omfatter intervju med beboere i området, intervju med deltakere i frivillige foreninger og av foreldre med barn som deltar i frivillige foreninger. I følge informanter i denne studien finner man et visst samsvar mellom hvilke fritidsaktiviteter barnet (og deres foreldre) er tilknyttet og hvilken skole barnet tilhører. Foreldre med barn på den kommunale Møhlenpris skole, hevder at det primært er barn på Møhlenpris skole som deltar i idretts- og kulturaktiviteter som befinner seg vegg i vegg med skolen. St. Paul blir ansett som en svært gunstig skole å være tilknyttet for nye, tilflyttede minoriteter, fordi den også omfatter et stort og viktig sosialt miljø for nykommerne og har en bredde i språklige tilbud. Ettersom trossamfunnet er så etablert tilbyr det ikke bare sosial tilknytning, men også sentral informasjon knyttet til bolig, informasjon og arbeid, om juridiske rettigheter etc. På grunn av manglende norskkunnskaper fungerer trossamfunnet med andre ord som en viktig informasjonskanal for mange innvandrere (ibid). Dette er med andre ord en oppfatning som stemmer overens med forskning i både Europa og USA, inkludert klassisk amerikansk forskning om innvandring til USA, om hvilke funksjoner trossamfunnet fyller for den enkelte innvandreren som ankommer et nytt land. Den rolle trossamfunnet fyller er ikke nødvendigvis primært av teologisk art, men kan vel så mye handle om sosiale, økonomiske og praktiske (språklige) funksjoner.

Det kan imidlertid fremmes enkelte innvendinger mot at et trossamfunn, som for eksempel St. Paul i Bergen, utelukkende fremmer positiv integrering. For det første kan det trekkes frem, slik enkelte foreldre i dette lokalmiljøet gjør, at tilknytning til St. Paul først og fremst medfører tilknytning til en res-

surssterk skole med en dobbelt ressurstilgang i form av lærere, sammenlignet med den kommunale skolen Møhlenpris. Det er med andre ord flere ressurser for å håndtere integrasjon på denne private skolen, sammenlignet med de kommunale skolene, i følge informanter. For det andre fremheves det at man ikke finner de mest ressursfattede minoritetene i tilknytning til det katolske trossamfunnet og skolen. Avstanden mellom de ulike minoritetsgruppene er dermed ikke like store på St. Paul, som de kan være på en vanlig kommunal skole der man både har ulike nasjonale landbakgrunnen, men også ulik religiøs tilknytning. Det andre argumentet er med andre ord knyttet til ressurstilgangen i det katolske trossamfunnet og på medlemmene som deltar der. Et tredje argument mot at det katolske trossamfunnet først og fremst representerer overskridende sosial kapital, omhandler analysenivå og hva slags fellesskap man fokuserer på. På nivået for trossamfunnet, representerer det katolske trossamfunnet helt klart overskridende sosial kapital mellom medlemmer med ulik etnisk og kulturell bakgrunn. Men flytter man fokuset opp til å gjelde integrasjon i lokalsamfunnet, så er bildet mer tvetydig. Foreldre i nærmiljøet opplever en ulike deltakelseskultur blant de som er tilknyttet det katolske trossamfunnet, sammenlignet med andre. Det pekes på at trossamfunnet tilbyr egne fritidsaktiviteter, på minoriteters eget språk, at medlemmene av trossamfunnet foretrekker denne deltakelsesarenaen på fritiden sammenlignet med det lokale foreningslivet knyttet til (ikke religiøse aktiviteter) blant annet idrett og musikk. Dette berører således også den fjerde innvendingen mot overskridende sosial kapital i det katolske trossamfunnet, nemlig at trossamfunnet representerer brobygging primært over etniske og kulturelle skiller (for enkelte landbakgrunner), mens trossamfunnet også bidrar til å styrke sammenbindende sosial kapital (bonding) langs en religiøs (katolsk) dimensjon og langs et religiøs-sekulær dimensjon. De sosiale deltakelsesformene i lokalsamfunnet handler for majoritetsbefolkningen i liten grad om religiøse aktiviteter. Hovedaktiviteter her er knyttet til barne- og ungdomsaktiviteter, arrangement omkring Frivillighetssentralen og arrangementer i regi av Velforeninger som Parkdag, 17. Mai og Naboskapsdag. Mye tyder på at trossamfunnet med andre ord ikke har en særlig sterk horisontal lokalsamfunnstilknytning, men den interne tilknytningen til andre katolske trossamfunn innad, og vertikalt i organisasjoner (inkludert på tvers av byer og landegrensler), synes sterkere. Det gjør at trossamfunnet kan få en flerkulturell, internasjonal eller global integrasjon (og en diasporaidentitet), i større grad enn en lokal («bergensk-» eller «Møhlenpris-/Møllar-») identitet og integrasjon (Loga 2011: 120ff). I denne kvalitative studien diskuteres dermed to ulike former for integrasjonsprosesser, en vertikalt og lokal versus en mer horisontal og internasjonal. Hvorvidt man mener at deltakelse i trossamfunnet fremmer eller hemmer integrasjon, avhenger med andre ord av hva man forestiller at integrasjonen er til. Integrasjonsspørsmålet må således følges av en presiserer: Integrasjon til hva? Dette skal vi komme tilbake til avslutningsvis.

Daniel Sjödin (2011) redegjør også for andre studier om religion og integrasjon i Sverige. Han mener at den svenske litteraturen på dette forskningsfeltet er svært lite omfattende, og grovt deler han det i to: den første delen betegner han som «forskning om föreställningar om indvandrare, Islam och muslimer» og den andre delen betegner han bare «andre svenske studier om religion och migration» (ibid: 51). Den første kategorien litteratur om majoritetens forestillinger, kan knyttes til tilsvarende forskning fra særlig Storbritannia og det som i noen sammenhenger betegnes kognitivt (og ikke-essensialistisk) perspektiv, og som kanskje særlig har bakgrunn fra antropologien. I denne litteraturen er man opptatt av kategoriseringer, majoritetens produksjon av subjeksposisjoner for minoritetsgrupper, forestillinger av innvandrere særlig i media, stereotypisering og fordommer mot minoritetsgrupper. I denne sammenheng er det særlig muslimen det er forsket mest på, og religion dukker opp som et gradvis mer belyst tema, fordi det utgjør et særmerke ved kategorien «muslim» (eller subjeksposisjonen som majoriteten produserer). Dette er med andre ord i tråd med for eksempel den norske antropologen Bangstad, som mener at sekularisme som ideologi bidrar til ekskludering av muslimen når ideologien blir en dominerende maktdiskurs i media (Bangstad 2009). I Sverige er det gjort flere studier på mediebilder av muslimer. Håkan Hvitfelt (1998) har for eksempel gjort en studie av TV-innslag om Islam og kom til at islam og muslimer knyttes særlig til innslag om krig, vold og kvinneundertrykking. En lignende studie er gjort av Pettersson og Hellström (2004) som belyser fremstillingen av innvandreren i lokalaviser, og konkluderer med at innvandreren fremstilles som en trussel og en belastning. Mino Alina (2006) belyser i en studie hvordan kjønn utgjør en sentral komponent i forestillinger om muslimer som skapes i mediene. Tilknyttet kjønn produserer majoritetsmediene en muslimsk subjeksposisjon for menn knyttet til patriarkalske og gammeldags maktbruk, kriminalitet, undertrykkere og mishandlere av kvinner. Kvinnen produseres tilsvarende av mediene som hjelpeløse overfor mannen og religionens patriarkalske makt. Alina mener videre at det finnes evolusjonistiske undertoner i den svenske medie-dekningen, det vil forestillinger om at andre land ligger bak det moderne Sverige i sivilisatorisk utvikling. Dermed fremstilles særlig innvandremenn som representanter for det uutviklede, i motsetning til den moderne og frie svensken. En lignende studie er gjort av svensk helsetjeneste, og hva man betegner som terskelen eller inngangsporten til den svenske velferdsstaten (Eliassi 2006). Her beskrives en demoniseringsprosess blant de ansatte i sosialtjenesten og andre offentlige institusjoner som er rettet mot muslimer. Diskrimineringen knyttes til en utbredt forestilling i offentlig forvaltning om muslimens kulturelle avstand og underordning til den moderne svensken. Dette perspektivet knyttet til majoritetens forestillinger finner man videre i en svensk offentlig utredning utgitt av den *Integrationspolitiska Maktutredningen* i 2004. Utredningen bærer tittelen SOU: 2004: 48 «Kategorisering och integration».

Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag. En norsk parallell der dette perspektivet fremgår, kan muligens eksemplifiseres ved Integrerings- og Mangfoldsdirektoratets årsrapport fra 2009 kalt *Innvandrere i norske medier: Medieskaps islamfrykt og usynlig hverdagsliv*. I Kaldheimsutvalgets utredning og kapittel om medier og minoriteters representasjon i norske medier, redegjøres det også utførlig for dette perspektivet om den medieskapede islamfrykten, blant annet basert på IMDIs årsrapport (NOU 2011:14).

Når det gjelder andre studier av religion, migrasjon og integrasjon i Sverige finner man den senere tid også eksempel på et mer funksjonalistisk perspektiv, der religionen kan ha en funksjon for innvandreren i det nye landet. En sentral innvandrings- og integreringsforsker i Sverige er Charles Westin. Han mener det er vanskelig å gi et enkelt svar på hvordan religion og tro påvirker integrasjonsprosessen for innvandrere. Dette er knyttet til en mengde ulike faktorer, mener han, for eksempel hvordan religionen bidrar til å veilede innvandreren i en gunstig retning i det nye samfunnet, og hvorvidt den bidrar til å hjelpe dem til å håndtere de nye normene eller ei. Dette kan videre handle om hvordan religion er organisert i det nye samfunnet innvandreren kommer til, og hvordan «de sociala och moraliska resurser som en grupp ställer til sina medlemmars förfogande, skyddsnet, styrning och social kotroll» (Westin 1986: 144). I trossamfunnet som innvandrere så knytter seg til i sitt nye land vil det også ha betydning for integrasjonsprosessen hvordan trossamfunnet tilegner seg, eller avviser, svenske normer, mener Westin videre. Det har betydning for hvorvidt «typisk svenska företeelser inkorporeras och omvandlas i den egna trosoppfattningen», hevder han videre (ibid). Westins vektlegging av hvordan religionen, eller trossamfunnet, er organisert og fungerer i innvandrerens nye land, har paralleller til Putnam og Campbells konklusjon i «American Grace» (2010). De konkluderte med at den sosiale deltakelsen i trossamfunn i amerikanske lokalmiljø, ikke først og fremst hadde teologiske forklaringer, men handlet snarere om selve trossamfunnene (communities of faith itself).

Westin (1986) går også videre i å hevde at hvorledes trossamfunnene er utformet og fungerer, varierer også mellom ulike religioner. Han ser spesielt på forskjeller mellom muslimer og hinduer og her ser han antydninger til et mønster: «muslimarna uppvisade en annan mentalitet än hinduerna» (ibid: 147), og muslimene hadde dessuten en større tendens til å «dra gränser mellan det egna och det svenska» (ibid). Oversatt til denne rapportens begrepsbruk, kan man muligens si at Westin fant en tendens til mer sammenbindende sosial kapital blant muslimer overfor det svenske samfunnet, mens det var mer overskridende sosial kapital blant hinduene. Westin lanserer også to alternative forklaringer på hvorfor det er slik. Den første tesen knytter han til majoritetens forestillinger. Disse er karakterisert av større avstandstaking til muslimen enn til hinduen, og det fører til en sterkere ekskludering og marginalisering av muslimen enn hinduen. Den andre hypotesen knytter han til kjennetegnene

ved de to religionene. Han mener Islam og muslimer kontrasterer seg selv, i større grad enn hinduismen og hinduister, til andre religioner. Hinduister er med andre ord mer åpne overfor andre religioner og har små problemer med å delta i andre religioners gudshus, hevder Westin.

En annen svensk studie som trekker delvis samme konklusjoner som Westin, er sosiologen Orlando Mella i boken «Religion in the life of refugees and migrants» (1994) der han har intervjuet katolske innvandrere fra Chile. Mella hevder at religion har stor betydning for de chilenske innvandrerne som ankommer Sverige, blant annet fordi religionen representerer et viktig sosialt bånd mellom innvandrere med samme bakgrunn. Innvandrere møter et sosialt miljø gjennom trossamfunnet når de ankommer landet, og dette bidrar til å gi trygghet og mening i en ellers kaotisk situasjon for innvandrerene. Den desorientering mange innvandrere kan oppleve i sitt nye hjemland, kan bli lindret både av religionen i seg selv men også av deltakelse i det organiserte trossamfunnet som skaper trygge omgivelser. For mange innvandrere kan religionen således blir revitalisert i det nye hjemlandet, sammenlignet med innvandrerens grad av religiøsitet tidligere i sitt hjemland.

Mella fortsetter sine studier av religion og integrasjon i boken «Searching for the sacred» (1996). Her har han også inkludert et komparativt element og studert tre ulike religiøse innvandrergrupper: muslimer, katolikker og ortodokse kristne. Hans utgangspunkt er at religion bidrar til å gjøre overgangen til det nye hjemlandet enklere, blant annet fordi religion rent psykisk bidrar til å redusere den kaotiske og desorienterte følelsen mange innvandrere har ved ankomst. Men i denne boken finner Mella at religion også kan bidra til det motsatte: religion kan «bidra til tendenser av etnisk isolering, det det vil säga fungera som en barriär mellan etniska gruppen och människorna i värdlandet» (ibid: 2). Oversatt til denne rapportens begrepsapparat, hevder Mella at deltakelse i trossamfunn også kan ha en segregerende effekt og dessuten en negativ psykologisk effekt som øker avstanden mellom innvandrerene og majoritetsbefolkningen. Dette kan skje i tilfeller der den sammenbindende sosiale kapitalen er sterk, og der deltakelsen i trossamfunnet først og fremst bidrar til å øke skillet mellom «vi og de» og til å skape en legitimering av avstandstaking til vertslandets normer. I likhet med Westrin, hevder Mella (1996) at dette kan ha noe å gjøre med selve religionen og også med hvordan religionen finnes og er organisert i vertslandet. Mella understreker at tilpasningen til Sverige innebærer å tilpasse seg et sekulært tenkesett, sammenlignet med de langt mer religiøse landene som flyktninger gjerne kommer fra.

I sin sammenligning av tre trossamfunn, finner Mella også forskjeller mellom de ulike trossamfunnene. Når det gjelder den muslimske gruppen, mener han at disse i det nye vertslandet blir mer religiøse i sitt nye land, det vil si de deltar mer i bønn og besøker moskéen oftere, enn de gjorde i sitt hjemland. Han konkluderer dermed med at det å leve i eksil, medfører for mange muslimer at de blir mer religiøse. Når det derimot gjelder de to andre religiøse

gruppene, katolikker og ortodokse kristne, finner han motsatte resultat. Begge disse gruppene mener han gjennomgår en sekularisering når de ankommer Sverige, med redusert deltakelse i trossamfunn sammenlignet med hjemlandet. I likhet med Westin peker også Mella på at en forskjell mellom disse gruppene, og som muligens kan være en forklarende faktor, er at muslimske grupper er mer stigmatisert i Sverige enn de to andre. Den etniske isolasjonen som trossamfunnet kan produsere, kan med andre ord knyttes til dette, mener Mella (ibid).

To nyere studier er gjennomført av Eva Hamberg og Magdalena Nordin om henholdsvis svenskungarere i den første studien og om svenskchilenere i den andre. Likheten mellom disse studiene er at de viser hvordan to innvandrergreper som deltar i trossamfunn, tilpasser sin religion til det svenske samfunnet. I «Livsåskådningar, religion och värderingar i en invandrargrupp» studerer Eva Hamberg (2000) religionens såkalte identitetsskapende og identitetsbevarende konsekvenser. Hun finner blant annet at religionen kan ha en sentral betydning for de religiøse deltakerne i en gruppe, selv om gruppen som helhet ikke er å betrakte som veldig religiøs. Dette er med andre ord også i tråd med Putnams konklusjon, om at det er deltakelsen i trossamfunnet i seg selv som har betydning, og ikke teologi. Hamberg konkluderer med at svenskungarere er blir mer sekulære idet de kommer til Sverige og at deres grad av religiøsitet dermed befinner seg et sted mellom religiøse ungarere og sekulære svensker. Hamberg konkluderer også med at det har stor betydningen for integrasjonsprosessen hvor stor avstand det er mellom hjemlandet og vertslandet når det gjelder grad av religiøsitet. Det å komme til et av verdens mest sekulariserte land, kan for noen innvandrere medføre en større religiøs overgang enn for andre (Hamberg 2000).

Magdalena Nordin's avhandling «Religiösitet blant migranter. Sverigechilenernas förhållande till religion och samfund» (2004), omhandler blant annet grad av religiøsitet, og eventuelle integrasjon og sosial tilpasning til det svenske samfunnet, blant innvandrere fra Chile. Nordin peker på at migrasjonen medfører tre særskilte konsekvenser for innvandrers grad av religiøsitet. For det første blir religion omdefinert hos den enkelte innvandreren i møte med det svenske samfunnet fra å være noe selvsagt og gitt til å bli noen man må reflektere over og ta stilling til. For det andre får religionen en identitetsforsterkende funksjon i den nye tilværelsen i vertslandet, fordi den representerer et sosialt fellesskap og en felles historie og barndom fra Chile. For det tredje blir slike nasjonale, kulturelle og sosiale bånd sentrale for hvorvidt man tilpasses og trives i det nye samfunnet. Dette handler blant annet om at den religiøse deltakelsen bidrar til nye bekjentskaper og at det knyttes nye sosiale bånd. Nordin hevder også at det innad i trossamfunnet også kan være et visst sosialt press om å tilpasse seg de mer sekulariserte svenskene. Det vil si et krav internt i trossamfunnet om å dempe religiøsiteten og søke mer (brobyggende) tilpasning til det svenske samfunnet. Nordin tolker at dette har noe å

gjøre med årsaker til at denne innvandrerguppen forlot sitt hjemland. For mange av disse handlet det om flukt på grunn av politiske årsaker, der tilknytning til en venstreside ofte medfører avstandstaking til religion (Nordin 2004).

Om disse ulike svenske studiene kan det avslutningsvis oppsummeres med at en del av denne litteraturen synes å ta utgangspunkt i hva som tidligere her er betegnet som et kognitivt perspektiv om majoritetens forestillinger og produksjon av ulike mindreverdige såkalte «subjektsposisjoner» for minoriteter. Dette er et perspektiv man finner i migrasjonsforskningen globalt, og som gjerne knyttes til en bakgrunn i britisk antropologi. Disse studiene omhandler primært muslimer og islam. De øvrige studiene som her er referert, har en mer sprikende karakter og de peker heller ikke alltid i samme retning når det gjelder å gi svar på hvorvidt deltakelse i trossamfunn fører til bedre integrasjon. Et element som trekkes frem i flere studier, synes imidlertid å være at det finnes variasjoner mellom ulike trossamfunn når det gjelder dette spørsmålet. Videre har det også betydning hvor stor avstand det er i grad av religiøsitet mellom innvandrers hjemland og det nye vertslandet. Den variasjon mellom trossamfunn som her blir påpekt, finner man også i enkelte av de norske studiene som her er referert. For eksempel synes det å være relativt stor forskjell mellom store, gamle og flerkulturelle katolske trossamfunn, og mindre, nyere og (potensielt mer) stigmatiserte muslimske trossamfunn (Loga 2011). En mulig «ulempe» med slike velfungerende, flerkulturelle trossamfunn, sammenlignet med små og mer differensierte (og stigmatiserte) trossamfunn, er at de på grunn av sin suksess kan fungere som en erstatning for integrering gjennom skole og deltakelse i det lokale og sekulære foreningslivet. Felles for mange av disse nyere nordiske studiene er imidlertid at de forholder seg til nivået «trossamfunn». Det vil det er i hovedsak kvalitative studier av ulike trossamfunn og av ulike minoritetsgrupper. Vurderinger av hvorvidt deltakelsen i trossamfunnet fører til mer eller mindre integrasjon, må med andre ord tolkes ut fra informantenes egne selvrapporteringer eller av tolkninger gjort av forskeren selv. Slike studier har med andre ord en annet metodologisk tilnærming, enn Putnams statistiske lokalsamfunnsstudier. Dette bringer oss tilbake til spørsmålet som nå er gjentatt noen ganger i rapporten: hva skal det integreres til?

Til slutt i denne rapporten skal vi gjøre en vurdering av nettopp betydningen av å synliggjøre analysenivået i integrasjonsforskningen. Skal man måle integrasjonen på nasjonalt nivå og belyse sosial tilknytning til bestemte nasjonale og religiøse verdier, eller skal man som Putnam heller måle tillit, solidaritet og samhold på et lokalt nivå, eller på organisasjons- og trossamfunnsnivå? Hvilket nivå man måler på, har med andre ord stor betydning for hvorvidt man kan si at det går bra eller dårlig med integreringen, og at samfunnet blir mer fragmentert eller tettere integrert.

Avsluttende betraktninger: Om integrasjonens ulike nivå

Spørsmål omkring hvorvidt tilliten er i fall og samholdet i krise, krever som Forest og Kearns (2001) påpeker, at man presiserer hvilket nivå man snakker om. For å kunne gi et meningsfullt svar på spørsmålet «hvordan går det med integrasjonen?», eller mer konkret som i denne rapporten: «bidrar deltakelse i trossamfunn til å fremme eller hemme integrasjon?», er det nødvendig å presisere hvilket nivå man snakker om. Man må med andre ord presisere hva det skal integreres *til*, og til hvilket fellesskap man ønsker å styrke sammenbindingskraften. I denne rapporten har vi sett på forskning som opererer på ulike nivå. Mens noe forskning fokuserer på organisasjonsnivå og ser på deltakelse for eksempel innad i trossamfunn, er mye av litteraturen som her er presentert i større grad rettet mot lokalsamfunnsnivået. I statistiske oversikter er det derimot ofte et nasjonalt nivå som utgjør enheten, eller man har delt enheten ned på kommunenivå, bynivå, eller bydelsnivå. I offentlige mediedebatter er det igjen oftest et nasjonalt nivå man opererer med, for eksempel omkring diskusjoner av «det norske fellesskapet» («et felles verdigrunnlag»), eller omkring legitimiteten til styringsmodellen («Velferdsstaten» eller «Den norske modellen»). På nasjonalt nivå vil enheten eller «fellesskapet» som integrasjonen skal knyttes til med andre ord være glidende mellom to ytterpunkter. På den ene side kan det være snakk om selve konstitusjon (demos), en styringsmodell eller en sosial kontrakt man betegner Den norske velferdsstaten. På den andre siden kan det være snakk om et mer normativt «vi», et kulturfellesskap eller hva man kan kalle et felles verdigrunnlag (ethos). I etterkant av Gjønnnesutvalgets forslag om overgang fra statskirke til lovforankret folkekirke, er det kommet forslag til ny Grunnlov der man endrer § 2 fra å være en «religionsparagrafen» til en «verdiparagraf». Her heter det i Menneskerettighetsutvalgets forslag: **Grl. § 2** endres til: «Værdigrundlaget forbliver vor kristne og humanistiske Arv. Denne Grundlov skal sikre Demokrati, Retsstat og Menneskerettighetene» (Dokument 16). Når man beveger seg inn på en mer verdimelessig forståelse av fellesskapet, blir spørsmålet om integrasjon med andre ord mer u håndterlig og det blir vanskelig å konkretisere hvordan det skal stilles krav om tilslutning til en bestemt enhet.

Som vi belyste i en studie fra nærmiljøet i Bergen sentrum (Loga 2011), kan et svært velfungerende, flerkulturelt fellesskap som St. Paul på den ene side fungerer brobyggende på tvers av etnisitet og nasjonale forskjeller innad blant katolikker som deltar i trossamfunnet. På den andre side kan deltakelsen i trossamfunnet samtidig medføre økt religiøs segregering i nærmiljøet. I kraft av å tilby både skole og fritidsaktiviteter, kan deltakelse i dette flerkulturelle trossamfunnet komme på bekostning av det sosiale samholdet som produseres gjennom skolen, samt deltakelse i barne- og ungdomsaktivitetene som er de sentrale arenaene og sosiale møteplasser for beboere i lokalmiljøet. Det at St. Paul er en så vital og velfungerende, flerkulturell arena, kan med andre ord gå på bekostning av deltakelse på de lokale møteplassene som utvikler et godt naboskap. For Putnam er det dette lokale fellesskapet som er så viktig for at et samfunn skal makte å opprettholde sin sammenbindingskraft. I «Bowling Alone» (2000) fant han at det amerikanske samfunnet opplevde på kort tid at folk sluttet å delta på de sentrale møteplassene i lokalmiljøet. Denne tendensen mente han så ble forsterket jo mer flerkulturelt et lokalsamfunn ble (Putnam 2007). I USA fant han at flerkultur gjorde at folk begynte å opptre som skilpadde og trakk seg bort fra både de sosialt sammenbindende arenaene og de sosialt overskridende arenaene. I sin siste bok synes imidlertid Putnam å få et mer optimistisk perspektiv på muligheten for å opprettholde samfunnets sammenbindingskraft selv om det blir mer flerkulturelt og flerreligiøst. I *American Grace* (Putnam og Campbell 2010) hevdes det at den lokale deltakelsen i trossamfunn medfører både økt sammenbindende og overskridende sosial kapital. I kontrast til den mer sekulære delen av befolkningen finner Putnam og Campbell (2010) at amerikanere som deltar i trossamfunn, både er mer sjenerøse, tolerante og deltar mer i frivillig arbeid, enn sekulære. Det vil si det er ikke selve troen som er det moralsk utslagsgivende, men derimot deltakelsen i det sosiale fellesskapet som trossamfunnet utgjør. Putnam ser med andre ord på trossamfunn som viktige produsenter av både sammenbindende og overskridende sosial kapital. Mistillit og intoleranse er derimot blitt forsterket i den del av den amerikanske befolkningen som blir stadig mer sekularisert.

Når man imidlertid skal se på overføringsverdien av særlig denne siste boken fra Putnam, må det understrekes at Norge representerte et samfunn som organisert svært forskjellig fra den amerikanske. De skandinaviske velferdsstatene har lav grad av sosioøkonomisk ulikhet sammenlignet med det amerikanske, og de er alle kjennetegnet av et høyt nivå av sosial tillit som også er i kontrast til USA. Som innvandringsland er USA et nybyggerland, mens innvandringen til Norge kun går noen få tiår tilbake og har omfattet innvandring fra land utenfor Europa. Med tanke på organiseringen av religion er det videre viktig å understreke at det amerikanske sivilsamfunnet i stor grad er organisert omkring trossamfunn, men de skandinaviske landene har en omfattende organisasjonsflora (høy organiseringsgrad) som ikke er religiøs. Frivillig sektor i Norge blir dessuten stadig mer sekulær og det er i dag først og

fremst barne- og ungdomsaktiviteter og nærmiljøorganisering som er de mest sentrale møteplassene i det norske sivilsamfunnet (Wollebæk og Sivesind 2010). Norske lokalsamfunn er med andre ord organisert forskjellig fra amerikanske, og trossamfunnets rolle som sosial møteplass er langt mindre vesentlig i Norge (og blir stadig mindre vesentlig) (Botvar og Schmidt 2010). Forskning på tillit i norske lokalsamfunn, samt av deltakelsen blant både minoritet- og majoritetsbefolkning, vitner videre om at «skilpadde-effekten» som Putnam er opptatt av, ikke synes å ha slått tilsvarende til i Norge (Eimhjellen og Boch Seggaard 2010, Ivarsflaten og Strømsnes 2011, Wollebæk og Boch Seggaard 2010). Det må i denne sammenheng understrekes at den foreliggende forskning om effektene av flerkultur og deltakelse i norske lokalsamfunn ikke er omfattende, og at man foreløpig må være forsiktig med å konkludere omkring dette. I kvalitative studier kan man finne dekning for å si at det finnes velfungerende flerkulturelle arenaer der både majoritet og minoriteter deltar i fellesskap. Man finner også dekning for å si det motsatte. I enkelte studier uttrykkes det misnøye omkring integrasjonstiltak i nærmiljø og en bekymring for at det i større grad vil utvikle seg mer segregert sosial deltakelse som følger klassemessige, etniske eller religiøse skillelinjer (Ødegård 2010, Loga 2011, Westin 1986, 2004, Mella 2004).

Rapporten har belyst enkelte svenske studier på organisasjonsnivå, og blant annet studier som belyser den religiøse deltakelsen i ulike minoritetsgrupper og trossamfunn. Eva Hamberg (2000) har for eksempel studert svenskungarere, og konkluderer med at deltakelsen i trossamfunnet, eller en religiøs forening ikke nødvendigvis har så stor teologisk relevans for innvandreren, men at religionen blir merkelappen som binder en minoritetsgruppe sammen i et sosial fellesskap. Magdalena Nordin (2004) kommer frem til noenlunde samme konklusjoner i sin avhandling om svenskchilenerne. Deltakelsen i det religiøse fellesskapet fyller først og fremst sosiale og praktiske funksjoner, mer enn åndelige/teologiske funksjoner. Nordin finner imidlertid også et visst sosialt press og sosial forventning innad i trossamfunnet om at medlemmene skal dempe religiøsiteten og tilpasse seg de sekulære, svenske omgivelsene. Blant både chilenerne og ungarerne kan med andre denne trossamfunnsdeltakelsen tolkes som integrerende og brobyggende til det nye vertslandet.

Charles Westin har også foretatt flere studier på trossamfunnsnivå i Sverige, og mener det er vanskelig å gi et generelt svar på hvordan religion og tro påvirker integrasjonsprosessen for ulike typer innvandrergupper. I likhet med de overnevnte forfatterne, mener han at dette spørsmålet avhenger sterkt av selve trossamfunnet, og av hvordan religionen brukes (religionens funksjon) til å veilede innvandreren i en gunstig eller ugunstig retning i det nye samfunnet. I en svensk kontekst, vil en slik retning i de fleste sammenhenger handle om å dempe religionen for å tilpasse seg det svenske, sekulære verdi- og normsettet. Westin har også foretatt en komparativ studie av ulike trossam-

funn der han sammenligner hvorvidt trossamfunnet synes å fungere integrerende eller desintegrerende for ulike typer innvandrere. Han hevder her at hvordan trossamfunnet fungerer varierer også mellom trossamfunn og ulike religioner. Han har særlig belyst forskjell mellom muslimsk og hinduistisk religiøs deltakelse og finner en markant forskjell mellom dem. Muslimer som deltar i trossamfunn har en større tendens til å trekke en grense mellom seg selv om det svenske samfunnet, mens hinduer fremviste en mer åpen og brobyggende henvendelse til det svenske samfunnet, hevder han. Westin lanserer to teser som kan forklare årsaken til dette. På den ene side kan muslimers grensedragning og avstand være knyttet til majoritetsbefolkningens forestillinger. Majoritetsbefolkningen tar større avstand til muslimen enn til hinduen, og tilbaketrekkingen må ses i sammenheng med dette. Den andre tesen knytter han til kjennetegn ved de to religionene. Han mener at islam, og muslimer, kontrasterer seg i større grad enn hinduisme og hinduer, til andre religioner. Westin (1986) antyder med andre ord at det er mer sammenbindende (bonding) sosial kapital i de muslimske trossamfunnene i Sverige, enn det er i de hinduistiske.

En annen svensk sosiolog, Orlando Mella (1996), har foretatt en tilsvarende komparasjon mellom muslimer, katolikker og ortodokse kristne. Mella konkluderer noenlunde tilsvarende som Westin. Deltakelse i trossamfunn er generelt av viktig betydning for innvandrergruppene han har studert. Den religiøse deltakelse bidrar til å gjøre overgangen til det nye hjemlandet mye enklere, blant annet fordi trossamfunnet tilbyr en sosial arena som kan redusere den kaotiske og desorienterte følelsen selve migrasjonsprosessen innebærer. Mella mener imidlertid at deltakelsen i trossamfunnet også kan ha en segregerende effekt, og også bidra til sosial isolasjon for den enkelte minoritet og for hele grupper i det nye vertslandet. Hvorvidt trossamfunnet fungerer sammenbindende eller brobyggende, mener Mella har å gjøre med det enkelte trossamfunn og selve religionen. I sammenligning av de tre religiøse gruppene, finner Mella at både de ortodokse kristne og katolikkene blir mindre religiøse og tilpasser seg et svensk verdi- og normsett i det nye vertslandet. I den muslimske gruppen fant han derimot at migrasjonen medførte økt religiøsitet, det vil si at man deltok mer i bønn og besøk i moskèen i det nye vertslandet, enn i hjemlandet. I likhet med Westin (1996) konkluderer Mella med at dette både kan handle om forskjeller i de ulike religionene, men at det også kan være en effekt av hvordan den svenske majoritetsbefolkningen forstår ulike religiøse grupper forskjellig, og at muslimer er mer stigmatisert enn de to andre gruppene.

På bakgrunn av litteraturgjennomgangen i denne rapporten, kan man muligens konkludere forsiktig omkring integrasjon på ulike nivå. På trossamfunnsnivå må man kunne svare at deltakelse i trossamfunn kan fungere både integrerende og segregerende. Dette har først og fremst sammenheng med det konkrete trossamfunnet å gjøre, og mye tyder på at det her er kan være store

variasjoner mellom trossamfunn, og at forskjellene muligens også kan spores langs religiøse skiller. Hvorvidt deltakelsen i trossamfunn bidrar til integrasjon i lokalsamfunnet, er derimot mindre opplagt i lys av forskningen som her er presentert. Selv om Putnam mener at deltakelse i trossamfunn er av like stor verdi for produksjon av overskridende sosial kapital som deltakelse i andre foreninger, er det sannsynlig at dette ikke gjelder tilsvarende i norske lokalsamfunn. For det første fordi den sosiale deltakelsen i norske lokalsamfunn i liten grad foregår omkring trossamfunn, men derimot heller omkring sekulære barne- og ungdomsaktiviteter. For det andre vil dermed minoriteters religiøse deltakelse kunne bli desto mer forskjellig fra majoritetsbefolkningens sosiale deltakelsesmønster i lokalmiljøet.

Dette sistnevnte er dessuten hva velferdsforsker Bo Rothstein fremhever som det vesentligste aspektet når det gjelder religion og integrasjon. Med referanse til internasjonale, komparative verdiundersøkelser peker han på at de nordiske landene fremstår som langt mer sekularisert enn andre deler av verden. Dette viser seg i ulike lands verdiorientering med blant annet sterk individualisme og svekket familiebasert sosial kapital i Norden. Når det er denne verdiprofilen som preger dagens nordiske samfunn, vil økt religiøs deltakelse kunne bidra til at minoritetsgrupper inngår i andre verdi- og normsett som vil bryte med utviklingen i majoritetsbefolkningen for øvrig. På dette punktet er det særlig regulering av familien, barneoppdragelse, kjønnsroller etc. som kan komme i utakt mellom majoritetsbefolkning og enkelte minoritetsgrupper. Dette er, som vist i innledningen, blant dilemmaene Grete Brochmann (2003) peker på når det gjelder livssynspluralisme og integrasjon i sekulære (statskirkelige) velferdssamfunn. Forskning om de sterke tillitsstrukturene i de nordiske landene og sammenhengen med den universalistiske styringsmodellen, kobler også utbyggingen av velferdsordninger til denne verdiutviklingen. Den sterke *statsindividualismen* i Norden, henger i følge Trägårdh (Eklund, Berggren og Trägårdh 2011, Trägårdh 2007) sammen med den sekulære verdiutviklingen og svekkelsen av blant annet den familiebaserte sosiale kapitalen.

Inglehart og Norris (2004) har belyst de samme verdiundersøkelsene og tegner et tilsvarende bilde som Rothstein (2012) der religionen er på tilbakegang og deltakelsen i trossamfunnene går ned i de nordiske landene. Inglehart og Norris (2004) viser imidlertid hvordan sekularisering versus sakralisering henger sammen med sosio-økonomiske forhold. Det er i den rike delen av verden, hvor man blant annet finner de nordiske landene, at man finner en stadig sterkere sekularisering og fall i religiøs deltakelse. I de fattige delene av verden foregår en motsatt prosess med økt sakralisering. På verdensbasis er dermed den totale religiøsiteten på vei opp, mener de. Putnam synes å tegne et mer positivt bilde av den religiøse delen av det amerikanske samfunnet, enn han gjør av den stadig mer sekulære andelen av amerikanere. Nordiske forskere, som blant annet Bo Rothstein fremsetter derimot et motsatt bilde. For Rothstein er det en sammenheng mellom sekularisering, økt velstand, den

velfungerende nordiske velferdsstaten og høy livskvalitet i de nordiske landene. I sine komparative analyser finner han at nedgang i religiøsitet korrelerer positivt med økt livskvalitet og «good governance» i den offentlige forvaltningen verden over: «Guds tystnad främjar världen» (Rothstein 2012).

Det pågår for tiden en debatt omkring den historiske utviklingen av den nordiske modellen, og blant annet om hvilket verdigrunnlag modellen er et produkt av. Når temaet er religion og trossamfunn, er Tim Knudsens (red.) bok «Den nordiske Protestantisme og Velfærdsstaten» (2000) et interessant bidrag til denne debatten. I tradisjon fra Weber (1995) knyttes her den universalistiske nordiske modellen til verdier i kristendommen, og ikke minst til religionens institusjonelle og konstitusjonelle posisjon i de nordiske landene. Her trekkes linjene tilbake til reformasjonen og til innføringen av statskirkeordningen som her anses som spesielt sentralt. I lys av det norske statskirkeforliket og i utviklingen mot tilrettelegging av flerreligion, er dette med andre ord en bok som bidrar til å problematisere denne debatten omkring den nordiske modellens verdigrunnlag.

I denne rapporten er det blitt fremhevet at man må være oppmerksom på nasjonale forskjeller i forskning om integrasjon generelt, og om religion og integrasjon spesielt. Forskning om integrasjon (og religion) fra andre deler av verden kan ikke uten videre overføres til norske forhold, fordi de sosiale strukturene er forskjellige. Denne rapporten argumenterer med andre ord for at såkalt «de-nationalization», som enkelte migrasjonsforskere fremmer, ikke nødvendigvis fører til et bedre bilde av integrasjonsprosesser i Norge. I rapporten fremheves at såkalt «metodologisk nasjonalisme» kan være et nødvendig perspektiv i integrasjonsarbeid i Norge, men videre fremheves også behovet for å se integrasjonsprosesser i et lokalt perspektiv og i et organisasjonsperspektiv. Rapporten understreker med andre ord at teorier om integrasjon og mangfold lett kan bli for generelle og etterlyser en bedre differensiering både langs nasjonale (konstitusjonelle) linjer og på strukturelle nivå. På bakgrunn av forskningen fra særlig de nordiske landene tyder mye på at forholdet mellom deltakelse i trossamfunn og integrasjon avhenger av følgende tre aspekter: 1) Trosinnholdet, 2) Grad av religiøsitet, og 3) Type organisering. Trosinnholdet er knyttet til at ulike trossamfunn formidler verdier som kan være tilpasset eller i kontrast til det nye vertslandets verdier. I de relativt sekulære nordiske landene kan verdiforskjellig særlig omhandle demokrati, kjønns- og familieorganisering. En slik potensiell kontrast handler videre ikke kun om type religion, men kanskje mer om grad av religiøsitet (på tvers av religion). Dette vil videre også kunne avspeiles i type organisering av religionen (trossamfunnet). Grad av demokrati, kjønnsdeling eller styrken i den familiebaserte sosiale kapitalen som forvaltes i trossamfunnet (og avspeiles i deltakelsesformen i trossamfunnet) vil ha relevans for hvorvidt deltakelse i trossamfunnet bidrar til å fremme eller hemme integrasjonen.

Dersom man studerer integrasjon og sosial kapital/sosial kohesjon på individnivå, organisasjonsnivå, lokalsamfunnsnivå, på nivået på by/kommune eller nasjon, vil man kunne få ulike svar. På alle nivåer kan sosial kapital utgjøre en ressurs, men det kan samtidig være nettverk som kan fungere som terskler for deltakelse. Det kan være viktig å være oppmerksom på at tillit på ulike samfunnsnivå både er noe som kan bygges opp og fornyes, og samtidig er det noe som enkelte kan brytes ned og forvitre. I forskning om det flerkulturelle Norge understrekes det ofte at landet alltid har bestått av ulike kulturer og flere etniske grupper (Kjeldstadli 2003). Dersom man ser på genmateriale eller på kulturelle innslag på ulike tidspunkt i norsk historie, så finner man et mangfold. Men om man derimot ser til religion (fremfor etnisitet eller kultur) vil man vanskeligere kunne hevde at det norske samfunnet alltid har vært preget av mangfold. De (statskirkelige) nordiske landene kjennetegnes både av fravær av konflikter på religiøst grunnlag (Stenius 2010), og i den senere tid karakteriseres de av gradvis sterkere sekularisering (Inglehart og Norris 2004). Mye tyder med andre ord på at spørsmål knyttet til innvandring, religionspluralisme, sekularisering og integrasjon består av dilemmaer som kan få økt relevans i årene som kommer.

Litteratur

- Aalandslid, Vebjørn (2007). *Innvandrerers demografi og levekår i 12 kommuner i Norge*. Rapport SSB nr. 24/2007.
- Alina, Minoo (2006). «Invandreren, förorten och maktens rumsliga förankring. Berättelser som vardagsrasism». I: Kamali, M. *Den segregerade integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder*, s. 63-90. Stockholm: SOU 2006:73
- Bangstad, Sindre (2009). *Sekularismens ansikter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berger, Peter, Grace Davie og Effie Fokas (2008). *Religious America, Secular Europe? A Theme and Variations*. Aldershot: Ashgate Publ. Ltd.
- Berger, Peter (ed.) (1999). *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*. Washington: Eerdmans Publishing Co.
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press
- Botvar, Pål og Ulla Schmidt (2010). *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Borchgrevink, Tordis (2002a). «Makten eller æren. Kristendom og felleskultur i det flerreligiøse Norge» I: Brochmann, Borchgrevink og Rogstad: *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Borchgrevink, Tordis (2002b). «Likestilling. Det flerkulturelle demokratets hodepine» I: Brochmann, Borchgrevink og Rogstad: *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bengtsson, Bo (2004). «Föreningsliv, makt och integration – ett inledande perspektiv». I: *Föreningsliv, makt och integration. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram*. Ds 2004: 49. Stockholm: Regjeringskanselliet, Justidepartementet: 315-314.
- Brochmann, Grete (2002). «Velferdsstat, integrasjon og majoritetens legitimitet». I: Grete Brochmann, Tordis Borchgrevink og Jon Rogstad, *Sand i maskineriet. Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Akademisk..
- Brochmann, Grete (2003). «Del 2. 1975-2000» I: Kjeldstadli (red.), *Norsk innvandringshistorie. I Globaliseringens tid 1940-2000*, bind 3. Oslo: Pax Forlag.
- Brochmann, Grete og Jon Rogstad (2004). «På sidelinjen? Vilkår for deltakelse i politikk og organisasjonsliv i Norge». I: *Föreningsliv, makt och integration. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningens forskningsprogram*. Ds 2004: 49. Stockholm: Regjeringskanselliet, Justidepartementet.
- Brochmann, Grete og Anniken Hagelund (2010). *Velferdens grenser. Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945-2010*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, Robin (1997). *Global Diasporas. An Introduction*. Seattle: University of Washington Press.
- Costa, D. L. og M. E. Kahn (2003). «Civic engagement and Community Heterogeneity: An Economist's perspective». *Perspectives on Politics*, 1 (1): 103-111.
- Dahlstedt, Inge (2003). «Innvandrerorganisasjoner i Sverige». I: Flemming Mikkelsen (red.) *Indvandrerorganisasjoner i Norden*. Nord 2003: 11. København: Nordisk Ministerråd: 27-94.
- Dokument 16 (2011-2012). *Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget o menneskerettigheter i Grunnloven*.
- Durkheim, Emile (1965). *Elementary forms of religious life*. New York: Oxford University Press.
- Durkheim, Emile (1978). *Selvmordet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Døving, Cora Alexa (2009). *Integrering. Teori og empiri*. Oslo: Pax Forlag.
- Døving, Cora Alexa (2010). *Religionspluralisme. Religion, migrasjon og integrering*. Notat for Forskningsrådets IMER-program.
- Eklund, Klas, Henrik Berggren og Lars Trägårdh (2011). «*The Nordic Way*». Davos: World Economic Forum.
- Engelstad, Fredrik (2005). *Hva er makt?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Thomas Hylland (1993). *Små steder, store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Forsander, Annika (2004). *Labour market integration in the Nordic Welfare State – Does work make you into a real Finn?* Helsinki: CEREN.
- Forrest, Ray og Ada Kearns (2001). «Social Cohesion, Social Capital and the Neighborhood». *Urban Studies*, 38 (12): 2125-2143.
- Fuglerud, Øivind (2001). *Migrasjonsforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Granovetter, M. (1973). «The Strength of Weak Ties». *American Journal of Sociology*, 78:1360-80.
- Goodhart, David (2004). «Too diverse? Is Britain becoming too diverse to sustain the mutual obligations behind good society and the welfare state?» *Prospect*, (95): February.
- Gulbrandsen, Trygve og Guro Ødegård (2011). *Frivillige organisasjoner i ny tid*. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Rapport 2011:1.
- Gullestad, Marianne (2002). *Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagelund, Anniken og Jill Loga (2009). *Frivillighet, innvandring, integrasjon*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2009:1.
- Halpern, David (2005). *Social capital*. Polity. Cambridge: Polity Press.
- Hamberg, Eva (2000). *Livsåskådninger, religion och värderingar i en invandrar-grupp. En studie av sverigeungrare*. Stockholm: CEIFO, Stockholms Universitet.
- Hammer, Ole og Inger Bruun (2000). *Etniske minoriteters indflydelseskanaler*. Århus: Magtutredningen.
- Hellevik, Ottar (1996). *Nordmenn og det gode liv: norsk monitor 1985-1996*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellevik, Ottar (2008). *Jakten på den norske lykken*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Hvitfelt, H. (1998). «Den muslimska faran - om mediebilden av Islam» I: Brune, Y. *Mörk magi i vita medier, - svensk nyhetsjournalistik om invandrare, flyktingar och rasism*. Stockholm: Carlsson.
- Inglehart, Ronald og Pippa Norris (2004). *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. New York: Cambridge University Press.
- Integrationspolitiska Maktutredningen i 2004. Utredningen bærer tittelen SOU: 2004: 48 «Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag.
- Integrering- og mangfoldsdirektoratet (2009). *Innvandrere i norske medier: Medieskapt islamfrykt og usynlig hverdagsliv*. IMDI Årsrapport.
- Ivarsflaten, Elisabeth og Kristin Strømsnes (2011). «Etnisk mangfold, økonomiske ulikhet og sosial kapital». I: Wollebæk og Boch Seggaard (red.) *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Jacobsen, Christine (2002). *Tilhørighetens mange former. Unge muslimer i Norge*. Oslo: Unipax.
- Jacobsen, Christine (2006). *Staying on the Straight path. Religious identities and practices among Young Muslims in Norway*. PHD Dissertation. Bergen: Institutt for Sosialantropologi.
- Kjeldstadli, Knut (1990). «Den delte byen – fra 1900 til 1948». I: S. Langholm, K. Helle og E. Benum (red.) *Oslo bys historie*. Bind 4, Oslo: Cappelen.
- Knudsen, Tim (ed.) (2000). *Den nordiske Protestantisme og Velfærdsstaten*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Kraft, Siv Ellen (2011). *Hva er nyreligiøsitet?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Kymlicka, Will (1995). *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, Will og Wayne Nordmann (1994). «Return to the Citizen: A survey of recent work on Citizenship Theory». *Ethics*, (104) 2.
- Leirvik, Oddbjørn (2007). *Religionspluralisme. Mangfold, konflikt og dialog i Norge*. Oslo: Pax Forlag.
- Leirvik, Oddbjørn (2009). «Aktivt støttende religionspolitikk – på kva vilkår, til fordel for kven?» *Norsk Teologisk Tidsskrift*, (110) 2.
- Lithman, Yngve (2004). «When Researchers Disagree: Epistemology, Multiculturalism, Universities and the State». *Ethnicities*, 2004: 4: 155.
- Lorentzen, Håkon (2011). *Statstilskudd til frivillige, familie- og likestillingspolitiske organisasjoner. En evaluering*. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Loga, Jill (2011). *Inkludering i Nærmiljø. En studie av frivillige organisasjoner som flerkulturelle møteplasser*. Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2011:5.
- Marshall, T.H. (1950). *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mella, Orlando (1994). *Religion in the life of refugees and migrants*. Stockholm: CEIFO Publications.
- Mella, Orlando (1996). *Searching for the Sacred. A comparative study of popular religiosity among refugees in Sweden*. Stockholm: CEIFO Publications.
- Melve, Jørgen (2003). «Innvandrerorganisasjoner i Norge». I: Flemming Mikkelsen (red.) *Indvandrerorganisasjoner i Norden*. København: Nordiska Ministerråd.

- Nordin, Magdalena (2004). *Religiositet bland migranter: Sverige-chilenares förhållande till religion och samfund*. Lund: Centrum för teologi och religionsvetenskap, Lunds Universitet.
- NOU 2006: 2. *Staten og Den norske Kirke*.
- NOU 2011: 14. *Bedre integrering. Mål, strategier, tiltak*.
- NOU 2011: 7. *Velferd og migrasjon. Den norske modellens fremtid*.
- Odmalm, Pontus (2004). «Civil Society, Migrant Organizations and Political Parties: Theoretical Linkages and Applications to the Swedish Context». *Journal of Ethnic and Migration studies*, 30 (3): 471-489.
- Okin, Susan Moller (1999). «Is Multiculturalism bad for Women?» I: Joshua Cohen, Matthew Howard and Martha Nussbaum (red.) *Is Multiculturalism bad for Women?* Princeton: Princeton University Press.
- Pettersson, B. och Hellström, A. (2004). «Stereotyper i vardagen: Bilder av det främmande» i Borevi, K. och Strömblad, P. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*, sid. 99-141. SOU 2004: 48. Stockholm: Fritzes.
- Plesner, I. og C.A. Døving (2009). *Livsfaseriter. Religions- og livssynspolitiske utfordringer i Norge*. Rapport, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn.
- Putnam, Robert (1993). *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert (2000). *Bowling alone. The Collaps and Revival of American Community*. New York: Touchstone.
- Putnam, Robert (2007). «E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century – The 2006 Johan Skytte Prize Lecture» i *Scandinavian Political Studies*, 30 (2): 137-174.
- Putnam, Robert og David E. Campbell (2010). *American Grace. How Religion Divides and Unites Us*. New York: Simon og Shuster.
- Rogstad, Jon (2007). *Demokratisk Fellesskap. Politisk inkludering og etnisk mobilisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rothstein, B. (2002). «Social Capital in the Social Democratic State», I: R. D. Putnam og K. Goss (red.), *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.
- Rothstein, Bo (2003). *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo (2012). «Guds tystnad främjar världen» i SANS, Nr. 1/2012.
- Saphinaz-Amal, N. (2002). «The Northers Way. Muslim Communities in Norway». I: Haddad Y., J. I. Smith og J. Haddad, *Muslim Minorities in the West. Visible and Invisible*. Oxford: Altmira Press.
- Skjeie, Hege (2004). «Trosfrihet og diskrimineringsvern». *Tidsskrift for kjønnsforskning*, nr. 3/04.
- Sjödén, Daniel (2011). *Tryggare kan ingen vara. Migration, religion och integration i en segregert omgivning*. Phd Dissertation. Samhällsvetenskapliga fakulteten, Lund University.
- Smith, T.L., 1978. «Religion and Ethnicity in America» i *The American Historical Review*, Vol. 83, No. 5, sid. 1155-1185.
- Spellman, Kathryn (2006). *Religion and Nation. Iranian Local and Transnational Networks in Britain*. Oxford: Berghahn Books.

- Stenius, Henrik (2010). «Nordic Associational Life in a European and an Inter-Nordic Perspective» I: Risto Alapuro og Henrik Stenius (red.) *Nordic Associations in a European Perspective*. Baden-Baden: Nomos, s.29-86.
- Strømsnes, Kristin (2003). *Folkets makt: medborgerskap, demokrati og deltakelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Svendsen og Svendsen (2006). *Sosial kapital. En introduction*. København: Hans Reitzel Forlag.
- Torsvik, G. (2000). «Social Capital and Economic Development», *Rationality and Society* 12 (4): 451-476.
- Trägårdh, Lars (2007). *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. Stockholm: Berghan Books.
- Trägårdh, Lars (2012). *The Swedish model is the opposite of the big society*, David Cameron. Kronikk i The Guardian 10.02.2012.
- Vertovec, Steve (2002). «Religion in Migration, Diasporas and Transnationalism». Working Paper Series No. 02-07. Vancouver: Research on Immigration and Integration in the Metropolis (RIIM).
- Weber, Max (1995). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oslo: Pax Forlag.
- Weber, Max (1999). *Verdi og handling*. Oslo: Pax Forlag.
- Westin, C. (1986). *Möten. Uganda-asiaterna i Sverige*. Stockholm: Centrum för invandringsforskning, Stockholms Universitet.
- Westin, C. (2004). «Mångfald, nasjonal identitet og samhörighet» I: Borevi och Strömblad, P., (red.). *Kategorisering og integration*. Uppsala: Integrationspolitiske maktutredningen. s. 201-230
- Wollebæk, Dag og Karl Henrik Sivesind (2010). *Fra Folkebevegelse til Filantropi. Frivillig innsats i Norge 1997-2011*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2010:3.
- Wollebæk, Dag og Signe Bock Seggaard (2011). *Sosial kapital i Norge*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Young, Iris (2000). *Inclusion and Democracy*: Oxford: Oxford University Press.
- Ødegård, Guro (2010). *Foreningsliv i et flerkulturelt lokalsamfunn – En studie om sosial integrasjon og sosial kapital*. Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2010:6.

Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor

Rapport 2012:3

<i>Forfatter</i> Jill Loga
<i>Tittel</i> Trossamfunn, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt
<i>Sammendrag</i> Rapporten presenterer en kunnskapsoversikt over forskning om trossamfunn, innvandring og integrasjon. Rapporten består først av en generell og teoretisk del med begrepsavklaring og en diskusjon av begrepsbruk i integrasjonsfeltet de senere år. Hoveddelen omhandler forskning som konkret belyser religion og trossamfunn som integrasjonsarena. Denne presentasjonen er organisert geografisk og delt inn i tre grupper: Nord-Amerikansk, Europeisk og Nordisk forskning. I den siste gruppen er det forskning fra Norge og Sverige som er vektlagt. En slik geografisk inndeling av forskningen understreker behovet for å se at organiseringen av religion, og trossamfunnenes rolle i sivilsamfunnets integrasjonsprosesser, varierer mellom ulike land og kulturer. Forskningen fra Nord-Amerika og Europa dekker et bredere tidsrom enn forskningen fra Norden, som kun gjelder perioden fra den moderne innvandringen. Rapporten konkluderer med at spørsmål om trossamfunnenes rolle som integrasjonsarenaer må omfatte en presisering av hva slags analysenivå det gjelder og hvor man ønsker å oppnå integrasjonen. Her skilles det mellom organisasjonsnivå, lokalsamfunnsnivå og nasjonalt (og transnasjonalt) nivå. Videre konkluderes det med at spørsmål om integrasjon også varierer mellom tre sentrale aspekt ved trossamfunnene: trosinnholdet, organisasjonsformen og grad av religiøsitet i trossamfunnets praksis. Rapporten er skrevet på oppdrag fra Tros- og livssynsutvalget, og inngår som vedlegg i utvalgets utredning.
<i>Emneord</i> Religion, integrasjon, innvandring, trossamfunn, religionsdialog, religionspluralisme, sekularisme, sosial kapital, sosial kohesjon, frivillig sektor, sivilsamfunn
<i>Summary</i> This is a state of the art report about research on religion and integration. The report consists of a general and theoretical discussion of concepts and the use of concepts in Norwegian academic and political debates on immigration and integration. The main part of the report consists of research concerning religion as an arena for integration. This presentation is organized geographically and divided into three main groups: North-American, European and Nordic research. The section on Nordic research is mainly research from Norway and Sweden. This geographically division highlights the need to emphasize that the organization of religion, and the role of the religious communities in civil society, varies in different countries and cultures. The report concludes that questions concerning religious communities as an arena for integration should consist of a specification of the level of analysis and to what the integration concerns. The report distinguishes between an organizational level, a local community level and a national (and transnational) level. Additionally, questions regarding integration seems to be a matter of three central aspects characterizing the religious communities: the religious content, the organizational form and the degree of religiosity in the practice of the communities.
<i>Index terms</i> Religion, integration, immigration, religious communities, religious dialogue, religion pluralism, secularism, social capital, social cohesion, voluntary sector, civil society